T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

EĞİTİCİ BİR EŞ OLARAK

HZ. MUHAMMED

Mehmet Halil BİRLİK

17924005

Danışman

Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2020

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

EĞİTİCİ BİR EŞ OLARAK

HZ. MUHAMMED

Mehmet Halil BİRLİK

17924005

Danışman

Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2020

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "EĞİTİCİ BİR EŞ OLARAK HZ. MUHAMMED" adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

18/11/2020

Mehmet Halil BİRLİK

ÖNSÖZ

Allah, insanlığı yaratmış ve onlara iyiyi doğruyu öğretecek peygamberler göndermiştir. Elçileri vasıtasıyla insanları eğiterek yönlendirmiştir. Peygamberler, insanlığa örnek olarak gönderilen yol gösterici rehberler olmuştur. Allah'tan aldıkları vahyi tebliğ eden elçiler, onu hayatlarında tatbik ederek ümmetlerine rol model olmuşlardır. Buna istinaden Peygamber'in aile hayatı, nübüvvet misyonu için oldukça önemli bir husus olmuştur.

Aile kurumu, toplumu oluşturan en küçük yapı ve varoluşun merkezi olmuştur. Toplum ve medeniyetler eğitimli, bilinçli ailelerden meydana gelmiştir. Aile kurumu yaşamın oluşmasını, sürdürülmesini ve ideal hayat düzeninin oluşmasını sağlamıştır.

Aile hayatı, tarih boyunca toplumsal yaşamın oluşumuna zemin hazırlamıştır. Yaratıcımız, aile kurumunu oluşturduktan sonra bu kurumun sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için peygamberlerin örnek hayatıyla rehberlik etmelerini sağlamıştır. Şüphesiz örnek aile hayatını peygamberler ortaya koymuştur. Peygamber'in, ümmetine örnek olduğu en önemli alanlardan biri de aile içi münasebetler olmuştur. İdeal bir toplum oluşturmayı hedefleyen İslam dini, Peygamber öncülüğünde bu toplumu oluşturan ilkeleri insanlığa öğretmiştir. Peygamber, Kur'an'ı Kerim'de bulunan ilahi mesajları hayatında tatbik ederek insanlara örnek olmuştur.

Bu çalışmada Peygamber'in aile hayatı araştırılmış ve ulaşılan bilgiler, din eğitimi perspektifiyle değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde; Kur'an'da rol model olarak Peygamber, ayetler çerçevesinde ele alınmıştır. Peygamber'in nübüvvet öncesi ahlakı ve nübüvvet sonrası eğitimci şahsiyeti incelenmiştir. Böylelikle Peygamber'in ahlakının anlaşılmasına ışık tutan davranışları ele alınmıştır. Ayrıca nübüvvet sonrası gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerinde benimsediği eğitim metodolojisi incelenmiştir.

İkinci bölümde; İslam öncesi toplumda kadının kimliği, kültürel bazda ortaya konulmuştur. İslam'ın ferdi, içtima-i planda kadın haklarına getirdiği yeniliklerin ve toplumsal kimliğine kavuşabilmesi için uyguladığı eğitim faaliyetlerinin anlaşılması için kadının cahiliye devrindeki konumuna değinilmiştir. Sonrasında İslam'ın kadına kazandırdığı edinimler değerlendirilmiştir. İslam öncesi kadının sosyal konumu öğrenilmiş böylece İslam'ın kadına kazandırdığı toplumsal kimliğin önemi anlaşılmıştır. Peygamber'in kadınlara yönelik eğitim

faaliyetleri dönemsel çerçevede araştırılmış ve örnekleriyle açıklanmıştır. Peygamber'in yetiştirdiği kadın eğitimci şahsiyetlerin eğitimdeki rolleri ve bu kişilerin eğitsel uygulamaları zikredilmiştir.

Üçüncü bölümde; Peygamber'in aile hayatı yer almaktadır. Bu bölümde Peygamber'in aile hayatı, dini tecrübesi ve aile anlayışı din eğitimi perspektifleriyle değerlendirilmiştir. Peygamber'in eşlerine karşı eğitsel davranışları, tepkileri ve onlara vaaz ettiği dini öğretileri değerlendirilmiştir.

Çalışma süresi boyunca desteklerini esirgemeyen aileme, öğretmen arkadaşlarıma, stajyer öğrencilerime, çalışmamızı fikirleriyle destekleyen ve kütüphanesini bize açan saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN'a katkılarından dolayı teşekkürü borç bilirim.

Mehmet Halil BİRLİK

Diyarbakır 2020

ÖZET

Allah, ilahi mesajlarla insanlığa yol göstermiş ve onlara rehberlik etmesi için elçiler göndermiştir. Allah, Kur'an'ı Kerim'de birçok ayette Peygamber'in ideal ahlaka sahip olduğuna dikkat çekmiş ve rol model alınmasını emretmiştir. Peygamber'in aile içi münasebetleri ve bu münasebetler çerçevesinde eğitsel davranışları, Müslümanlara yol gösteren önemli bir örnektir.

İslam dini, kadına yönelik haksız uygulamalara karşı çıkmış ve kadının toplumsal yaşamda varoşluna imkân veren adımlar atmıştır. Kadının, varlığını sürdürebilmesine imkân tanıyan, kendisine verilen haklardan yararlanmasını sağlayan ve kimliğini güçlendiren uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu eğitim uygulamaları kadına hak ettiği değeri kazandırmış ve kendilerinden sonra gelen nesilleri de yetiştirmelerini sağlamıştır. Peygamber, kadınların toplumsal hayattaki yerlerini koruyabilmesi için onlara yönelik sistemli eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Kadın ve aile kurumuyla alakalı toplumda var olan sorunları ortadan kaldırmak için bireysel ve toplumsal açıdan bir takım eğitim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Peygamber'in ferdi ve içtima-i eğitim faaliyetleri yürütürken uyguladığı metot ve ilkelerden yararlanılarak bugün de bu hususlarda başarı elde edilebilir.

Peygamber, Ezvac-ı Tahirat'a ideal ahlakı öğretmiş ve sosyal hayatta onlara kılavuzluk etmiştir. Peygamber, Ezvac-ı Tahirat'ı eğiterek din eğitimi hususunda kadınlara rehber olmalarını sağlamıştır. Peygamber, Nübüvvet kurumunun gereklilikleri doğrultusunda Ezvac-ı Tahirat'a birçok misyon yüklemiştir. Çünkü; Onlar Peygamber'in aile hayatındaki ideal uygulamalarını en yakından gözlemleyen ve bize aktaran birer zabıt görevini üstlenmiştir.

Anahtar Sözcükler

Hz. Muhammed, Ezvac-ı Tahirat, Eş, Aile Hayatı, Din Eğitimi

ABSTRACT

God guided humanity through divine messages and sent messengers to guide them. He pointed out that the Prophet had the ideal morality in many verses in the Qur'an and stated that he should be taken as a role model. The family relations of the Prophet, who has a role model identity, and his educational attitudes within the framework of these relations are an important example that can guide Muslims in the field of religious education within the family.

Islamic religion has opposed unfair practices against women, which have been going on throughout history, abolished these practices and took steps to allow women to exist in social life. It has implemented practices that enable women to sustain their existence, enable them to enjoy their rights and strengthen their identity. These educational practices gave women the value they deserve and enabled them to raise the next generation. The Prophet carried out systematic training activities for women to protect their place in social life. It carried out a number of individual and social training activities to eliminate existing problems in society related to women and family institutions. Success can be achieved on these issues today by using the methods and principles that the Prophet used while carrying out his individual and social education activities.

The Prophet taught Ezwac-ı Tahirat the ideal morality and guided them in social life. The Prophet educated Ezvac-ı Tahirat and enabled them to guide women in religious education. The Prophet assigned many missions to Ezvac-ı Tahirat in line with the requirements of the institution of Prophethood. Because; they undertook the duty of minutes that closely observed and conveyed to us the ideal practices of the Prophet in family life.

Keywords

Hz. Muhammed, Ezvac-ı Tahirat, Spouse, Family Life, Religious Education

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **III**

ABSTRACT ..... **IV**

KISALTMALAR ..... **VIII**

GİRİŞ **1**

A. ARAŞTIRMANIN PROPLEMİ 1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 2
C. ARAŞTIRMANIN AMACI 2
D. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI 3
E. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 3
F. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 4
G. İSLAM DİNİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ 6

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED VE EĞİTİM

1.1. KUR'AN'I KERİM'DE HZ. MUHAMMED'İN ROL MODEL OLARAK GÖSTERİLMESİ 14
1.1.1. Güzel Ahlak Üzere Oluşuyla Rol Model Olması 15
1.1.2. İbadeti Bağlamıyla Rol Model Olması 16
1.1.3. Sosyal Hayatı Yönüyle Rol Model Olması 16
1.1.4. İlme Olan Yönelimiyle Rol Model Olması 17
1.1.5. Eğitimci Kişiliğiyle Rol Model Gösterilmesi 18
1.1.5.1. Üslubuyla Rol Model Olarak Gösterilmesi 19
1.1.5.2. Şefkati ve Merhametiyle Rol Model Gösterilmesi 20
1.1.6. Ümmi Vasfıyla Ön Plana Çıkarılması 21
1.2. BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. MUHAMMED 22
1.2.1. Şahsi Özellikleri 22
1.2.1.1. Güvenilir Olması 23
1.2.1.2. Üsve-i Hasene Olması 23
1.2.1.2.1. Toplumsal Sorumlulukları Yüklenmesi 24
1.2.1.2.2. Şefkatli Ve Merhametli Olması 25

1.2.1.2.3. Mütevazı Olması Ve Sade Bir Yaşam Sürmesi 27
1.2.1.2.4. Yaşantısıyla Örnek Olması 27
1.2.1.3. Karşılık Beklemeden İnsanları Dine Davet Etmesi 28
1.2.1.4. İyi Bir Hatip Olması 29
1.2.2. Eğitim Öğretimde İlke ve Metodları 31
1.2.2.1. Öğretim İlkeleri 31
1.2.2.1.1. Hayat Boyu Öğrenme 31
1.2.2.1.2. Hayatın Her Alanını Kapsaması 33
1.2.2.1.3. Devrin Şartlarını Göz Önünde Bulundurması 34
1.2.2.1.4. İletişimi Destekleyici Unsurlardan Yararlanması 35
1.2.2.1.4.1. Tüm Bedeniyle Muhatabına Yönelmesi 35
1.2.2.1.4.2. Beden Dili ile Tasvir Etmesi 35
1.2.2.1.5. Mesajın Açık Ve Net Olmasına Dikkat Etmesi 36
1.2.2.1.5.1. Anlaşılır Konuşması 36
1.2.2.1.5.2. Özlü Söz ile Anlatımı 37
1.2.2.1.5.3. Söz Sanatlarından Yararlanması 37
1.2.2.1.6. İnsan Fıtratıyla Uyumlu olması 38
1.2.2.1.7. Bireysel Farklılıkları Göz Önünde Bulundurması 40
1.2.2.1.8. Suhuleti Benimsemesi 41
1.2.2.1.9. Faaliyetlerini Danışarak Gerçekleştirmesi 42
1.2.2.2. Öğretim Yöntem ve Teknikleri 43
1.2.2.2.1. Gösterip Yaptırma Yöntemi 43
1.2.2.2.2. Anlatım Yöntemi 44
1.2.2.2.3. Terğib ve Terhib Yöntemi 45
1.2.2.2.4. Tedricilik Yöntemi 46
1.2.2.2.5. Soru Cevap Yöntemi 47
1.2.2.2.6. Problem Çözme Yöntemi 48
1.2.2.2.7. İnzar Yöntemi 49
1.2.2.2.8. Tebşir Yöntemi 50
1.2.2.2.9. Kıssa Yöntemi 51

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE EĞİTİM

2.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN'IN KONUMU 55
2.2. İSLAMİYET'TE KADIN 57
2.3. HZ. MUHAMMED VE KADIN 64
2.4. PEYGAMBER'İN EĞİTİM FAALİYETLERİ (DÖNEMSEL) 67
2.4.1. Darül Erkam 68
2.4.2. Mescidi Nebevi 'de Eğitim Faaliyetleri 69
2.4.3. Suffe 71
2.4.4. Küttâb 72
2.4.5. Darul Kurra 73
2.4.6. Kadın Öğreticiler Yetiştirmesi 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN EŞLERİ İLE OLAN MÜNASEBETİ

3.1. SEVGİ PRENSİBİ 81
3.2. SAYGI PRENSİBİ 83
3.3. SORUMLULUK PRENSİBİ 85
3.4. MÜSAMAHA PRENSİBİ 86
3.5. VEFAKAR PRENSİBİ 88
3.6. EŞLERİNİ EĞİTME PRENSİBİ 89
3.7. SAĞLIKLI İLETİŞİM KURMA PRENSİBİ 95
3.8. EŞLERİYLE İBADET ETME PRENSİBİ 97
3.9. EŞLERİNE YARDIMCI OLMA PRENSİBİ 100
3.10. EŞLERİ ARASINDA ADİL OLMA PRENSİBİ 102
3.11. EŞLERİNE ZAMAN AYIRMA PRENSİBİ 103
3.12. EŞLERİNE DANIŞMA PRENSİBİ 105

SONUÇ 106

KAYNAKÇA 112

KISALTMALAR

akt. Aktaran

b. Bin, ibn (oğlu)

bk. Bakınız

bnt. Binti

çev. Çeviren

DİB Diyanet İşleri Başkanlığı

ed. Editör

H Hicri

Hz. Hazreti

M Miladi

mlf. Müellif, Yazar

s.a.v. Sallallahü aleyhi ve selem

sad. Sadeleştiren

t.y. Tarih yok

TDV Türkiye Diyanet Vakfı

vd. ve diğerleri

Yay. Yayınları

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN PROPLEMİ

Aile, sosyal hayatın devamını sağlayan ve toplulukları oluşturan bir kurumdur. Aile kurumu, varlığını kadına borçludur. Aile kurumundaki statüsünden dolayı babanın, eşiyle münasebeti ve iletişimi oldukça önemlidir. Aile içi münasebetlerin güçlü eğitsel değeri vardır. Toplumsal gelişim ve değişimin varlığı, aile kurumunun yapısına bağlıdır. Buna bağlı olarak tarihi süreç içerisinde çeşitli inanç ve öğretilerde de bireyin eşine karşı ideal tutumunu belirleyen temel ilke ve prensipler mevcuttur. İslam dini, bu prensipleri peygamberler aracılığıyla ortaya koymuştur.

Din eğitiminde rol model olan Peygamber, dini hususlarda olduğu gibi ailevi ilişkileriyle de bize örnek olmuştur. Bu husus, akademik çerçevede Peygamber'in eş olarak eğitimci rolünü ve aile reisi olarak kimliğini araştırma merakı uyandırmıştır. Ayrıca bu düşünce, tezin ana problemini ve bununla ilintili diğer problemlerin temelini oluşturmuştur. Bu konuyla alakalı tespit edilmiş problemler şunlardır:

- ✓ İslam dininde kadının eğitimi ve statüsü nasıldır?
- ✓ Peygamber'in kadın eğitimine yönelik ilkeleri ve bu doğrultuda gerçekleştirdiği eğitim faaliyetleri nelerdir?
- ✓ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ailesine karşı tutumu ve eğitsel davranışları nelerdir?
- ✓ Peygamber'in eğittiği Ezvac-ı Tahirat'ın toplumsal din eğitiminde rolü nedir?

Bu Araştırma da Peygamber'in Nebevi eğitim yöntemi incelenmiş, zikredilen problemlere yönelik çözümleri ve uygulamaları ele alınmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Toplum; birey ve ailenin oluşturduğu kapsamlı bir oluşumdur. İdeal toplumun oluşabilmesi için öncelikle toplumun alt birimi olan aile kurumunun sağlam olması gerekmektedir. Aile kurumundaki kişilerin birbiriyle eğitsel münasebetleri, toplumdaki gelişim ve değişimin temelini oluşturmaktadır. Aile içi eğitim faaliyetleri toplumun gelişimini ve medeniyete dönüşümünü sağlamaktadır.

İslam toplumunun Peygamber'in aile içi ahlaki davranışlarını öğrenmesi, benimsemesi ve içselleştirmesi gerekmektedir. Aile kurumunda eşler arasındaki iletişimin güçlü olması ve karşılıklı olarak eğitsel münasebetlerin sergilenmesi, toplumun bilinçlenmesi için oldukça önemlidir. Bu durum, annenin ve çocukların eğitimini etkileyen önemli faktörlerdendir. Zira bilinçli toplum oluşturmanın en kısa ve verimli yollarından biri de bilinçli annelerin yetiştirilmesidir.

C. ARAŞTIRMANIN AMACI

Nebevi anlayışı idrak edebilen, dini değerlere duyarlı ve ehl-i sünnet anlayışına sahip kesimin toplumda azınlıkta kaldığı bilinmektedir. Ancak Nebevi anlayışın, toplumun bileşeni olan her birey tarafından anlaşılması gerekmektedir. Çünkü, Peygamber'in kadınlara karşı tutumu, aile içi münasebetleri ve sosyal hayat anlayışı aile kurumuna ciddi katkılar sunmaktadır.

Araştırmanın amacı, Peygamber'in evliliklerini ve aile içi münasebetlerini tahlil ederek Nebevi aile içi eğitim metoduna ışık tutmaktır. Nübüvvet kimliği ile eş rolünü bir arada bulunduran Peygamber'in aile içi münasebetleri, İslam toplumuna emsal teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Çeşitli bilim dalları perspektifinden Peygamber'in aile hayatını inceleyen pek çok araştırma bulunmaktadır. Ancak, din eğitimi alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde aynı durum söz konusu değildir. Bu çalışmayla bu konudaki eksikliği gidermek amaçlanmaktadır.

D. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

İslam tarihi kaynaklarında, yer alan âlimlerin net bilgilerle üzerinde ittifak ettiği ve eğitim açısından bulgular barındıran Peygamber'in evlilikleri incelenmiştir. Bu inceleme, Peygamber'in eşlerine yönelik eğitsel davranışları ve Ezvac-ı Tahirat'ın özellikle Peygamber'le olan münasebetleri çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Peygamber'in onlara karşı ahlakı, davranışı ve hayat tecrübesi din eğitimi perspektifiyle değerlendirilmiştir. Peygamber'in, Ezvac-ı Tahirat'ın kişilik ve karakterlerine yönelik eğitici davranışlarına yer verilmiştir. Özellikle Peygamber'in eşlerine ve kadınlara yönelik eğitim faaliyetleri incelenmiştir.

E. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma çerçevesinde konuyla ilgili Kur'an'ın ahkâmlarına ve tespitlerine değinilmiştir. İslam Tarihi kaynaklarından ve Hadis külliyatlarından ulaşılan bilgiler, güncel verilerden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada dokümantasyon metodu da kullanılmıştır. Ezvac-ı Tahirat'ın hayat serüveni, eğitim kurumlarının tarihçesi ve eski toplulukların uygulamaları hakkında bilgi toplama yöntemine başvurulmuştur. Elde edilen bilgiler, günümüz çalışmalar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Peygamber'in aile içi münasebetleri, belirli başlıklar altında zikredilmiş ve değerlendirilmiştir. Peygamber'in eğitimci kimliğine yer verilmiş ve onun eğitimci anlayışı rol model olarak sunulmuştur. Bundan dolayı araştırmada Peygamber'in eğitim anlayışına ve gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerine yer verilmiştir.

Tarihsel süreç araştırıldığında, insanlık tarihinin kadınlara yönelik nahoş hadiselerle dolu olduğu gözlendi. Bunu örneklendirmek amacıyla Cahiliye devrinin uygulamalarına yer verildi. Böylece Peygamber'in getirdiği yeniliklerin anlaşılması için olumsuz örnekten misal getirmek suretiyle, İslam uygulamalarının önemi ortaya konuldu. Sonuç olarak, İslam medeniyetinin ortaya koyduğu kadın haklarının tarihsel bağlamına da dikkat çekildi. İslam'ın kadın problemlerine karşı çözüm önerileri ve Peygamber'in bu çözümdeki rolüne ışık tutuldu.

Araştırma boyunca Din Eğitimi'nin yan dallarını da kapsayan detaylı akademik literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular, yorumlama desteğinde kullanılmıştır. Ezvac-ı Tahirat'ın hayatını ele alan akademik tezler detaylı olarak incelenmiştir. İslam eğitiminin hayata bütüncül bakış açısından hareketle Peygamber'in eğitim faaliyetleri ortaya konulmuştur. Buna istinaden, Din eğitimi perspektifi esas alınarak olayların eğitimi etkileyen sosyolojik ve psikolojik hususlarına da değinilmiştir.

F. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışma başlangıcında anahtar sözcük ve kavramlarla; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Google Akademi, DergiPark Akademik, Yükseköğretim Akademik, İslami Araştırmalar Merkezi gibi çeşitli dergi ve veritabanlarından ilgili dokümanlar incelenmiştir.

İslam tarihinin önemli kaynaklarından yararlanılarak bu araştırmayla ilgili incelemeler yapılmıştır. Gerek görülen bölümlerde alıntı ve atıf yapılarak yararlanılmıştır. Peygamber'in eğitim anlayışı ve eşleriyle münasebetlerinde ilgili hadis kaynaklarının ekserisine başvurulmuştur. Elde edilen bulgular, güncel çalışmalar da dikkate alınarak yorumlanmıştır.

Günümüze kadar, Peygamber'in eğitim anlayışı ve rol modelliğiyle ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bunlardan özellikle akademik çalışmalarda yer alan birkaç eser aşağıda zikredilmiştir: Muhammed Hamidullah'ın "İslam Peygamberi", Ziya Kazıcı'nın "Hz. Muhammed'in Aile Hayatı Ve Eşleri", İbrahim Sarıçam'ın "Hz. Muhammed Ve Evrensel mesajı", adlı eserler akademik alandaki öncüllerden olmuştur.

Farklı anabilim dallarından Peygamber ve Ezvac-ı Tahirat üzerine hususi olarak yapılan çalışmalarda incelenmiştir. Hazırlanan çalışmalarda gerekli görülen yerlerde atıf yapılmak suretiyle yararlanılmıştır. İncelenen çalışmalardan birkaç tanesi örneklik teşkil etmesi bakımından aşağıda zikredilmiştir.

Şura Kavuştu tarafından "Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyet" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. İki bölümden oluşan bu

çalışmanın ilk bölümde Peygamber'in beşer olarak insanlığa örnek oluşu; ikinci bölümünde ise Peygamber'in aile reisi olarak örnek oluşu takdim edilmiştir.

Nihal Dirican tarafından "Hz. Peygamber Ve Aile İçi İletişim" konulu yüksek lisans çalışması hazırlanmıştır. Bu çalışmada Peygamber'in ailesine ve akrabalarına karşı iletişim tarzı ele alınmıştır.

Namig Abuzerov tarafından "Hz. Peygamber'in Eşlerinin Rivayetlerinde Aile İlişkileri" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Aile kurumunun tarihsel boyutu ve Peygamber'in aile için yaşamı aktarılmıştır,

Dilber Kaynaklı tarafından "Hz. Muhammed'in Eğitim Faaliyetleri" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışma, Peygamber'in eğitim faaliyetlerini kronolojik bir şekilde ele almıştır.

M. Raci Aksoy tarafından "Hz. Peygamberin Ev Hayatı" konulu yüksek lisans çalışması hazırlanmıştır. Fiziki olarak Ezvac-ı Tahirat'ın kaldığı odaları, Peygamber'in gündelik hayatı ve evindeki ibadet tecrübesi araştırılmıştır.

Fatma Şükran Arslan tarafından Sünen-i Ebu Davud'un "Edep" babından hareketle "Hz. Peygamberin Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışma; eğitim, karakter ve ahlak kavramları çerçevesinde incelenmiş ve belirlenen çeşitli kavramlardan hareketle ahlak eğitimi açıklanmaya çalışılmıştır.

Zehra Ülgür tarafından "Kadınların Eğitim Öğretimi Açısından Hz. Peygamber'in Hanımlara Özel Ders Vermesi ile İlgili Rivayetin Tahriç Ve Tahlili" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada Peygamber'in kadınlara özel ders verdiğiyle ilgili hadisler detaylı olarak incelenmiştir.

Meryem Sarıçam tarafından "Hz. Muhammed'in Eşlerine Hitap Eden Ayetlerin İncelenmesi" konulu yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada yer alan ayetler, klasik ve güncel müfessirlerin görüşlerinden de faydalanılarak yorumlanmıştır.

G. İSLAM DİNİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Allah'ın, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gönderdiği ilk vahyin "oku"[1] emriyle başlaması, gönderilen mesajda Allah'ın eğitime ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İlk sözün "Oku" diye başlaması aynı zamanda ilahi mesajın insanlara tebliğ edilmesinde eğitimin rolünü gösteren önemli bir işarettir. Bununla beraber vahyin ilk muhatabı Peygamber'in de nübüvveti boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerde eğitime ne kadar değer verdiğini gösteren sayısız örnek vardır.[2]

Eğitim yolunda hızlı atılan adımlarda Allah'ın, Peygamber'ine indirmiş olduğu ilk ayetlerin etkisi görülmektedir: "*Oku! Yaratan Rabb'inin adıyla oku. O insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku! Senin Rabbin cömert olandır. O Allah ki kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir*."[3] Bu mesajdan da anlaşılacağı üzere Allah'ın insanlara iletmiş olduğu ayetlerin önemli bir kısmınnın, eğitim ve bilim temalı olması dikkat çekicidir.[4]

Allah, bilimi, ilmi, ilim ehlini ve ilim talep edenleri yücelterek[5] onları nimetleriyle müjdeleyerek[6] şöyle buyurmuştur: "*Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltir*…"[7] İlim, o kadar değerlidir ki Allah'tan talep edilmesi gereken önemli nimetlerden sayılmıştır.[8] Allah, ilme teşvik olarak Kur'an'da Hz. Muhammed'den (s.a.v.) bu duayı etmesini istemiştir. Bu mesaj, Peygamber'in şahsında tüm inananlara iletilmiştir. İlmin insana kazandırdığı niteliğin farkında olan Resulullah, inananlara ilim için çabalamak gerektiğini ısrarla bildirmiştir.

---

[1] Kur'an Yolu (Erişim tarihi 01 Ocak 2020) el-Alak 96/1.

[2] Peygamber'in Mekke'nin zor şartlarında bile Müslümanları yetiştirmeye çok önem verdiğini gösteren örneklerden biri olan Mus'ab b. Ümeyr, ilk öğretmen olarak gönderildiği Medidane'de bir yılda başarı o sayısız örneklerden sadece biridir. Detaylı bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi. çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 142; Hüseyin Algül, "Musab b. Ümeyr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 31/226.

[3] el-Alak 96/1-5.

[4] el-Bakara, 02/164; Zümer 39/9; el-Ta-ha 20/114; Yûnus 10/100; Fâtır 35/28; Neml 27/88;Yasin 36/40.

[5] Sebe' 34/6; Zümer 39/9

[6] Âl-i İmran 3/

[7] el-Mücâdele 58/11.

[8] Yusuf 12/ 22; el-Mücâdele 58/11; el-Kasas 28/14.

İlmin özü, vahiy olup insanda çeşitli istidat ve kabiliyetleri inkişaf ettirir ve insanın karakter gelişimine katkı sağlamaktadır. İlk insan Âdem, mahlûkata karşı bu sıfatla yüceltilmektedir.[9] Âlimler, insanlığa rehber olarak gönderilen peygamberlerin varisleri sayılmaktadır.[10] Allah, ilimde derinleşen âlimlerin derecesini yükseltmekte;[11] Peygamber'de onları nübüvvet kurumuna vasi ilan etmektedir. Eğitim ve öğretim kavramına bu minvalden bakılması, muhakkak ki eğitim faaliyetlerini yürüten kişilere önemli katkılar sağlayacaktır.

Allah, Kur'an'da insanların kendi kabiliyetleri doğrultusunda ilim yolunda ilerlemesini ve bilimsel gerçeklere ulaşmasını istemiştir.[12] Aynı doğrultuda Kur'an'da yüzlerce ayette insandan düşünmesi, tefekkür etmesi ve ilmi gerçekleri araştırması istenmiştir. Müslüman'ın, Rabbiyle olan bağını kuvvetlendirmesi için ilim öğrenmesi gerektiği Kur'an'da şöyle belirtilmiştir: "*Kulları içinden Allah'a karşı ancak; âlim olanlar derin saygı duyarlar"*.[13] Ayet, Allah'a yakınlaşabilmenin en iyi yolunun ilim öğrenmek olduğunu belirtmiştir. Çünkü, ilim kişiyi yücelterek yanlıştan doğruya; cehaletten marifete erdirmiştir. İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim ve Sünnet'e göre ilim sadece insanların maddi ihtiyaçlarını gideren bir araç değil; aynı zamanda Allah'ın varlığını, birliğini ve kudretini gösteren delillerden olmuştur.[14]

Eğitimin Allah'a yakınlaştırdığını dolaylı yoldan belirten başka bir ayette şöyle buyrulmuştur: "*Ey İman edenler yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden kendinizi ve ailenizi koruyun."*[15] Bu ayet hakkında muhtelif müellifler farklı değerlendirmelerde bulunmuş ancak ortak temas ettikleri husus ayetin ihtiva ettiği eğitim boyutu olmuştur. Hz. Ali, Hasan El-Basri, İbn-i Kesir ve Cessas gibi pek çok İslam âlimi, bu ayetin ilmin faziletine ve eğitimin önemine vurgu yaptığını

[9] el-Bakara 2/31, 34.
[10] Ebu Davud, "İlim", 1 (3641); Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, Cami'ül Muhtasar Min'es Sünen-i Anil Nebiyyi Sallallahu Aleyhi Vessellem Ve Marifet'is Sahihi Ve'l Ma'luli Ve Ma Aleyhi'l Amel el-Ma'ruf bi Cami'it Tirmizi, nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi (Ürdün: Beyt'ül Efkar ed-Düveliyye, 1999), "İlim", 19 (2682).
[11] Âli İmran 3/7.
[12] el-Mülk 67/3, 4, 5; Fahri Kayadibi, "Kur'an'ın Eğitim, Bilim Ve Araştırmaya Verdiği Önem", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14 (2006), 14.
[13] Fatır 35/28.
[14] Rahman 55/5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13; Kayadibi, "Kur'an'ın Eğitim, Bilim Ve Araştırmaya Verdiği Önem", 8.
[15] Tahrim 66/6.

belirtmiştir.[16] Ayette sözü edilen korunmayı ancak bilinçli bir bireyin gerçekleştirebileceğine kanaat getirilmiştir. Bundan dolayı aile reisi olan baba, aile fertlerine rehberlik etmekten ve onları bilinçlendirmekten sorumlu tutulmuştur. İslam bu hususu terbiye kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir.

Peygamber, aynı hususu başka bir zaviyeden şöyle ifade etmiştir: *"Hiçbir baba evladına güzel bir terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir."*[17] Peygamber, bu sözünde ebeveynin talim ve terbiye konusundaki sorumluluğuna dikkat çekmiştir. İslam, bir şiar olarak anne ve baba sözünün dinlenilmesini de gerekli görmüştür.

Peygamber'in ilme verdiği değeri ve Müslümanlara bu hassasiyeti nasıl telkin ettiğini anlamak amacıyla bir kaç tane hadisi zikretmek yararlı olacaktır:

"Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah ona cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin bağışlanması için Allah'a yalvarırlar. Bir alimin sadece ibadetle uğraşan bir kimseye üstünlüğü, on dördüncü gecesinde ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Alimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Peygamberler altın gümüş değil, sadece ilmi miras bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimse, çok büyük bir kısmet kazanmış olur."[18]

Bu hadiste, nebevi anlayışın ilme verdiği değer ve Müslümanların takınması gereken ilim hassasiyeti vurgulanmıştır.

Hz. Muhammed (s.a.v.) her Müslüman'ın birer ilim yolcusu olduğunu şöyle belirtmiştir: *"İlim talep etmek her Müslüman'a farzdır."*[19] Bu hadisi şerifle, kadın erkek bütün inananlara, ilim talebinin hükmünü açıklamıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hanımlarını ilme teşvik etmesi,[20] kadınların mescitteki eğitim faaliyetlerinden

[16] Nusrettin Bolelli, Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008), 38.
[17] Tirmizi, "Birr", 33 (1952).
[18] Ebu Davud, "İlim", 1 (3641); Tirmizi, "İlim", 19 (2682).
[19] Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kaznivi İbni Mace, Sünen-i İbn Mace, nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi, (Ürdün: Beyt'ül Efkar ed-Düveliyye, 1999), "Mukaddime", 17 (224).
[20] Muhammed b. Sa'd b. Meni el-Hâşimi el-Basri İbn Sa'd, Kitabü't-Tabakâti'l-Kebir, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Akbaş (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014) 10/87.

mahrum kalmamaları için onlara caminin yolunu açması[21] ve o günün şartlarına rağmen haftada bir gününü kadınların eğitimine ayırması onun kadın eğitimine verdiği önemi göstermiştir.[22]

İslamiyet'ten önceki döneme Cehalet; sonraki döneme Asr-ı Saadet denilmesinin nedeni, Peygamber'in vahiy rehberliğinde yaptığı eğitim-öğretim faaliyetleri olmuştur. Peygamber bu konuda yaş, cinsiyet ayrımı fark etmeksizin tüm inananları eğitime ve bilime teşvik etmiştir. O, dönemin zorlu şartlarına rağmen benimsediği eğitim anlayışının gerektirdiği her türlü adımı atmış ve Suffe adında bir eğitim kurumu oluşturmuştur. Ümmetine ilim öğrenme tavsiyesinde bulunan Peygamber, bu amaca giden yolu onlar için kolaylaştırmıştır.

Stratejisi ve kapsamı genişletilen eğitim kurumu Suffe, Peygamber'in ilerleyen süreçlerde hususi görevlerde kullandığı eğitmenlerin yetişmesini sağlamıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) eğitim faaliyetlerine katılan sahabeler, hem Peygamber zamanında hem de sonrasında önemli görevleri ifa etmiş ve İslam dinin sonraki nesillere aktarılmasında köprü görevi üstlenmişlerdir.[23] İslamiyet'in ilk dönemlerinde önemli rol oynayan bu isimler: Ebu Bekr, Ömer b. Hattab, Ali b. Ebu Talib, Osman b. Affan, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Mesud, Abdullah b. Amr b. As, Enes b. Malik, Zeyd b. Sabit, Muaz b. Cebel gibi sahabeler olmuştur. Kur'an'ın öğretilmesi, yazılması ve Müslümanların Allah'ın kitabını okuyup ezberleme gayretleri eğitim-öğretim için bir itici güç oluşturmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) eğitime değer verdiğini gösteren bir başka örnekte Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirler olmuştur. Mekkeliler, Müslümanlara Mekke'de yaşama hakkı tanımamış ve bununla da yetinmeyerek hicret edilen Medine'de dahi onları rahat bırakmamıştır. Buna karşılık, Bedir Savaşı'nda esir düşen müşriklere, her 10 Müslüman'a okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılma sözü

[21] Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil, Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, mlf. Zeynü'd-din Ahmet b. Ahmet b. Abdi'l-Latifi'z Zebidi, çev. Kamil Miras, Ankara: DİB Yay. 1984, "Salât", 2/477.

[22] Buhâri, "İlim", 1/87.

[23] Mahmut Bilik, İbadetler Bağlamında Hz. Aişe'nin Rivayetleri Ve Kişiliği (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 9.

verilmiştir.[24] Bu hadise, tarihe eğitimin önemini yansıtan örnek bir olay olarak kaydedilmiştir. O, düşmanlarıyla savaş hukukuna rağmen ilim adına inkılâp sayılan bu uygulamayı gerçekleştirmiş, İslam'ın ilme verdiği değeri göstermiş ve Müslümanların sahip olması gereken eğitim anlayışına ışık tutmuştur.

İslam anlayışı, eğitimde bireysel ve toplumsal ilerlemeyi hedeflemektedir. İslami eğitimde bireysellikle beraber toplumsal bir gelişim göstermek hedeflenir.[25] Yine bu anlayışa göre toplumda seçkin bir ahlakı inşa etmenin yegâne yolu eğitim ve öğretimden geçmektedir.[26] İslam eğitiminin hedefi, erdemli ve ahlaklı bireyler yetiştirerek ideal bir toplum oluşturmaktır.[27] Bundan dolayıdır ki, Müslümanların bir kısmı yanlış yaptığı vakit; diğer Müslümanların da onlara hakkı ve iyiliği tavsiye etmesi gerekmektedir.[28] Bu anlamda İslam dini yaş sınırlaması, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin ilme ve bilime teşvik etmektedir. Bu da ancak hayat boyu öğrenme anlayışını benimsemekle olur.

Günümüzün önemli problemlerinden biri söylem ile eylemin ciddi anlamda tutarsız olmasıdır. Asrın hastalığı olan bilgi kirliliğinin getirdiği karmaşa buna sebebiyet vermektedir. Cehaletin, insanı kötülüğe yakınlaştırdığı aşikârdır. Bundan dolayı Müslüman bireyin ilim öğrenmesi ve İslami kültür ile donanması zorunludur. İslam anlayışına göre bireyin, helal ve haramı ayırt edebilecek düzeye ulaşması gerekir ve hayatını idame ettirebileceği düzeyde bilgi edinme zorunluluğu vardır. İlim öğrenen kişi şayet öğrendiği bilgiyle amel ederse, bilmediği şeylerin kendisine öğretileceği belirtilmektedir. Ayeti kerime ilmiyle amel eden âlimin, ilim öğrenme sürecinin farklı bir noktaya evirildiğini belirtmektedir: *"Ey iman edenler! Allah'a takvada kusur etmezseniz, O size bir temyiz kabiliyeti verir."*[29] Furkan vasfı verilen kişinin günahları giderilmekte ve kendisine temyiz kabiliyeti bahşedilmektedir.

[24] Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/327.
[25] Nevzat Aşık, "Hz. Peygamber'in Tebliğ Metodu", Diyanet İlmi Dergi 33/1 (Mart 1997), s.75.
[26] Yasin Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemine Genel Bir Bakış", Dini Araştırmalar Dergisi 14/40 (Haziran 2012), 205.
[27] Ziya Kazıcı-Halis Ayhan, "Talim Ve Terbiye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/516.
[28] el-Asr 103/2-3.
[29] el-Enfâl 8/29.

Allah, iki dünya saadetinin ilimle mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Nitekim bu hususla bağlantılı olarak Peygamber'in Müslümanlara öğrettiği pek çok ilkeden biri olan şu ayeti zikretmekte yarar var: *"Kulları arasından yalnızca vahiy bilgisine sahip olanlar Allah'tan gereği gibi korkarlar."*[30] İslam Peygamberi de bu hususu göz önünde bulundurmuş ve kendisine inananları bu öğretilerle te'dib etmiştir. Müslüman toplumunda, ilim ve bilimin neşredilmesi için gerekli adımlar atılmıştır. İslam dininin neşri ve İslam medeniyetinin kurulması buna bağlı olacak ki Mekki ayetlerin önemli bir kısmı da bilimi işaret etmiştir.[31]

Hz. Muhammed, (s.a.v.) yetiştirmeyi düşündüğü toplum her ne kadar eğitimsiz bir toplum olsa da bu toplumdan yeni medeniyet inşa etmeyi hedeflemiştir. Bu inşa süreci, "oku" emriyle başlamış sonra bu doğrultuda yapılan eğitim faaliyetleriyle eğitim merkezli bir medeniyet kurulmuştur. Peygamber, Arap toplumunda İslam'ı neşrederek ideal bir medeniyet zemini oluşturmuştur. Medeni - hadari, hür-köle gibi katı sınıfsal ayrımın olduğu toplumda barış, kardeşlik, hoşgörü, adalet ve merhamet barındıran bir medeniyet anlayışı tesis etmiştir. Böylece toplumsal eşitliği sağlayan ilkelerin topluma hâkim olmasını sağlamıştır. Bu anlayış; İslam eğitim sisteminin inanç, ibadât, ahlak ve muamelat gibi hayatın pek çok alanını kapsamasıyla gerçekleşmiştir. Bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan bu durum, ümmet bilincini oluşturmuş ve kolektif şuur oluşumuna da katkı sağlamıştır. Peygamber'in eğitim sistemi, ideal sosyolojik bir taban oluşmasına vesile olmuş ve sosyal hayatı şekillendirmiştir.[32] Peygamber'in gerçekleştirdiği eğitim faaliyeti yansımalarının sosyal hayatta gözlemlenmiş olması da amacına ulaştığını göstermiştir.

[30] Fatır 35/28.
[31] Hamidullah, İslam Peygamberi, 632-633.
[32] Mustafa Safa, "Hicret Sonrası Medine'de Sosyal Ve Dini Hayat", Toplum Bilimleri Dergisi 9717 (Ocak 2015), 390.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED VE EĞİTİM

Peygamber, eğitim anlayışını ilahi mesajlar doğrultusunda oluşturmuştur. Eğitim alanında en büyük kazanım, marifetullah olmuştur. Hz. Muhammed, (s.a.v.) nübüvvetinden evvel böyle bir arayış içerisinde bulunmuş ve Allah'ın inayetiyle hedefine ulaşmıştır.[33] İnsanoğluna da bu hedefi göstermekle sorumlu tutulmuş ve peygamber olarak görevlendirilmiştir. Allah, Kur'an'da kendisine şöyle hitap etmiştir: *"Ve Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*[34] Allah'ın bu hitabına mazhar olmuş ve beşeriyet için hidayete yönlendiren bir rehber olmuştur.

Allah, ümmet ve toplulukların ıslahını peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirmektedir.[35] Bundan dolayı peygamberin sözü ümmet için bağlayıcı niteliktedir. Her kim Allah'a ulaşmak istiyorsa Peygamber'in izinden gitmek zorundadır. Allah, Kur'an'da inananların Peygamber'e uyması gerektiğini, ona tabi olmanın Allah'a tabi olmakla eşdeğer olduğunu birkaç yerde zikretmektedir:

"De ki: "Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."[36] Ayet açıkça nübüvvet müessesesinin bağlayıcılığına sevgi temelli bir mesajla işaret etmektedir. Peygamber'in sevilmesi de örnek alınması da imanın getirdiği bir zorunluluktur. Kişi, ancak sevdiği bir insanı taklit etmektedir. Çünkü; sevgi insanda derin bir bağlılık duygusu oluşturmaktadır. Bu anlamda Allah'ın Müslümanları sevgi temelli bir mesajla Peygamber'e yönlendirmesi manidar olmuştur. Buyrulan emir,

[33] Duha 93/7.
[34] el-Enbiya 21/107.
[35] el-Bakara, 2/151.
[36] Âl-i İmran 3/31.

peygamberin emirlerine boyun eğmenin ve peygambere gönüllü bir bağlayıcılığın önemini ortaya koymaktadır.

Konuyla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah'ın azabı çetindir."*[37] Allah'ın mesajına göre Peygamber'in emirlerine itaat etmek ve dini uygulamalarda onu örnek almak farzdır. Ayetin hükmüne uymayan kişi ise, Allah tarafından azap ile uyarılmaktadır.

Peygamber, eğitim faaliyetlerinde zorluklara karşı mücadele etmiş, eğitim faaliyetlerini kolaylaştırmış ve bunları çeşitlendirerek etkinliğini artırmıştır.[38] Peygamber, ideal eğitsel faaliyetlerini bireyin hazır bulunuşluğunu, psikolojik, fizyolojik özelliklerini ve sosyo-kültürel değerlerini gözeterek gerçekleştirmiştir.[39] Müslümanların kısa zamanda önemli başarılara imza atması ve Müslüman nüfusunun katlanarak artması Kur'an'nın rehberliğinde eğitim faaliyetleri eşliğinde insanlara yaklaşılması sonucu gerçekleşmiştir. Bu durum, Peygamber'in oluşturduğu rol modelin vahye dayandığını ortaya koymuştur.

Peygamber'in eğitim ve tebliğ uygulamalarını Allah'ın direktifleriyle gerçekleştirdiğine dair başka bir delil, şu ayette zikredilmiştir: *"Artık sen öğüt ver, çünkü sen ancak bir uyarıcısın. Onlara egemen bir zorba değilsin."*[40] Kur'an'ı Kerim, eğitimin zorlukları karşısında sabır gösterilmesi gerektiğini belirtmiş ve başarıya ulaşmanın ideal yolunu göstermiştir.[41]

Peygamber'i terbiye eden Allah, Rab isminin tecellisini Nebi'ye aksettirmiş böylece âlemlere yansıtmıştır. Peygamber, nebevi metodun mahiyetini Allah'ın inayetiyle Kur'an'dan öğrenmiş, bu hususta pek çok ilke ve metot ortaya koymuştur.

---

[37] el-Haşr 59/7.
[38] Ebu Davud, "Edeb", 17 (4835).
[39] Ramazan Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri Ve Hz. Peygamberin Eğitim Uygulamaları", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1997), 38-39.
[40] el-Ğâşiye 88/21, 22.
[41] el-Ta-ha 20/130.

1.1. KUR'AN'I KERİM'DE HZ. MUHAMMED'İN ROL MODEL OLARAK GÖSTERİLMESİ

Vahyi fiiliyata dönüştürmekle görevlendirilen Peygamber, ideal davranış kalıplarından rol model oluşturmaktadır. Bu modellemeyle Peygamber, Kur'an'ı Kerim'in ilke ve prensiplerini hayata yansıtmıştır. Bu durum, Kur'an'ın anlaşılması için izah edici nitelik taşıyan sünnetin ve Peygamber'in örnekliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Peygamber'in hayatını oluşturan her bir kesit, ümmet için rol model hükmünde olup ehemmiyet taşımaktadır. Peygamber'in sünnetine karşı hassas olan bireylerin ekonomik ilişkilerinden aile içi münasebetlerine kadar onu örnek aldığı gözlenmektedir. Onun döneminde yaşayan müminlerin, hayatın her ünitesinde ona benzeme gayretinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Allah, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır:

"*İçinizden Allah'ın lutfuna ve ahiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resulullah'ta güzel bir örneklik vardır."*[42] Bu ayet Allah'a giden yolun, Peygamber'in örnekliğinden geçtiğini ifade etmektedir.

Resulullah'ın örnekliği, Kur'an'da pek çok ayette tavsiye edilmekte ve onun doğruluğuna vurgu yapılmaktadır.[43] Bunun doğal sonucu olarak Kur'an'da Peygamber rol model olarak gösterilmiştir. Kur'an'da bu hususa şöyle değinilmiştir:

"Bu Kur'an rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa, mutlak güç sahibi ve övgüye layık, göklerdeki ve yerdeki her şey kendisine ait olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır."[44]

İslam dinine göre Kur'an'ı Kerim ile Peygamber'in rol modelliği birbirinden bağımsız değildir. Dinin birincil kaynağı olan Kur'an'ın hayata tatbik edilmesiyle rol model oluşmaktadır. Bu durumda Peygamber'in rol modelliği kutsal kitabın ahkâmına açıklık getirmektedir. İslam dini, Peygamber'in öğrettiği dini tecrübe ve nebevi kılavuz sayesinde öğrenilebilmektedir.

[42] el-Ahzâb 33/21.
[43] el-Haşr 59/7; el-Hâkka 69/44, 45, 46, 47; el-Mâide 5/48; Sebe' 34/28.
[44] İbrahim 14/1.

Müslüman bir bireyin kimliğini muhafaza edebilmesi için nebevi kılavuzun dışında kendisine sunulmuş başka bir yol veya model bulunmamaktadır. Allah, bu hususu şöyle vurgulamaktadır:

"Allah ve Resulü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, mümin bir erkek veya mümine bir kadının kendi işleri konusunda bundan başka tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resulüne karşı gelirse o açık bir şekilde sapıtmıştır."[45]

Kur'an, inananlara doğru yolu gösterirken Peygamber'den örnek göstermekte ve ona uyup itaat etmeleri konusunda net bir mesajla onları uyarmaktadır. Nübüvvet müessesine teslimiyeti vurgulayan ayeti kerime, Peygamber'in toplumdaki itibarını yüceltmekte ve ona kayıtsız şartsız biat edilmesini istemektedir. Bu hususun önemi İslam tarihinde gerçekleşmiş olan Hudeybiye antlaşmasında anlaşılmaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Kur'an ahkâmı, nübüvvet müessesesiyle ilgili direktiflerin toplum tarafından eleştirilmesinin veya reddedilmesinin önünü kapatmaktadır.

Peygamber şahsiyeti, ahlakı, eğitimci kimliği ve dini uygulamalarındaki örnekliği başta olmak üzere pek çok konu da Müslüman toplumuna rol model oluşturmuştur. Allah, bu hususa Kur'an'da birçok ayette değinmiştir. Konuyla ilgili bu ayet ve hadislerden yola çıkılarak Peygamber'in hangi vasıflarıyla Müslümanlara rol model olduğunun üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Güzel Ahlak Üzere Oluşuyla Rol Model Olması

Beşeriyetin duçar olduğu cehaletin giderilmesi için, nübüvvet kurumunun en kıdemli elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.) görevlendirilmiştir. İstenilen toplumsal değişim ve dönüşüm onun kılavuzluğuyla gerçekleşebilmiştir.

Allah, Kur'an'ı Kerim'de Peygamber'in yüce bir ahlak üzere olduğunu belirterek[46] onun ahlakını rol model olarak göstermiştir. Sözü edilen toplumsal değişim, onun ahlakının örnekliğinde gerçekleştirilmek istenilmiştir.

[45] el-Ahzâb 33/36.
[46] el-Kalem 68/4.

O dönemde Kur'an'ın prensipleri ve Peygamber'in rehberliğiyle toplum yeniden şekillendirilmiştir. Toplumsal değişimi sağlayan ilkelerden biri şöyle örneklendirilebilir: Toplumsal idrakin ve sosyal gelişim düzeyinin artırılması için insanlar arasında iyilik yapma hususunda rekabetin oluşturulması gerektiği Kur'an'ın tavsiye ettiği örnek prensiplerden biri olmuştur: *"Öyleyse hayırlarda yarışın…"*[47] Peygamber, toplumda gerçekleştirdiği bunun gibi eğitici faaliyetlerle toplumsal bir ahlaki gelişimi hedeflemiştir.

Peygamber'in önderliğinde ve onun örnekliğiyle gerçekleştirilen toplumsal eğitici uygulamalar sayesinde ideal toplum modeli oluşturulmuştur.

1.1.2. İbadeti Bağlamıyla Rol Model Olması

Âdem'in yaratılması ve dünyaya gönderilmesi Allah'a karşı ubudiyet borcu oluşturmuştur. Bu hususla ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

"Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım."[48] Peygamber, Allah'ın mesajını tebliğ etmiş ve aynı zamanda rol modelliğiyle onun nasıl yapılması gerektiğine dair uygun davranış biçimini oluşturarak tüm insanlara örnek olmuştur. Böylelikle Peygamber, ideal kulluğun nasıl yapılması gerektiğini insanlara aktarmıştır.

Kur'an'ı kılavuz edinen Peygamber'in hayatını tarif etmek için, onun hayatına pratik Kur'an denilebilir. Kur'an'da ibadetle ilgili ahkâmın tatbik edilmesi Peygamber'in rol modelliğiyle öğrenilmiştir.

1.1.3. Sosyal Hayatı Yönüyle Rol Model Olması

Yaşamın her ünitesinde canlılığını devam ettirmek isteyen İslam, bireyin her alanda hayatını İslami ilkeler doğrultusunda yaşamasını zorunlu kılmıştır. Bunun için kendisine hayatın her alanında örnek alabileceği bir rol model sunulmuştur. Peygamber, insanlar arasında sıradan bir yaşam sürdürerek onlar gibi sosyal hayatını idame ettirmiş ve aynı zamanda hayatın içinden ideal davranış biçimleri sergilemiştir.

[47] el-Bakara 2/148.
[48] Zâriyât 51/56.

Onun yaşam biçimi, davranışsal modelleme ve beden diliyle insanları eğitmiştir. Peygamber, bu yaşam biçimiyle temsiliyet anlamında insanlara örnek olarak onları sosyal bir zeminde ve doğal bir seyirde eğitmiştir. Allah, insanlarla beraber yaşayan ve aynı zamanda onların kültüründen rehberler göndermiştir.[49]

Peygamberin insanlardan seçilmesinin hikmeti anlaşılmış ve hayatın her alanında insanlara örnek olabildiği anlaşılmıştır. Peygamber, hayatın her ünitesinde insanları eğiten ilahi prensipleri bir rol modele dönüştürerek insanlara rehber olmuştur.

İslam dini, nebevi yöntem ve hayatla bütünleşmiş Peygamber'in rol modelliğiyle dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır. O, kendisine iman eden ve sünnetine ittiba edenleri selamete sevk eden bir vesile-i rahmet olmuştur. İnsanlık tarihi, cehalet devrine şahit olurken Hz. Muhammed (s.a.v.) kişiliğiyle rol model olarak ümmetine Asr-ı Saadet'i yaşatmıştır. Bunun sonucu olarak Arap toplumu medeniyetler üstü bir seviyeye ulaşmıştır.

1.1.4. İlme Olan Yönelimiyle Rol Model Olması

Aklıyla sair mahlûkata üstünlüğü olan insanın kabiliyeti, eğitim ve tefekkürle açığa çıkmaktadır.

Allah, Peygamber'i hakkında şöyle buyurmuştur: *"Allah sana kitabı ve hikmeti indirmiş, bilmediğini sana öğretmiştir. Sana Allah'ın lutfu gerçekten büyük olmuştur."*[50] Nübüvvetiyle birlikte insanlara imanı, ubudiyeti, ahlakı ve medeniyeti öğreterek İslam medeniyetinin oluşmasını sağlaması Peygamber'in ideal eğitim ve öğretim için gerekli olan bütün bilgiye vakıf olduğunu göstermiştir.[51]

Yaşam boyu öğrenmeyi emreden Kur'an'ı Kerim, insanlardan düşünmeyi, tefekkür etmeyi, akletmeyi istemektedir.[52] Bunu yaşam boyu ilke edinmiş Nübüvvet temsilcisi, ilim ve bilim öğrenmenin Müslümanlara da farz olduğunu belirtmektedir.[53]

---

[49] el-İsra 17/95.
[50] Nisa 4/113.
[51] Şükrü Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (Haziran 2013), 90.
[52] Hud 11/51; Nahl 16/12; el-Kamer 54/1; Zuhruf 43/2-3.
[53] İbn Mace, "Mukaddime", 17 (224).

Peygamber'in çevresindeki insanlar, onun eğitime verdiği değere şahit olunca ilme ve bilime olan bakış açıları değişmiş, ilim öğrenmek için olağanüstü gayret sarf etmişlerdir. Çünkü eğitim, bireyin idrak kabiliyetini yükselterek marifetullaha ulaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Hz. Muhammed, (s.a.v.) öğreticiye ve öğretmenlik makamına kutsallık atfederken bu rolü üstlenen kişilere de toplumsal anlamda pek çok sorumluluk yüklemiştir. İslam'ın yüce öğretileriyle yetişen mümtaz şahsiyetler, öğretmen, elçi, ve vali gibi çeşitli misyonlar üstlenmiştir.[54]

İslam, ideal toplumun oluşumunda eğitimi ön plana çıkarmıştır. Eğitim, marifeti sağladığından bireyin sağlam karakter edinmesini kolaylaştırmaktadır. Bireyin toplumda çeşitli statüler kazanmasına vesile olan eğitim, birey ile toplum arasında çeşitli bağların kurulumuna da zemin hazırlamaktadır. Kur'an ayetlerinden ve Peygamber'in faaliyetlerinden anlaşılacağı üzere İslam medeniyeti eğitim ve bilim üzerine inşa edilmiştir.

1.1.5. Eğitimci Kişiliğiyle Rol Model Gösterilmesi

Âlemlerin terbiyecisi olan Allah, peygamberleri yönlendirmiş ve onlara doğru yolu göstermiştir. Allah, inananlara menfi geleneklerini terk edip İslami hukuk düzenine geçmeleri için Peygamber'in emirlerine itaati ve nehiylerinden sakınmayı emretmiştir.[55] Bu hususta Allah, beşeriyetin eğitilmesi ve hidayete erdirilmesi için elçilerini görevlendirmiştir.

Nisa suresinde şöyle buyrulmuştur: *"Kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse biz seni onlara bekçi olarak göndermedik."*[56] Peygamber, insanların edindiği kötü alışkanlıkları terk etmeleri ve bu davranışlardan uzak durmaları için onlarla sürekli mücadele etmiştir. Bu mücadele ne bir mümine ne de bir müşrike karşı asla baskıya dönüşmemiştir. Resulullah, "dinde zorlama yoktur" ilkesine bağlı kalarak din kabulünü tamamen insanların hür iradesine bırakmıştır. Allah'ın

[54] Aydın, "Muallim Peygamber", 60.
[55] el-Haşr 59/7.
[56] Nisa 4/80.

dinini insanlar arasında yaymaya çalışmış ve gerektiği gibi yaşanması için onlara rol model olmuştur. Örnekliğiyle hayatın her alanına hâkim bir sistem oluşturmuştur.

1.1.5.1. Üslubuyla Rol Model Olarak Gösterilmesi

Allah, elçisini eğitim faaliyetlerinde başarılı olması için yönlendirmiştir. Bu yönlendirmenin gerçekleşmesiyle ideal eğitimci portresi çizilmiştir. Kur'an'da Peygamber'e eğitim hususunda yol gösteren başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir."[57]

Bu ayet, Peygamber'in izlediği metot ve bu metotla elde ettiği başarısı hakkında bize çeşitli fikirler sunmuştur. O, Cahiliye Devri'nin menfi adetlerine karşı çıkarak inananların bu alışkanlıkları terk etmelerini sağlamıştır. Yanlış tutumlar karşısında güç kullanmak yerine müsamahayı benimsemiş ve küfürde ısrarcı olanlara karşı sabrederek faaliyetlerini sürdürmüştür.[58] Resulullah, insanlarla muhabbet ederken güler yüzlü olup etrafındaki insanlara nazik ve naif davranmıştır.

Üslubuyla da mükemmel bir öğretmen sıfatını kazanan Hz. Muhammed, (s.a.v.) miras bıraktığı sünnetiyle teknik ve yöntem bakımından zengin bir eğitim modelini ümmetine kazandırmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) beşeriyetin medenileşme seviyesinde oluşturduğu tesirle mükemmel bir eğitimci olduğunu ortaya koymuştur. Bunu anlayabilmek için kendisine inanan ve biat eden insanların hayatlarının ne kadar değiştiği analiz edilebilir. Bu analizden çıkacak sentez, onun eğitimci kimliği ve rehberliğiyle birebir ilintilidir. Mükemmel bir öğretmen olan Hz. Muhammed, (s.a.v.) eğitim alanında ön plana çıkan filozof veya öğreti kuramlarının kurucularıyla kıyaslanamaz. Cahiliye Devri ile Asr-ı Saadet arasında oluşan muazzam fark bunun en açık göstergesidir. Zira bireyin hayatında gerçekleşen değişimler, eğitimde başarıyı gösteren ölçütlerden sayılmıştır.

[57] Nahl 16/125.
[58] Aydın, "Muallim Peygamber", 61.

Netice olarak; Peygamber, insanlığı cehalet döneminde olduğu gibi Rabbi'nden bihaber kalmayacak şekilde ilerletmiştir. Bu durumda Peygamber, Allah'ın isim ve sıfatlarını kıyamete kadar zihinlerinde taşıyan bir ümmet oluşturmuştur. Bu husus, onun eğitimci kimliğini ve bu alandaki kalitesini ortaya koymuştur.

1.1.5.2. Şefkati ve Merhametiyle Rol Model Gösterilmesi

Peygamber, İslam dininin tebliğini yaparken insanların kendi etrafında toplanmasını sağlayan tutum ve davranışlarda bulunmuştur. İnsanlara olan merhameti Allah'ın iltifatına mazhar olmuştur:

"Sen onlara sırf Allah'ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."[59]

Ümmetine karşı müşfik oluşuyla ön plana çıkan Peygamber, bu hususta Allah'ın hitabına mazhar olmuştur:

"Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur."[60]

Allah tarafından âlemlere rahmet olarak gönderilmesinin hikmeti de yine aynı hususa işaret eder. Peygamber'in ahlaki bakımından müşfik oluşunun ön plana çıkarılması ve bunun ideal eğitimci kimliğiyle ilişkilendirilmesi[61] Peygamber'in bu hususstaki örnekliğine açıklık getirmektedir.

[59] Âl-i İmran 3/159.
[60] et-Tevbe 9/128.
[61] Abdullah Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed (Konya: Esra Yayınları, 1995), 32.

1.1.6. Ümmi Vasfıyla Ön Plana Çıkarılması

Peygamber hayatının bir dönemini ümmi (okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş, az konuşan)[62] olarak geçirmiş, nübüvvetinden sonra insanların en bilgini olmuştur. Ümmi olan Peygamber'in zor şartlara sahip bir zeminde başarılı bir öğretici olmasında Allah'ın kendisine ihsanı etkili olmuştur.[63] Zira Kur'an'ın beyanına göre Allah, Peygamber'e ledün ilmi bahşetmiştir. Kur'an, tebliğ hususunda pek çok noktada Peygamber'e ideal olan davranışı göstererek bu hususta muvaffak olmasına katkı da bulunmuştur. Peygamber de rol modelliğiyle ümmetine, kendisine öğretilen ahlak-ı hasenenin mahiyetini öğretmiştir.

Resulullah, ilimlerin şahsında mezcedilmesi, muhataplarına insancıl yaklaşımı ve ideal eğitim anlayışıyla büyük değişimler gerçekleştiren bir rol modele dönüşmüştür. Siyasi deha Muaviye: *"Anam babam Resulullah'a feda olsun. Hiçbir zaman ondan daha güzel öğretmen görmedim."*[64] diyerek Peygamber'in eğitim anlayışına olan hayranlığını dile getirmiştir. Peygamber'in şefkati ve merhametiyle gerçekleştirdiği uygulamaları, Cahiliye devrinin haşin ve gaddar insanlarının birer İslam âbidi olmalarına vesile olmuştur.

Rabbin terbiye ettiği Hz. Muhammed, (s.a.v.) inkârcıların kölüklerine sevgi, muhabbet ve iyilikle karşılık vermiştir. Peygamber, ümmetinin her türlü dini tecrübeyi yaşaması için onlara rehberlik etmiştir. O hazzı yaşamalarını sağlamış ve dinde dereceler elde etmenin yollarını öğretmiştir. Böylece, tebliğ etmekle yükümlü olduğu dinin sağlam bir zemine oturmasını sağlamış ve dinin bireylerin hayatında geniş bir şekilde yer edinmesine katkı da bulunmuştur.

Ümmi olan Peygamber, ilahi mesajların tebliğini ve uyguladığı eğitsel faaliyetleri Allah'ın rehberliğinde gerçekleştirmiştir. Bunun tabii sonucu olarak toplumsal dönüşümü gerçekleştiren rol model olarak da ön plana çıkmaktadır.

---

[62] M. Suat Mertoğlu, "ÜMMİ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/309.
[63] M. Şevki Aydın, "Muallim Peygamber", Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (1996), 63-64.
[64] Ebü'ül Hüseyn Müslim b. el-Haccac Müslim, Sahihu Müslim, nşr. Nazar b. Muhammed el-Faryabi Ebu Kuteybe (Riyad: Dar Tayyibe, 1427/2006), "Mesacid", 33.

1.2. BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. MUHAMMED

Asr-ı Saadet'in yaşamsal formu, günümüzde ortaya konulan ideal toplum ilkelerine, medeni haklara ve ahlaki esasların tümüne uygundur. Evrensel nitelik taşıyan çağdaş medeni anlayış, Peygamber'in miras bıraktığı hüsnü ahlaktan yararlanmıştır. Günümüzde insancıl nitelik taşıyan medeni kanunlar, nebevi anlayıştan beslenerek ortaya konulmuştur.

Peygamber'in eğitim anlayışı, ondört asır akabinde geçerliliğini koruyorsa bu durum Peygamber'in hususi bir talim ve terbiyeden geçtiğinin en önemli delillerinden biridir.[65] Onun hayatını inceleyen batılı düşünürler, onu herkesten ayıran vasfın 'varlığın tabiatına nüfus etmesi' olduğunu söylemektedir. Böylelikle Peygamber'in, Arap cehaleti ve putperest anlayışı temsil eden sapkınlığı fark edebildiği belirtilmektedir.[66] Burada öncelikli olarak Peygamber'in şahsi vasıflarına yer verilecektir.

1.2.1. Şahsi Özellikleri

Âlemlerin mürebbisi, dini nübüvvet kurumu vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Bu bildiriyi de sistematik bir hale getirmiş ve din olgusunu oluşturmuştur. Allah, Rab isminin tecellisini nübüvvet müessesesiyle yeryüzüne yansıtmıştır. Peygamber, vahyi uygun davranış biçimlerine dönüştürmüştür. Bunun doğal sonucu olarak Allah, peygamberi örnek şahsiyet olarak göstermiştir.

Peygamber, yaratılmış varlıklar içerisinde eşref-i mahlûkat olması hasebiyle varlık âleminin de en mükemmel şahsiyet modelini oluşturmuştur. Eğitimci kimliğiyle toplumda ön plana çıkan şahsiyetler, kişiliğiyle de insanlar üzerinde etkili olmuştur.[67] Peygamber'in mükemmel bir ahlaka ve şahsiyete sahip olması onun eğitimci kimliğine pek çok katkı sağlamıştır. Çünkü O, insanları mümtaz ahlakıyla da eğitmeyi başarmıştır. Allah'tan aldığı vahiy çerçevesinde bilgisel düzlemde aydınlattığı bireylere şahsiyetiyle de örnek olmuştur.

---

[65] Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri Ve Hz. Peygamberin Eğitim Uygulamaları", 37.
[66] Cevher Şulul, "Batılı Düşünürlerin Hz. Muhammed(s.a.v.) Hakkındaki Görüş Ve Düşünceleri", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı, 17 (Haziran 2007), 103.
[67] Mustafa Öcal, Din Eğitim Ve Öğretiminde Metotlar (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 30.

1.2.1.1. Güvenilir Olması

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğu ve dürüstlüğü içinde doğup büyüdüğü Kureyş toplumu tarafından takdir edilmiştir. Çevresi tarafından kendisine Muhammedü'l-Emin lakabı verilmiştir.

El-Emin vasfı, toplumda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) insanlar tarafından benimsemesini ve davasının insanlar tarafından kabullenmesine katkı sağlamıştır. Dürüst bir şahsiyete sahip oluşu toplumda çeşitli avantajlar sağlamıştır. Ortak mazi ve hayat tecrübesi paylaştığı toplumun nübüvvet öncesi onu takdir etmesi insanlarda güven hissinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Zira Hz. Muhammed'in (s.a.v.) güvenilir bir kişiliğe sahip olduğunun bilinmesi, insanlara yaptığı ilahi davet mesajının toplum tarafından kabullenirliğini sağlamıştır.[68]

Allah'ın güven ve dürüstlük kavramı hususundaki 'emrolduğun gibi dosdoğru ol' gibi emirleri de konunun ehemmiyetine işarettir. Peygamber de yalanı, emanete ihaneti, sözünden dönmeyi münafıklık alametlerinden saymıştır. İnsanları kandıranların mümin kimliğinin dışında tutulması yine bu hususstaki hassasiyetine işarettir.

El-Emin vasfıyla tanınmış Peygamber, Allah tarafından güvenilir bir toplum inşa etmekle görevlendirilmiştir. Nübüvvet öncesi güvenilir bir şahsiyet ortaya koyan Peygamber, Allah'ın direktifleriyle bir güven toplumu oluşturmuştur.[69]

1.2.1.2. Üsve-i Hasene Olması

Hz. Muhammed, (s.a.v.) küçük yaşta hem annesini hem babasını kaybetmiş ve terbiyecisi Rabbu'l-Âlemin olmuştur. Onun şahsiyeti ve ahlakı Allah tarafından güzelleştirilmiştir.[70] Kur'an Peygamber'e hitaben şöyle buyurmuştur:

[68] Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları", 83.
[69] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 56.
[70] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 49-50.

"Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin."[71] Mürebbisi, Allah olanın mükemmel bir şahsiyete erişmesi tabiidir. Onun ahlakının mükemmelliği, nübüvvetten önce de aşikârdı. İnsan ahlakı, Allah'ın takdir ettiği mükemmeliyete onun ahlakıyla ulaşmıştır.

Allah'tan vahiyle aldığı prensipleri içselleştiren Peygamber, şahsiyeti itibariyle ümmeti için mükemmel bir örnekliğe dönüşmüştür. İslam dini, Allah'ın vahyettiği İslam ilkelerine göre yaşamayı ve nebevi tutumun mahiyetini kavramayı esas almıştır.[72] Hz. Aişe, Peygamber'in ahlakını soranlara şöyle cevap vermiştir: *"Siz Kur'an'ı okuyor musunuz onun ahlakı Kur'an'dı."*[73] Hz. Aişe, bu ifadeyle Peygamber'in ahlakını açıkça aktarmıştır. Allah, İslam dininde tüm insanlığa Peygamber'in ahlakıyla mücehhez olmayı tavsiye etmiştir.

Bedevi hayat sürdüren topluluklar, İslam toplumunu şekillendiren ve hayatı güzelleştiren bu davranış modellerinden etkilenip İslam'a girmişlerdir. Bu durum, onların zina, haramîlik, müskirat gibi bağımlılık eşiği yüksek olan kötü alışkanlıklardan arınmalarına ve iyiliklere yönelmelerine katkı sağlamıştır. İnsanlık için güzel bir ahlak temsiliyetini miras olarak bırakmıştır. İslam'ı tebliğ noktasında maksimum hassasiyete sahip olan Peygamber, dönüşüm sürecini sancılı bir şekilde geçirmiş ama asla yılmamıştır.

Allah İslam'ın, sıratı müstakim ve orta yol olduğunu vurgulamış, Peygamber de bunu hayatı boyunca benimseyerek ideal bir ahlak yapısı ortaya koymuştur. Edindiği insancıl hassasiyet ve mükemmeliyetçi karakter sayesinde din ile toplum arasında bir köprü vazifesi ifa etmiş ve Asr-ı Saadet'in oluşmasına vesile olmuştur. Şahsiyet ve karakteriyle kemale eren Hz. Muhammed, (s.a.v.) bütün insanlığa mümtaz ahlakından kazandırmaya çalışmıştır. İnsanoğlu, eşrefi mahlûkatın mümtaz ahlakından pek çok ders almıştır.

1.2.1.2.1. Toplumsal Sorumlulukları Yüklenmesi

Tarihi olaylar, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bi'set öncesinde toplumun ahlakını iyileştirmek ve sosyal değişimi gerçekleştirmek için gayret sarf ettiğini aktarmıştır.

[71] el-Kalem 68/4.
[72] Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları", 81-82.
[73] Müslim "Salât", 139.

İnsanlık olarak medeniyetin ilerlemesi adına üzerine düşen ahlaki sorumluluğu yerine getirmiştir.

Genç olmasına rağmen Mekke'de Cahiliye döneminde mazlumları koruyan ve onlara hakkını iade eden Erdemliler topluluğuna üye olmuştur.[74] Bu topluluk, inandığı ilkeler uğruna haramilik, gasp, zülüm ve yağma gibi pek çok kötü hadiseye engel olmuştur.

Nübüvvetinden evvel Kâbe hakemliği gibi önemli tarihi olaylara da iştiraki rivayet edilmiştir.[75] Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gençken bile yanlışı düzeltme eğilimiyle eğitici ve lider kimliğinin ön planda olduğunu ortaya koymuştur. Bu örneklerden de anlaşılıyor ki O, toplumun değişimine ve gelişimine katkı sağlayan olaylara kayıtsız kalmamıştır.

Peygamber'in doğduğu, yaşadığı topluma peygamber olarak gönderilmesiyle o toplumda gerçekleştirdiği toplumsal ölçekteki faaliyetlerin bilinmesine de vesile olmuştur. O, tarihin en büyük cehalet dönemlerinden biri olan Cahiliye devrinde tebliğde bulunmuş, toplumu eğiterek müntesibi olan bireylerin ideal bir şahsiyete dönüşmelerini sağlamıştır.

Beşeriyet, medeniyeti kendisine kadar sınırlı seviye de ilerletebilmişken; O, sahip olduğu ahlakı ve sonrasında gerçekleştirdiği peygamberlik misyonuyla tek başına insanlık adına medeniyeti ileri bir noktaya taşımıştır.

1.2.1.2.2. Şefkatli Ve Merhametli Olması

Peygamber, ümmetini hak yoluna davet ederken merhameti, şefkati, yumuşak huyluluğuyla insanları ikna etmiştir. Onların kurtuluşa ermeleri ve hak dine girmeleri için özverili bir şekilde mücadele etmiştir. Buna şahit olan Rahman, Peygamber'e hitaben şöyle buyurmuştur:

[74] Hamidullah, İslam Peygamberi, 60-61.
[75] İhsan Süreyya Sırma, Haza Huve Kaiduna Muhammed. çev. Mustafa Hamza-Muhammed Hamza (İstannul: Tirekitap Yayınları, 2010), 27-28; Hamidullah, İslam Peygamberi, 73-74.

"*Mümin olmuyorlar diye âdete kendini helak edeceksin! Biz istesek onlara gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğmek zorunda kalırlar.*"[76] Allah, elçisine imtihan dünyasında olduğunu ve bu durumdan dolayı kendisini üzmemesini belirtmiştir. Allah, dilediği takdirde onları derhal iman ettirebilecek bir kudrete sahip olduğunu da vurgulamış ve ümmeti üzerine titreyen Peygamber'i teselli etmiştir.

Kendini adadığı hak yolundaki kararlılığı ve mücadelesiyle inananlar çemberinin her daim genişlemesini sağlamıştır. Onun hilkati, âlemlere rahmet niteliğinde olmuştur: "A*ndolsun ki size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, Müminlere çok şefkatli ve merhametlidir."*[77] O, ümmetinin dertleriyle dertlenmiş ve darlığa sıkıntıya düştükleri vakit onlara yardım etmiştir. Ümmetin problemlerine çözümler sunmuş ve yeri geldiğinde ümmeti için Allah'a dua etmiştir. Bedir savaşındaki duası bunun en açık misallerinden birisidir.

Peygamber, fıtratı ve misyonu gereği kendisine inanmayan insanlara bile müşfik olmuştur. Taif'te taşlandıktan sonra o topluluğu yok etmek için gelen melekleri, reddetmiş ve Taif halkı için Allah'tan mağfiret dilemiştir. Mekke'nin fethinde insanlara şefkati ve merhametiyle muamele etmesi yine onların Müslüman oluşuna zemin hazırlamıştır.

Peygamber, bu davanın tamamlanması, güzel ahlakın kemale ermesi ve insanların hidayete ermeleri için kendine çok yüklenmiştir. İnananların hatalarını affetmiş ve günah işleyenleri tövbe kapısına yönlendirmiştir. Kendisine karşı azgınlık ve taşkınlık yapan bütün inkârcılara bağrını açmış, onların kurtuluşları için tüm benliğiyle mücadele etmiştir. O'nun, yaratılmışların efendisi, Seyyid'ül Enbiya olmasının esrarı şefkat ve merhametinde saklıdır.

[76] Şuarâ 26/3, 4.
[77] Tevbe 9/128.

1.2.1.2.3. Mütevazı Olması Ve Sade Bir Yaşam Sürmesi

Peygamber, hayatı boyunca ümmeti arasında sade bir yaşam tarzıyla varlık göstermiştir. Peygamber beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılarken sade ve mütevazı olmaya dikkat etmiştir.

Cuma ve Bayram günleri dışında sade giyinmeyi tercih etmiştir.[78] Böylelikle insanların arasına karışmış ve toplumda bir fert olduğunu vurgulayarak samimi, sevgi dolu bir dil geliştirmiştir. Peygamber'in aile hayatı incelendiğinde mütevazı yaşamı ön plana çıkmıştır.[79]Peygamber, insanlar arasına karışınca nezaket kurallarını ihlal etmemiş, peygamberliğini ön plana çıkararak üstünlük taslamamıştır. Böylelikle toplumda kendisini takip eden arkadaşları arasındaki dünyevi niteliklere dayalı üstünlüğü ve sınıfsal ayrımı hemen ortadan kaldırabilmiştir.

Peygamber, Kur'an düsturlarını benimseyip içselleştirmiştir. Kur'an'ın öğretilerini yaşayarak ümmetine göstermiş ve temsiliyet hususundaki görevini hakkıyla ifa etmiştir.

1.2.1.2.4. Yaşantısıyla Örnek Olması

Peygamber, dini bilgilerin öğrenilmesi, benimsenmesi, içselleştirmesi ve topluma yansıması için birçok öğretide temsiliyet oluşturması bakımından kendi şahsından misal getirmek suretiyle açıklamalarda bulunmuştur. Bir faaliyet gerçekleştirilecekse, ilk adımı Peygamber atmış ve bu faaliyeti ümmetine yaşantısıyla öğretmiştir.[80]

Allah, Kur'an'da insanların eşlerine iyi davranması için şöyle buyurmuştur: *"Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah'ın hakkınızda çok hayırlı*

[78] Cüneyt Gökçe, "Hz. Peygamber'in iletişimindeki Sevgi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı, 17 (Haziran 2017), 213.
[79] M. Raci Aksoy, Hz. Peygamberin Ev Hayatı (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 71.
[80] Abdurrahman Dodurgalı, Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999), 142-143.

kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz."[81] Allah, ilahi bir emirle kadını Kur'an'ın koruyucu çemberine dâhil etmiştir.

Bir eş ve peygamber olan Hz. Muhammed, (s.a.v.) ayette zikredilen hususu topluma benimsetmek için ideal kişiliğin kriteri olarak bireyin hanımına olan davranışlarına dikkat çekmiştir: "*Sizin en hayırlınız, ailesine hayırlı olanınızdır. Ben sizin ailesine en hayırlı olanınızım."*[82] Peygamber'in zikredilen hususta kendi yaşantısından misal getirmesi bu çerçevede konunun ehemmiyetine kati bir delildir.

Peygamber, toplumda yaşantısıyla örnek bir şahsiyet oluşturup bunu hal diliyle Müslümanlara göstermiştir. Mümtaz ahlakıyla ashabına fiili olarak ideal davranışı göstermiş ve onların doğruyu yanlıştan fark eden bir şuura ulaşmasını sağlamıştır. Böylelikle İslam dinine mensup olan bireyler, kadına ait haklara riayetin önemini peygamberin şahsiyeti üzerinden öğrenmiştir.

Peygamber, toplumsal anlamda nicelikle beraber niteliğe de önem vermiş ve bunu sağlamak adına eğitim faaliyetleri başlatmıştır. O, eğitim ve öğretimi etkileyen temel unsurlardan biri olan alıcı ile kaynak arasındaki muhabbet, sevgi ve saygı bağlarının canlı olmasına önem vermiştir. Bu münasebetlerin güçlü olması, öğretilerin hedefe ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Eğitim faaliyetlerinin verimliliğini artırmak için de profesyonel bir çaba göstermiştir. Aksi takdirde toplumda, birbirinden haz etmeyen mürşit ile talibi arasında etkileşim oluşması ve eğitimsel faaliyetlerin gerçekleşmesi olanaksızdır.

1.2.1.3. Karşılık Beklemeden İnsanları Dine Davet Etmesi

İnsanlar, kendilerine karşı isar duygusuyla hareket eden kişilerden etkilenir ve onlara karşı minnet duygusu besler.

İnsanlar, dünya hayatını kendileri için yaşarken; Peygamber ise insanlığın ortak amacı için yaşamış ve ulvi sorumluluğu yüklenmiştir. Allah, Kur'an'ı Kerim'de

[81] Nisa 4/19.
[82] Tirmizi, "Menâkıb", 63 (3895); İbn Sa'd, Tabakât, 10/223.

Peygamber'in tebliğ faaliyetlerinde insanlardan herhangi bir ücret veya maddi karşılık beklemediğini açıkça belirtmiştir.[83]

Cansiperane ve diğerkâm bir tutum sergileyen Nübüvvet temsilcisi, inananların kendisine sadakatle bağlı kalmasını sağlamıştır.

1.2.1.4. İyi Bir Hatip Olması

Toplumda büyük yankı uyandıran liderler aynı zamanda hatip özelliğine sahip söz ustalarıdır. Peygamber, ümmi olmasına karşın aynı zamanda mükemmel bir hatiptir.

Peygamber, bir hadisi şerifinde hatipliğini şu sözlerle aktarmaktadır*:"Ben Sizin en fasihinizim. Ben Kureyş kabilesine mensubum. Lisanım Beni Sa'd b. Bekir kabilesinin lisanıdır."*[84] Sahabeler, Peygamber'in rehberliğinde Kur'an'ı idrak etmede güçlük çekmemiştir. Bu durum Allah'ın Peygamber'e bahşettiği bir hediyedir.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) güzel konuşması ve Arapça grameri mükemmel olmasına rağmen bir şiir bile yazmamıştır.[85] Ümmiliği, peygamberlik nişanesi olmuştur.[86] Nübüvvet öncesi güvenilirlik, ticaret ve güzel ahlak gibi hususlarda sair insanlara temayüz etmişse de edebi yönü ön plana çıkmamıştır. Zira nübüvvetten önce herhangi bir panayırda bulunup şiir veya edebi yarışmalara katılmamış, daha çok ümmiliğiyle ön plana çıkmıştır.

Peygamber, iletişim dilinde pek çok söz sanatından yararlanmıştır. Günümüze kadar nakledilen sözleriyle güçlü bir hatip olduğu açıkça anlaşılmıştır.

Peygamber'i insanlara nasıl tanıtalım sorusuna verilecek en güzel cevap Kur'an ve Sünnet perspektifiyledir.[87] Ancak toplumdaki peygamber tasavvurunun mucizevî (harikulade) olaylar ekseninde oluşması ve bilgi düzeyinin kulaktan dolma bilgilerle sınırlı kalması algısal problemlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

---

[83] Yasin 36/21.
[84] İbn Sa'd, Tabakât, 1/101.
[85] Martin Lings, Hazreti Muhammed'in Hayatı, çev. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017) 61.
[86] el-Ankebut 29/48.
[87] Ramazan Buyrukçu, "Günümüz Din Eğitimi Ve Öğretiminde Peygamber Öğretimi", IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Nisan 2001), 393.

Güncel problemlerden biri de ümmetin insan-peygamber ve toplum-peygamber hikmetine vakıf olamamasıdır.[88] Topluma yön veren şahsiyetlerin Peygamber'in üstün ahlakı ve kişiliğinden ziyade mucizevî olaylarla Peygamber'i anlatması temsiliyet sorunu oluşturmaktadır. Örneğin ayın parçalanması, hayvanlarla konuşulması, parmaklarından su akıtılması vs. gibi doğaüstü özelliklerine sürekli vurgu yapılması rol modelliğine gölge düşürmektedir. Kur'an'ın çizdiği peygamber portresi ise makul bir anlayışa sahip ve ahlaki vasıfları ön planda olan bir peygamber imajıdır.[89] Bundan mütevellit Müslüman kişinin peygamber algısı, kütüğün ağlamasından ziyade, kütüğün üstünde irad edilen Nebevi hutbelere yoğunlaşmasını gerektirmektedir.

Toplumun peygamber imajının, mucizelerle doldurulması nübüvvet öğretilerinin arka planda kalmasına ve bunların toplumsal hafızadan silinmesine sebep olmaktadır. Bu durumu açıklayan birkaç örneği zikretmekte yarar var. Örneğin; Hz. Musa'nın denizi yarma hadisesinin onun firavunla olan tevhit mücadelesinin önüne geçmiş olması sakıncalıdır. Hz. Yusuf'un takva dairesinde Allah'tan sakınması, günaha meyletmemesi gibi hususlar ön planda olması gerekirken, onun kuyuda yaşayabilmesinin ve güzel surette yaratılmasının ön planda olması doğru bir anlayış değildir. Birbirinden beslenen saiklerin varlığı, bu tür anlayışların yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

Hz. Muhammed, (s.a.v.) insanlık tarihi boyunca hakkında en çok yazı yazılan ve sözü edilen şahsiyet olmuştur. Ancak, yine de insanlığa mümtaz ahlakı, sağlam kişiliği ve tebliğ ettiği öğretileri aktarılamamıştır. Toplumsal hafızada vurgulanması gereken en önemli husus, peygamberlerin öğretileridir. Beşeriyet, onu ne kadar tanırsa, o kadar iyi öğrenir, öğrendikçe sever, sevdikçe de onun izinden gitmek ister.[90] Bunun çözümü de Kur'an düzleminde nebevi peygamber telakkisinin yaygınlaştırılmasıdır.[91]

[88] Buyrukçu, "Günümüz Din Eğitimi Ve Öğretiminde Peygamber Öğretimi", 393.
[89] Mustafa Bayar, "Ortaöğretim Din kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1 (2013), 320.
[90] Fahri Kayadibi, "Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinin İnsanlığa Yansıması", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 (2002), 1.
[91] Buyrukçu, "Günümüz Din Eğitimi Ve Öğretiminde Peygamber Öğretimi", 394.

1.2.2. Eğitim Öğretimde İlke ve Metodları

Allah, peygamberlerin bir kısmına çeşitli meslekler öğretmiş ve o alanda uzmanlaşmalarını sağlamıştır. Hz. Muhammed'e (s.a.v.) tüm insanlığa rehberlik edebilmesi için öğretmenlik mesleği öğretilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) nübüvveti boyunca insanları eğitmiş, hakkı anlatmış ve onları doğru yola iletmeye çalışmıştır.[92] Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mükemmel bir eğitici ve öğretici olmasının yanı sıra tebliğ faaliyetlerinin şekli, davetinin üslubu ve yöntemi hülasa tebliğ vazifesinin hepsi Allah'ın kontrolünde gerçekleşmiştir. Semavi kitapla elçisine yol gösteren Allah, insanların güzel ve etkili sözden etkilendiklerini bu nedenle elçisine nübüvvet vazifesini ifa ederken bu hususlara dikkat etmesi gerektiğini belirtmiştir.[93]

1.2.2.1. Öğretim İlkeleri

Eğitim-öğretim süreçlerinin gerçekleşmesini sağlayan, bilimsel doğruluğu ve geçerliliği kanıtlanmış ilkelerdir.

Peygamber, eğitim-öğretim faaliyetlerinde benimsediği ilkelerle eğitim-öğretimin mükemmel bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu ilkelerin, günümüzde cari olan eğitim öğretim ilkeleriyle de birebir örtüştüğü görülmektedir.

Hz. Muhammed, (s.a.v.) insan ve karakter eğitimi için sahip olması gereken tüm vasıfları taşıyan bir rehber olmuştur. Risâletinden sonra feraseti ve kabiliyetiyle elde ettiği nebevi metot, pedagoji uzmanlarının asırlar sonra ancak kavrayabildiği müthiş eğitim metodu olmuştur.

Peygamber'in eğitim-öğretim faaliyetlerinde benimsediği ilkelere ve bu minvaldeki uygulamalarına göz atalım.

1.2.2.1.1. Hayat Boyu Öğrenme

Bireyin eğitim ve gelişiminin hayat boyu devam etmesi demektir. Çağdaş eğitim anlayışı da hayat boyu öğrenme anlamına gelen eğitimde süreklilik ilkesini benimsemektedir. Peygamberi, tebliğ faaliyetlerinde başarıya ulaştıran temel

[92] Fahri Kayadibi, "İslam Dini'nin Eğitimi ve Öğretime Verdiği Önem", İstanbul İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/1 (Nisan 2012), 38.
[93] Nahl 16/125.

etkenlerden biri de eğitimde süreklilik ilkesi olmuştur.[94] O, sahabeye önce Rabbini tanıtmış[95] sonra da farklı eğitim ilke ve metotlarını kullanarak onlara ilim, bilim, irfan, öğretmiştir.

Peygamber'in ilminden yakinen faydalanabilen sahabenin yaratıcısından aldığı mesajlardan birinde şöyle zikredilmiştir: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"*[96] Bu ayeti kerime Müslümanların madden ve manen yükselmesinin ancak eğitim ile mümkün olabileceğinin altını çizmiş, inananları ilime, bilime, irfan'a yönlendirmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) eğitimin önemine dikkat çekmek için şöyle buyurmuştur: *"Ya öğretici ol ya öğrenci ol ya da dinleyen ol dördüncüsü olma helak olursun."*[97] Hadisiyle kategorik olarak eğitim faaliyetlerine değinerek Müslüman'ın herhangi birisini tercih edebileceğini belirtmiştir. Son olarak ise, Müslümanlar için bu aşamaların dışında bir seçeneğin olmadığını dolayısıyla eğitimin zorunlu bir görev olduğunu açıkça ilan etmiştir.

Peygamber eğitsel faaliyetlerinde ve dini uygulamalarında süreklilik ilkesini ön plana çıkarmıştır. Hz. Aişe'nin ziyaretine gelen bir kadının çok namaz kıldığını beyan etmesi üzerine Peygamber, Allah'ın çok ibadetten değil, sürekli ibadetten hoşnut olduğunu dile getirmiş, amellerden devamlı olanının efdal olduğunu belirtmiştir.[98]

Mekke'de nazil olan bu ayetler, yürütülen eğitim faaliyetlerinin şekillenmesine de vesile olmuştur. Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Allah, Müslümanları düşünmeye, araştırmaya, eğitime ve bilime yönlendirmiştir. Akabinde Peygamber tarafından İslam medeniyeti bu doktrinler üzerine inşa edilmiştir.

---

[94] Tur 52/29.
[95] İhlâs 112/1-5.
[96] Zümer 39/9.
[97] Ebu Bekr Ahmed b.el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horosani Ebu Bekr el-Beyhaki, Medhalu İla Süneni Kübra, nşr. Muhammed Diyar-Rahman el-A'zami (Kuveyt: Daru'l Hulafa-il Kitabi İslami, t.y.), 1/269; Ebu Abdillah Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hamdani el-Ukberi İbni Batta, el-İbanetü'l Kubra, nşr. Yusuf vabil vd. (Riyad: Daru'l-Rayah, t.y.), 1/341; Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdi Berr b. Asim el-Nimri el-Kurtubi, Camiul Beyanu'l İlim ve Fadlihi, nşr. Ebi Eşbali ez-Zahiri (Suudi: Daru'l el-Cevzi, 1994/1414), 1/141.
[98] Buhâri, "İman", 1/40.

Nebevi eğitim uygulamaları ve tebliğ faaliyetleri Kur'an eksenli yürütülmüştür. Yukarıda değinilen etkenler, İslam medeniyetinde ilmin kökleşmesini sağlayan saiklerden olmuştur.

1.2.2.1.2. Hayatın Her Alanını Kapsaması

Modern eğitimde bütünlük ilkesine göre bireyin gelişimi sağlanırken sadece bir yönüyle veya bir alana yönelik değil genel kapsayıcı gelişimin gerçekleşmesi hedeflenir. Bu ilke dinin bütüncül ve kapsayıcı özelliğiyle örtüşmektedir.

Eğitimde sosyallik ilkesine göre birey, özgür iradesiyle hareket ederken itaat ettiği bir otorite ve bağlı olduğu toplumsal normlar vardır. Bu anlamda eğitimde sosyallik ilkesi, bireyin cüz'i iradesiyle hareket etmesini ve külli iradenin gerektirdiği emirlere uymasını öngörmektedir. Sosyallik ilkesi, bu kazanımın benimsemesini sağlayan faaliyetlerin süreçlerinin düzenlenmesini sağlamaktadır.

Peygamber, eğitim-öğretim faaliyetlerini sosyal hayatın tümünü kapsayacak şekilde yürütmüştür. Böylelikle birey, nebevi eğitim sisteminde özgür iradesiyle sosyal hayatın yaşanırlığını öğrenirken bağlı olduğu otoritenin ortaya koyduğu emirlere göre hareket etmeyi de öğrenmektedir.

Peygamber'in eğitim faaliyetleri inanç (teorik), ibadet (pratik) ve ahlak (sosyal) olmak üzere 3 ana grupta incelenmektedir. Bu çok yönlü alanlar, dinin birbirinden ayrılmaz esaslarının kapsayıcı bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır.[99] Peygamber'in evde, çarşıda, mescitte, panayırda ve sosyal hayatın her alanında gerçekleştirmiş olduğu eğitsel faaliyetler, sosyallik ve bütünlük ilkelerine örnek gösterilebilir.

İslam dini, içtima-i hayatın her alanını kapsayan canlı ve dinamik bir sistemdir. Peygamber'den edinilmiş bilgi ve öğrenilmiş bilgilerin anında uygulamaya konulmuş olması da İslam'ın canlı, dinamik yapısını yansıtmaktadır.[100] Bu sistemi toplumda yerleştirmeye çalışan Peygamber, eğitim faaliyetlerini bireyin sosyal hayatla olan

[99] Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri Ve Hz. Peygamberin Eğitim Uygulamaları", 42.
[100] Recep Aslan, "Kadınların Hz. Peygamber'e Yönelttikleri Sorular Ve Bunların Eğitim Açısından Değeri", Ekev Akademi Dergisi 49 (Güz 2011), 60.

bağlamı üzerinde de devam ettirmiştir. Peygamber, dinin emir ve yasakları doğrultusunda bireyi eğitirken gerçekleştirdiği eğitsel faaliyetlerde eğitimde bütünlük ilkesi doğal bir seyirde ortaya çıkmıştır.

Nebevi eğitim modelinin bedensel, zihinsel, psikolojik ve sosyokültürel gibi pek çok yönüyle bireye hitap ettiği anlaşılmaktadır. Zikredilen bu hususlar Peygamber'e muhataplarını ikna edebilme kabiliyeti kazandırmış ve bu yönde ona pek çok avantaj sağlamıştır.

1.2.2.1.3. Devrin Şartlarını Göz Önünde Bulundurması

Eğitim-öğretim, bireyin sahip olduğu şartlar doğrultusunda faaliyet göstermektir. Bireyin sahip olduğu şartları bizzat kendisinden kaynaklı problemlerse eğitimde kişiye görelik ilkesine göre düzenlenmelidir. Bireyin sahip olduğu şartlar konjektürel ortamdan veya zeminde kaynaklı problemlerse eğitimde güncellik ve yaşama yakınlık (hayatilik) ilkelerine göre düzenlenmelidir.

Peygamber'in eğitim faaliyetlerinde bu şartları göz önünde bulundurduğu anlaşılmaktadır. Resulullah, Mekke'de yürüttüğü tebliğ faaliyetlerinde manevi mükâfatı ön plana çıkarmıştır. İlk dönem nazil olan ayetler incelendiğinde aynı prensibin benimsendiği görülmektedir. İyi ve güzel davranış sergileyenleri takdir etmesi; geride kalanları da motive etmesi kaliteli bir öğretmen olduğunun kanıtıdır. Peygamber, genel olarak yürüttüğü eğitim faaliyetlerinde mükâfatı ön plana çıkarmıştır.[101]

Medine döneminde şartların ve Müslüman toplumunun yapısının değişimiyle eğitim uygulamaları süreçleri de değişmiştir. Devletleşmeye doğru ilerleyen toplumda fiiliyatlarının gerektirdiği manevi cezanın beraberinde çeşitli hadler de uygulanmıştır.

Peygamber, eğitim-öğretim faaliyetlerini amacına ulaşmasını sağlayacak şekilde gerçekleştirmiş ve bu hususta esnek bir metodoloji izlemiştir.

[101] Şakir Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 251.

1.2.2.1.4. İletişimi Destekleyici Unsurlardan Yararlanması

Eğitim, alıcı ile kaynak arasındaki iletişimin gerçekleşmesine bağlıdır. Sözlü iletişim, ruhsal yapıya sahip varlıklarla gerçekleştirildiğinden iletişimin nitelikli ve samimi olması elzemdir. Aksi bir durumda muhatabın, bu durumu jest, mimik ve el hareketlerinden anlaması da olağandır. Bunun farkında olan Peygamber, eğitim faaliyetlerinde beden dili ve duyu organları gibi alternatif iletişimi destekleyici unsurlardan da yararlanmıştır.[102]

Peygamber'in eğitsel faaliyetlerini gerçekleştirirken başvurduğu beden dili örneklerine göz atalım.

1.2.2.1.4.1. Tüm Bedeniyle Muhatabına Yönelmesi

Bireyler arası samimiyet havasının oluştuğu bir ortamda ruhsal yakınlaşma sağlanırken; yapmacık bir üslup takınanlar arasında göz temasından bile kaçınılmaktadır.

Peygamber, bireye duyduğu sevginin tezahürü olarak muhatabına yönelirken sadece başını çevirmemiş; bütün bedeniyle yönünü o kişiye dönmüştür. Böylelikle Peygamber, güçlü bir iletişimin gerçekleşmesini sağlamış ve iletişim kanallarının kapanmasına engel olmuştur.[103] Peygamber, muhatabına özen gösterdiğini, ona karşı samimi olduğunu ve saygı duyduğunu hissettirmiştir.

1.2.2.1.4.2. Beden Dili ile Tasvir Etmesi

Peygamber, eğitim öğretim faaliyetlerinde bireyin dikkatini çekmek veya hedef kazanımı benimsetmek için sık sık jest ve mimikle anlatıma başvurmuştur.

Peygamber, müminlere birlik ve beraberlik duygusunu aktarmak için bu mesajı şöyle tasvir etmiştir. Müminlerin birbirini desteklemede bir duvar gibi olduğunu

[102] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 137.
[103] Hikmet Atik, "Hilyelere Göre Hz. Peygamber'in İnsanlara Davranışı", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı 17 (Haziran 2007), 320.

belirtmiş ve ellerini parmaklarıyla sımsıkı kilitleyip iç içe geçirerek konunun önemine dikkat çekmiştir.[104]

Peygamber, eğitim faaliyetlerinde bu tarz uygulamalara sık sık başvurarak kazanımın kalıcılığını artırmayı hedeflemiştir. Peygamber, ideal bir eğitim zeminini oluşturan hususlara özenle riayet etmiştir.

1.2.2.1.5. Mesajın Açık Ve Net Olmasına Dikkat Etmesi

Eğitim öğretim süreçlerinde öğreticinin, istenilen mesajı veya hedef kazanımı açık ve anlaşılır bir şekilde aktarmasıdır. Öğreticinin kavram ve terimleri açık bir şekilde kullanması, sade bir üslup tercih etmesi veya birden çok duyuya hitap etmesi eğitimde açıklık ilkesini kullanması demektir.

Peygamber'in eğitimde açıklık ilkesine dair birkaç hususa göz atalım.

1.2.2.1.5.1. Anlaşılır Konuşması

Peygamber, kelimeleri tek tek söyleyerek anlaşılır konuşmaya gayret etmiş ve muhatabının sözünü anlamasına özen göstermiştir.

Hz. Aişe, Peygamber'in kendisini dinleyen kişilerin söylediklerini iyice idrak edebilmesi için sözlerini ayıra ayıra telaffuz etiğini belirtmiştir.[105] O seri zincirleme konuşmalardan ve anlaşılmaz sözlerden kaçınmıştır. Enes b. Malik, Resulullah'ın üslubunu aktarırken onun bir sözü söylediğinde veya bir şeyi vurgulamak istediğinde anlaşılması için üç defa tekrarladığını ve bunu da dikkatleri celp etmek için yaptığını belirtmiştir.[106]

Peygamber, sözdeki tatlılığa dikkat etmiş, yüksek sesle konuşmamayı tercih etmiştir. Ses tonunu iyi ayarlamış ve sahabenin kendisini pür dikkat dinlemesini sağlamıştır. Ashabın mescitte saatlerce sohbetini dinleyebilmesine zemin

[104] Buhâri, "Salât", 2/298.
[105] Buhâri, "Menâkıb", 9/1463; Ebu Davud, "Edeb", 18 (4838); Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 128.
[106] Buhâri, "İlim", 2/82.

hazırlamıştır. Dinin hatibi ve mübelliği olan Peygamber, muhatabı olan bireylere ahkâmı telkin ve tebyin etmek suretiyle onları etkilemiş, dikkatlerini celb etmiştir.[107]

Sürekli aynı vurgu ve tonda konuşan eğitimci, monotonluğuyla muhatabının dikkatini zayıflatmaktadır. Sohbet ya da vaaz ederken yaptığı vurgu ve tonlamalarla ilahi mesajların muhatabı tarafından kolay algılamasını sağlamıştır.

1.2.2.1.5.2. Özlü Söz ile Anlatımı

Peygamber, veciz bir anlatma yöntemini benimsemiş, hadislerinde az sözle çok mana ifade etmiştir. Kısa ve öz konuşmayı tercih etmiş, eşsiz üslubuyla olayı veya olguyu eksik bırakmadan anlaşılacağı kadarıyla nakletmiştir.[108]

Arap Yarımadası, dil edebiyatı ve belagati hususunda zirveyi yaşarken Peygamber, alışılmışın dışında olan Kur'an'ın üslubuyla onları vecd etmiştir. Mekkeliler, Arap dili lehçelerine vakıf ve cevamiu'l-kelim olan Hz. Muhammed'i (s.a.v.) dinlerken kendilerinden geçip hayran kaldıklarını ifade etmişlerdir. Peygamber'in sözü ile Kur'an ayetleri birleştiği zaman insanların kalbine dokunmuş ve pek çok insan iman etmiştir. Bunu fark eden Mekkeli müşrikler, Peygamber'le konuşmayı veya onu dinlemeyi uygun görmemiştir.[109]

Genel olarak Peygamber, eğitim-öğretim faaliyetlerini öz bir konuşmaya yeterli ölçüde anlam yükleyerek gerçekleştirmiştir. Böylelikle eğitimin, söz kalabalığından soyutlanmış bir üslupla gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

1.2.2.1.5.3. Söz Sanatlarından Yararlanması

Söz sanatı; kişinin güzel, etkili konuşmasını sağlayan ve konuşmasına anlam katan söz öbekleridir. Hatipler, güzel bir konuşma yapabilmek için çeşitli söz sanatlarına başvurmaktadırlar.

---

[107] Murat Gökalp, "Bir Hatip Olarak Hz. Peygamber", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 6/11 (Haziran 2013), 249.
[108] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 127-128.
[109] İlhan Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2 (Haziran 1998), 329-330.

Peygamber, sözlerinde hakikat-mecaz, kinaye-sarih, hass-amm, mutlak-mukayyet, mefhum, iktiza, işaret, ibare, ima gibi çeşitli söz sanatlarından yararlanmıştır.[110] Peygamber'in hadislerinde benzetme ve mecaz gibi birkaç söz sanatını birlikte kullandığı zamanlarda olmuştur: *"Evlerinizi kabirlere çevirmeyin."*[111] hadisinde Peygamber, benzetme ve mecaz gibi birçok söz sanatını aynı cümlede kullanmıştır.

Başka bir hadiste kendisine en çabuk kavuşacak hanımının en uzun kollu olacağını buyurması da bir eğretileme sanatı olup cömertliği ifade etmiştir.

Bir hadisi şerifinde ümmeti arasındaki bağı harikulade bir benzetmeyle şöyle anlatmıştır: "*Benimle ümmetimin durumu ancak ateş yakan bir adamın hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe girmeye başlar. İşte ben de sizler ateşe girerken hırkanızdan tutarak engellemeye çalışıyorum ama siz içine giriyorsunuz."*[112] Peygamber, hadiste sözünü ettiği engelleme kavramını hayatı boyunca yürüttüğü eğitim faaliyetleriyle gerçekleştirmiştir. Bu durum, bireysel ve toplumsal kurtuluşun ancak nitelikli bir eğitimle olabileceğini göstermiştir.

Peygamber'in doğru şekilde anlaşılması ve sözlerindeki mananın delaletinin daha iyi kavranması için söz sanatlarının inceliklerine vukufiyet gerekmektedir. Aksi takdirde bu durum, zihinde mananın muallâkta veya örtük kalmasına sebebiyet verebilir.

1.2.2.1.6. İnsan Fıtratıyla Uyumlu olması

Peygamber, gerçekleştirdiği eğitim faaliyetlerinin insan fıtratıyla uyumlu olmasına dikkat etmiştir. İnsanı merkeze alan bir eğitim anlayışını ilke edinen Resulullah, zorbalığa karşı çıkarak iyimser bir anlayış ve hoşgörüyle sıkıntıyı bertaraf etme erdemini Müslümanlara öğretmiştir.

Resulullah, sahabelere karşı hilm, sabır, metanet ve yumuşaklıkla muamele etmiş, onların kendi duygularını ifade edebilmelerine fırsat vermiştir. Bu durum,

[110] Saffet Sancaklı, "Hadislerin Doğru Yorumlanmasında Hz. Peygamber'in Dolaylı Anlatım Üslubunun Analizinin Önemi", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1 (Ekim 2017), 115.
[111] Buhâri, "Salât", 2/273.
[112] Müslim, "Fedâil", 17.

Peygamber'le rahatça konuşan, içsel duygularını açığa çıkartan muhatapların eğitimini de kolaylaştırmıştır. Resulullah, bu hisleri doğru biçimde kanalize ederek sahabelerin duygu eğitimi başta olmak üzere, karakter gelişimlerine de olanak sağlamıştır.[113]

İnsanı merkeze alan eğitim anlayışıyla fıtrat temelli bir eğitim sistemi geliştiren Peygamber, kızdığında sert; sevindiğinde tebessümle bakarak muhatabına konuşmadan duygularını aktarmıştır.[114] Örneğin, aleni bir üslupla: *"Ben zina yapmak istiyorum."*[115] diyen sahabeyi rencide etmeden ikna etmesi bireyin müthiş bir geri dönüş yapmasına vesile olmuştur. Bu durum, Peygamber'in zina yapmak isteyen şahsa karşı insancıl bir yaklaşım sergilemesi, şahsiyetini rencide etmemesi ve onurunu kırmadan onu ikna etmesi sonucu gerçekleşmiştir.[116]

Peygamber, kişiler arasında herhangi bir ayrım yapmaksızın muhatabını eğitici bir üslupla yönlendirmiştir. Peygamber, bir yanlış yapıldığında bazılarına ne oluyor ki diye söze başlamış ve isim (şahıs) belirtmeden insanların hatasını yüzüne vurmadan uyarmıştır. Toplumun huzurunu kaçıranları adaletle yargılanmış, sabık ümmetlerin kayırmacı tavırlarından uzak durmaları için de ümmetini sert bir dille uyardığı zamanlar olmuştur. Zira adalet kavramı her toplum için yegâne denge unsuru ve huzurun sağlayıcısı olmuştur.

Peygamber, eğitsel faaliyetlerinde bireyi yapısı itibariyle de merkeze alan fıtrat temelli bir anlayış benimsemiştir.[117] Kadına yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlerde bu ilkeye dikkat etmiştir. Peygamber, kadınlara caminin yolunu açmış ancak onları camiye gelmekle sorumlu tutmamıştır.[118] Bu durum kadınlara has uygulama olup onların fizyolojik yapısı ve sosyal sorumlulukları gözetilerek belirlenmiştir.

---

[113] Veysel Kasar, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Duygu Eğitimi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamber'i özel sayısı 17 (Haziran 2007), 288.

[114] Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Ve Eğitim", Çeşitli Yönleriyle Hz. Muhammed, (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017), 26.

[115] Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Merzevi, el-Musned, nşr. Adil Merşed vd. (Dımeşk: Müessesetü'r Risale, 2001), 36/545.

[116] Yaşar Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 73.

[117] Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları", 97.

[118] Ramazan Gürel, "Hz. Peygamberin Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar". Yakın Doğu Üniversitesi İslami Tetkikler Merkezi Dergisi 1/2 (2015), 120.

Kur'an'ı Kerim, kadının yaratılışı gereği fizyolojik farklılıklarını göz önünde bulundurmuş ancak bu farklılıklarda kadının lehine hüküm vermiştir. Örneğin, kadının yemesi, içmesi, barınma ihtiyacı ve çocuklarının iaşesini temin etme gibi pek çok hususta erkeği sorumlu tutmuştur.[119] Böylelikle kadının geçinme problemi ortadan kaldırılmıştır. Atılan bu adımlarla sosyal reform başlatılmış ve ideal bir toplum telakkisinin oluşumuna zemin hazırlanmıştır.

Sonuç olarak Peygamber, eğitimi bireyin yapısı, ahlakı, mizacı ve fizyolojik özellikleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmiştir. Peygamber'in eğitimde başarılı olmasının hikmeti, eğitimin insan fıtratına yatkın olması ve Peygamber'in müthiş öğretmenliğiyle buluşması sonucu gerçekleşmiştir.

1.2.2.1.7. Bireysel Farklılıkları Göz Önünde Bulundurması

Eğitim, muhatabın gelişim düzeyi, ihtiyacı, ilgisi, becerisi, hazır bulunuşluğu, psikolojisi dikkate alınarak gerçekleştirilen bir süreçtir. Bu ilke özellikle modern eğitim bilimlerinin gelişimiyle ön plana çıkmıştır. Günümüzde bireyselleştirilmiş öğretim faaliyetlerinin yaygınlığı artmaktadır.

Peygamber, muhataplarının bireysel farklılıklarını gözeterek onların seviyesine inmiş, hayatlarına anlamlı dokunuşlar yaparak öğrenmelerini sağlamıştır. Peygamber'in benimsediği bu ilke, modern eğitimde bireye görelik eğitim ilkesiyle örtüşmektedir. Peygamber, insanları kötü alışkanlıklardan, sapkın fikirlerden, yanlış kültürel geleneklerden arındırmayı hedeflemiştir. Peygamber, muhatabı olan bireyin huy ve davranışlarındaki olumsuzlukların izale edilmesi için gerekli tedbirleri belirlemiş; pekiştirilmesi gereken yönleri de destekleyerek kabiliyetlerinin açığa çıkmasına vesile olmuştur.

Peygamber'in, muhataplarının kendisine sorduğu aynı soruya farklı cevapları vermesi bireyselleştirilmiş eğitimin en açık örneklerindendir. Güçlü bir iletişim ve kaliteli bir eğitimle gerçekleştirilmiş eğitsel faaliyetler sonucunda bu hedeflere

[119] Hamza Aktan, "İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 297; Muradiye Cömert, Hz. Muhammed Döneminde Sosyal Ve Dini Hizmetler Bakımından Kadın (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 8.

ulaşılmıştır. Peygamber'in bu uygulamalarının çağdaş pedagojik ilkeleri barındırdığını net bir şekilde belirtmek gerekir.[120]

Peygamber eğitsel faaliyetlerde; muhataplarının ferdi ve içtimai ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, onlara gücünün üstünde yük yüklemekten kaçınarak, toplumun süregelen yanlış ve bozuk gelenekleri terk etmeleri hususunda sabır göstererek eğitimde başarıyı sağlamıştır. Eğitim-öğretim faaliyetlerini bireyselleştirerek yürütmüştür. Bu sayede hedeflenen kazanıma çok kısa sürede ulaşılmıştır.

1.2.2.1.8. Suhuleti Benimsemesi

Rahmet Peygamber'i, eğitiminde suhuleti ön plana çıkarmaktadır. Peygamber insanlara eğitim uygulamalarının kolay en şeklini sunmuş, İslam dininin kolaylık dini olduğunu belirtmiş ve inananlardan dini zorlaştırmamalarını istemiştir.

Peygamber'in benimsediği eğitimde suhulet ilkesinin, güncel öğretim ilkelerinden kolaydan zora, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeye ve yakından uzağa ilkelerini kapsadığı görülmektedir. Bu durum, İslam dinin tedricen ortaya koyduğu hükümlerden veya Peygamber'in bireysel ve toplumsal ölçekte gerçekleştirdiği eğitsel faaliyetlerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

İslam'ın kolaylaştırılmış uygulamaları, kişisel zorunluluklar veya sosyal normlar karşısında genişleyip daralabilme hüviyetine sahiptir. Böylelikle dini, hem teoride hem de pratikte kolaylaştıran Allah, insanın elindeki bahaneleri ortadan kaldırmaktadır. Nebevi eğitim modelinin işlevselliği ve verimliliği, sair modellere karşı oldukça yüksektir.

Eğitimin gerçekleşmesini sağlamak ve eğitimden verimliliğini artırmak için uygulamaların alıcıya uygun olarak kolaylaştırılması gerekmektedir. İnsanın kapasitesini bilen Yaradan şöyle buyurmaktadır: *"Andolsun ki Kur'an'ı düşünülsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?*[121] Allah, kutsal kitabında indirdiği dinin

[120] Gürel, "Hz. Peygamberin Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar", 119-120.
[121] el-Kamer 54/17.

amacının, zorluk ve meşakkat olmadığını, bilakis kullarına kolaylık dilediğini beyan etmiştir.[122] Bu hüküm, ilahi rahmetin tecelli ettiği pek çok hususta sadece biridir.

Bu tutuma rahmet Peygamber'inin söz ve uygulamalarında sık sık rastlanılmıştır. Suhuleti, eğitim ilkesi olarak edinen Peygamber, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Kolaylık yolunu gösterin, güçlülüğü tercih etmeyin; müjdeleyin, nefret ettirmeyin."*[123] Peygamber sahip olduğu nebevi eğitim metoduyla insanlara belletmek istediği dini ve ahlaki normları kolaylaştırılmış şekli ile sunmuştur. Peygamber, beşeriyetin gerektirdiği kolaylıkları sunan eğitim sistemiyle muhatabını cezp etmiş ve iman etmesine ortam hazırlamıştır. Bununla beraber kolaylaştırılmış eğitsel faaliyetleriyle bireysel ve toplumsal gelişimi sağlamıştır.

1.2.2.1.9. Faaliyetlerini Danışarak Gerçekleştirmesi

Birey, muhatap alındığı bir toplumda mutluluğu yakalamaktadır. İnsanoğlu özgürlüğünü elinden alan bir anlayışı içselleştirememektedir. Eğitsel faaliyetlerin, bireyin muhatap alınarak gerçekleştirilmesi eğitimin hedefine ulaşmasını sağlamaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v.) ümmeti ilgilendiren işlerde meşverette bulunmuş, gerekli olan mercilere danışmayı ihmal etmemiştir.

Peygamber de muhatabının beşeri ve kültür seviyesini göz önünde bulundurmuş, muhataplarının fikirlerine değer vermiştir.[124] Nitelikli öğretmen olarak öğrencilerine danışmış ve yeri geldiğinde de öğrencilerine fikirlerini ifade edebilme cesareti vermiştir. Peygamber, faaliyetlerini sahabelere danışarak ve onlarla dayanışma içerisinde bulunarak gerçekleştirdiği için Peygamber'e yapılan biatler ve bu biatlerdeki hususların benimsenmesi gerçekleşmiştir. Bedir savaşındaki esirlerin okuma-yazma öğretme sonucu serbest bırakılması fikri yine istişarenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Peygamber, eğitim, sosyal, siyasal ve ekonomi başta olmak üzere bütün alanlardaki faaliyetlerini danışma ve dayanışma usulüyle gerçekleştirmiştir.

---

[122] el-Bakara 2/185.

[123] Buhâri, "İlim", 1/63; Ebu Davud, "Edeb", 17 (4835).

[124] Mehmet Soysaldı, "Hz. Peygamber'in İnsanlarla İlişkisi", Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, ed. Mahfuz Söylemez (Çorum: Diyanet Vakfı Yayınları, 20-22 Nisan 2007), 681; Abdulkerim Öner, "Hz. Peygamber'in Farklı Fikir Ve Davranışlar Karşısındaki Tutumu", Diyanet İlmi Dergi 56/3 (Temmuz 2020), 1091.

Geçmişten beri insanoğlu yapısı itibariyle fikir hürriyetinin bulunmadığı bir düzende varlık mücadelesini sürdürmektedir. İslam dini de fikir ve vicdan hürriyetinin şiddetli bir savunucusu olmuştur. İslam medeniyeti bunu sağlamak amacıyla kuruluşundan itibaren köleliği sonlandıran adımlar atmıştır. Bu sayede İslam medeniyetinde fikir hürriyeti gerçekleşmiş ve her birey ifade özgürlüğü elde edebilmiştir.[125]

Fikir ve düşünce özgürlüğü ilkesi, nebevi eğitim sisteminde benimsenen temel düşüncelerden sayılmıştır. İslam medeniyetinde topyekûn ulus olarak her bir ferdin fikir ve düşünce özgürlüğüne sahip olması, ideal yaşamın ilkelerinden de sayılmıştır. Fikir ve vicdan hürriyetinden yoksun milletler, tarih boyunca zillete mahkûm olmuştur.

1.2.2.2. Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Öğretim yöntemleri, eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşması ve istenilen kazanımın gerçekleşmesi için eğitim süreçlerinin sistemli bir şekilde planlanması sonucu oluşturulan yoldur. Peygamber'in eğitsel faaliyetleri incelendiğinde bu yöntemlere başvurduğu anlaşılmaktadır. Peygamber'in uygulamalarını çağdaş eğitimde geçerliliği olan yöntemler ışığında açıklayalım.

1.2.2.2.1. Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip yaptırma yönteminde bireye kazandırılmak istenen hedef davranış öğretici tarafından gerçekleştirilerek muhatabın öğrenmesi sağlanılır. Bireye, öğrendiği hedef davranışı yaptırılarak öğrenimin tamamlanması sağlanılır. Bu yöntem, öğretmen ve öğrenci olmak üzere iki aşamalı olarak gerçekleşir.

Tebliğ uygulamalarında gözlem tekniği kullanan Peygamber, muhatabına belleteceği kazanımı önceden kendisi gerçekleştirerek izletme yoluyla muhataplarına kazandırtmıştır. Peygamber, birçok uygulamayı bireye gösterip yaptırma metoduyla kazandırmıştır. Örneğin; namazın kılınışını öğretmek için sahabeye 'benim kıldığımı gördüğünüz gibi sizde kılın' diyerek gözlemleme tekniğiyle namazı onlara öğretmiştir.

[125] Yılmaz, "Hz. Peygamber Ve Eğitim", 30.

Sonrasında Peygamber, öğrettiği uygulamayı onlarında yapmalarını sağlayarak eğitim-öğretim sürecinin tamamlanmasını sağlamıştır.

Peygamber, bir kısım dini ritüelleri ve güzel ahlaka dair hedef davranışları bu yöntemi kullanarak öğretmiştir. Peygamber, bir rehber ve din önderi olarak nübüvvet kurumunun bir gerekliliği doğrultusunda hedeflenen kazanım veya davranışı önce kendisi yaparak örnek olmuştur. Peygamber, bu hususta içeriği zengin rol modelliğiyle oldukça kaliteli bir eğitici profili çizmiştir.

1.2.2.2.2. Anlatım Yöntemi

Anlatım yöntemi, bilginin öğretici tarafından bireye düzenli bir şekilde aktarılması temeline dayanır.

Öğretici merkezli olan bu yöntem, zamanın etkili kullanılmasını, toplumsal ölçekte eğitsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesini ve soyut kavramların öğretilmesini sağlamaktadır.

Anlatım yöntemi, şartların ve zeminin uygun olması durumunda işlevselliği yüksek olan bir yöntemdir.[126] Çağdaş eğitim anlayışında en yaygın kullanılan yöntem olmakla birlikte sahip olduğu dezavantajlardan dolayı gün geçtikçe önemi azalmaktadır.[127]

Peygamber'inde eğitsel faaliyetlerinde en çok başvurduğu yöntemdir. Ancak Peygamber'in anlatım yöntemiyle beraber kullandığı diğer yöntemler ve eğitimde benimsediği güçlü ilkeler sayesinde bu dezavantajları aşabilmiştir. Bununla birlikte Allah'ın emirlerini tebliğ etmesi ve eğittiği toplumun eğitime dair müthiş hassasiyeti gibi etkenler de bu hususta etkili olmuştur.

Peygamber, eğitim faaliyetlerini yürütürken sahabenin can kulağıyla güzel sözlerini dinleyebilmelerine dikkat etmiştir. Peygamberin, sözü edilen bu hususa dikkat ettiği şu rivayette açıkça zikredilmiştir: *"Nebi, vaazı nasihatte bize bıkkınlık gelmesin diye halimize bakarak fırsat kollardı."*[128] Peygamber, gerçekleştirdiği eğitim

[126] Dodurgalı, Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler, 286; Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 125.
[127] Dodurgalı, Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler, 286-287.
[128] Buhâri, "İlim", 1/62.

faaliyetlerinde yakaladığı fırsatları kullanmaya özen göstermiştir. Bu hassasiyetler sonucunda tavsiyelerine mütemayil, konuşmasını bir bekçi edasıyla bekleyen bir cemaat oluşturmuştur. Onun ümmeti, ondan bir söz işittikleri zaman "*Duyduk ve itaat ettik.*"[129] demiştir.

Peygamber, eğitime bir yatırım nazarıyla bakmış, sabrının ve sebatının semeresini almıştır.[130] Peygamber, sahabenin merakını her daim canlı tutarak tebliğin amacına ulaşmasını sağlamıştır. Bu durum, anlatma yöntemine dair sınırlılıkların tümünü ortadan kaldırmıştır.

1.2.2.2.3. Terğib ve Terhib Yöntemi

Terğib ve Terhib metodu, hayra yönlendirme ve kötülükten sakındırma anlamına gelip tebliğ faaliyetlerinde başvurulan yöntemlerden biridir.[131] Peygamberin söz ve uygulamalarında kullandığı bu yöntemin amacı, inançsal boyutu vurgulayarak müjde veya sakındırma gibi hususlarla muhatabının motivasyonunu sağlamaktır.[132]

Resulullah, birey veya toplum bazında kazanım gerçekleştirmek istediğinde istendik davranışın niçin yapılması veya neden terk edilmesi gerektiğini izah etmekteydi. Bu yöntemin gereği olarak bireyin ve toplumun, istenilen ahlaki düzeye ulaşabilmesi için müjde ile karşılığını gösterip tavsiye etmekte veya ceza ile karşılığına işaret ederek nehyetmekteydi.[133] Onları hidayet yoluna sevk etmek için manevi ödül ile istendik davranışa yöneltmekteydi.

Nebevi eğitim modeli, tepeden inme despotik kurallarla toplumu şekillendirmenin doğru bir anlayış olmadığını belirtmektedir. Çünkü, tepeden inme despotik yöntemi, oluşturulmak istenilen ideal toplumda bir kısım kalıcı hasarların oluşumuna sebebiyet vermektedir.

---

[129] el-Bakara 2/285.

[130] Keyifli, "Hz. Peygamber'in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları", 96.

[131] Mehmet Görmez, "Tergib ve Terhib", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/508.

[132] Hüseyin Kurt, "Hz. Peygamber'in İnsanlarla ilişkileri Ve Aile İçi İletişiminde Sevgi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı 17 (Haziran 2007), 221.

[133] Zeyneb Köroğlu, Hz. Peygamberin Tehditleri (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 150; Görmez, "Tergib ve Terhib", 40/508-509.

Sözü edilen eğitim anlayışında, hedef kitleye benimsetilmek istenen her bir davranış için bireye ne yapması gerektiği öğretilmez. Birey, hedef davranışı edindiği eğitimle kendisi gerçekleştirir.[134] Zira İslam dinine göre bireyin bilinçli olarak gerçekleştirdiği istendik davranışlar, ehemmiyet taşır. Bu yöntem ve uygulamalar, İslam medeniyetinde sosyal değişim çarklarının sürekli işlemesini sağlamaktadır.

1.2.2.2.4. Tedricilik Yöntemi

Birey, öğrenme sürecinde programlanmış bir metotla hedefe adım adım yönlendirilmektedir. Tedrici metot, muhatabın algılama evresine göre küçükten büyüğe, kolaydan zora, parçadan bütüne bir akış izlemektir.[135] Birey, temel edimlerini gerçekleştirmek için öncelikle bunları öğrenmekle mükelleftir. Öğretim faaliyetlerini sistemli bir şekilde düzenleyen ve öğretim süreçlerinin amacına ulaşmasını sağlayan bir yöntemdir.[136]

Peygamber'in eğitim anlayışı tedrici bir yöntemle adım adım ilerlemeyi esas almaktadır.[137] Temel ibadetlerin uygulanması, Kur'an'da müskiratın yasaklanması gibi pek çok hükmün ortaya konulması bu yöntemle gerçekleşmiştir. Bu yöntem, eğitimde insan-toplum faktörünün gözetilmesi sonucu doğal bir şekilde ortaya çıkmıştır.

İnsanı merkeze alan bu eğitim modeli, merkezden çevreye doğru tedrici bir yaklaşımla hareket etmektedir. İslam dini, toplumun ıslahı için bireyi muhatap almış ve yeryüzünde hâkimiyet elde etmek içinde merkezden çembere doğru bir strateji izlemiştir. Bu nedenle, Peygamber yürüttüğü faaliyetlerinde de önce kendisi davranmış ve sonra da yakından uzağa politikasını sürdürmüştür. Böylelikle bireysel olarak elde edilen kazanımların, toplumsal bir boyuta ulaşılması sağlanmıştır.

Gerçekleştirilmek istenen hedef, çeşitli hususlar gözetilerek eğitimin doğal süreçleri içerisinde bireye kazandırılır. Bu yöntemde öğrenilen dini malumatların

---

[134] Fatma Şükran Arslan, Sünen-i Ebu Davud'un Edep Bölümünden Hareketle Hz. Peygamberin Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 48.

[135] Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 199; Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 180.

[136] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed,180.

[137] Gürel, "Hz. Peygamberin Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar", 121-122.

uygulanması, fertten başlayıp aile ve toplumsal boyutta devam etmektedir. Mekke'de bireyci eğitimi temel alan Peygamber, hicretin akabinde eğitimi sosyal bir reforma dönüştürmüştür.[138] Bu, ancak vahiyle içkin, sünnetle bütünleşmiş bir eğitim sistemiyle mümkündür.

1.2.2.2.5. Soru Cevap Yöntemi

Bireye dikkat çekici, konuyu özetleyici ve öğretilen bilgileri onaylayıcı sorular sorarak gerçekleştirilen öğretim yöntemidir. Eğitim biliminde buna "Sokratik tartışma" yöntemi de denilmiştir.

Soru-cevap yöntemi, İslam eğitim anlayışında oldukça yaygın bir biçimde kullanılmıştır.[139] Öğretim uygulamalarında birden çok yöntem kullanan Peygamber, dikkat çekme, konuya giriş yapmak, şüpheleri izale etme ve ortak akıl yürütme gibi hususlarında bu yönteme başvurmuştur. Öğretim yöntemi olarak en pratik ve kısa yollarından birisidir. Eğitimde her zaman problemin çözümü için öncelikle teşhisin doğru konulması gerekmektedir. Zira teşhis ortaya konulmadan çözümün gerçekleştirilebilmesi olanaksızdır. Resulullah, muhatabın zihninde kalan soruların taşıdığı tehlikenin farkında olduğundan bu hususta gerekli önlemleri almıştır.

Soru-cevap yöntemi kullanan Peygamber, bir konuyu anlatırken eğitmek istediği muhataplarına çeşitli sorular sormuş veya muhataplarının sorularını cevaplandırmıştır. Peygamber, ashabını soru sormaları için cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Peygamber, soru cevap yöntemiyle bireylerin hazır bulunuşluluğunu sağlamayı, zihinlerini zinde tutmayı, muhakeme yeteneğini geliştirmeyi ve dikkatlerini konuya celp etmeyi amaçlamıştır.[140]

Peygamber, muhataplarına zihinlerinde konuyu açan sorular yöneltmiş ve hedef kazanımı kavramalarını sağlamıştır. Böylece, bireyin eğitiminde karmaşayı gidermek suretiyle oluşturulan pozitif etki sayesinde öğrendiklerinin kalıcılığı arttırılmıştır. Bu yöntem, Peygamber'in muhatapları tarafından daha iyi anlaşılmasına

[138] Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 250.
[139] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 145.
[140] Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 192; Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 145-146.

katkı sağlamıştır. Bireyin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılması sağlanmış ve birey sonuca kendiliğinden ulaşmıştır. Böylece bilgi, alıcı tarafından sentezlenerek kabul edilmiştir.[141]

1.2.2.2.6. Problem Çözme Yöntemi

Belirli aşamalardan oluşan Problem çözme yönteminde, öncelikle mevcut problemin sorun ve sınırları belirtilerek tanımlanması yapılır. Ortaya konulan probleme yönelik çözüm önerileri geliştirilir. Bu yöntemle araştırmacının bilimsel düşünme yetisi güçlendirilir. Böylece araştırmacı, bireysel sorunlara ve toplumsal çıkmazlara farklı çözüm önerileri geliştirme istidadına erişir. Günümüzde en geçerli ders anlatım yöntemi olarak bilinmektedir.[142]

Öğretici rolün düşük olduğu bu öğretim yöntemi, araştırmacıda ilgi ve motivasyonu artırarak bilginin kalıcılığını arttırır. Çeşitli bilimsel ilkeler göz önünde bulundurularak sosyal alanlarda bilinenden bilinmeyene ilkesi çerçevesinde neden-sonuç ilişkisine dayalı bir takım yeni bilgiler elde edilir.

İslami bilimlerin terminoloji bakımından net olması, dayandığı kaynakların güçlü ve zengin bir içeriğe sahip olması, eğitim faaliyetlerinin ilk dönemden itibaren sistemli bir şekilde gerçekleştirilmesi, bilimlerin her birinin sağlam, tutarlı bir bilimsel usule sahip olması gibi faktörler, probleme dayalı öğretim yönteminin sınırlılıklarını minimize etmiştir.

İslam eğitim anlayışı, fikir hürriyetini ve düşünce özgürlüğünü benimsenmiştir. İslam medeniyeti aklı bilgi kaynaklarından biri olarak saymış ve akıldan sadır olan bilgiyi kabul etmiştir. Bu çerçevede araştırmacıların, sosyal bilimlerde belirli bir usulü takip ederek bireysel algılamadan hareketle analiz ve sentez sonucu ortaya koydukları bilginin geçerliliği mevcuttur. Modern eğitim anlayışı, bu yöntemden kaynaklı fikir ayrılılıklarını probleme dayalı öğretim yönteminin bir sınırlılığı olarak kabul etmektedir. Ancak Peygamber'in ümmetim ihtilafı rahmettir diyerek ortaya koyduğu ilke, İslam medeniyetinin yaklaşımını ortaya koymaktadır.

[141] Aslan, "Kadınların Hz. Peygamber'e Yönelttikleri Sorular Ve Bunların Eğitim Açısından Değeri", 55.
[142] Dodurgalı, Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler, 193

Peygamber, eğitim anlayışında probleme dayalı öğretim yöntemini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Peygamber, Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken verdiği tavsiye bunun en açık örneğidir: Allah Resulü "Sana bir dava getirilirse ne ile hüküm verirsin?" diye sordu. Muaz, "Allah'ın Kitabı'yla." dedi. "Onda bulamazsan ne ile hükmedersin?" diye tekrar sordu Hz. Muhammed (s.a.v.). Muaz, Allah Resulü'nün sünnetiyle." diye cevap verdi. Resul Ekrem'in (s.a.v.): "Ya orada da bulamazsan?" demesi üzerine Muaz b. Cebel şu cevabı verdi: "O zaman kendi görüşüme göre içtihat eder, ona göre hüküm veririm." Muaz b. Cebel'in bu cevabına çok sevinen Peygamber: "Resulullah'ın elçisini Resulullah'ın hoşnut olacağı bir şeye muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" buyurdu.[143] Yine Mezheplerin teşekkülü ve mezheplerin Müslümanların hayatına katkısı bu çerçevede değerlendirilebilir.[144]

Hz. Muhammed (s.a.v.) eğitim-öğretim faaliyetlerinde muhataplarının hayatına dokunmasını sağlayan tüm eğitsel unsurlara başvurmuş ve onların en güzel şekilde yetişmesini sağlamıştır.

1.2.2.2.7. İnzar Yöntemi

Kur'an'da, inzar metodu, uyarma ve sakındırma durumlarında sıkça başvurulan yöntemlerden biridir.[145] Kur'an'a has olan bu metot, hadislerde kullanılan terhib metoduyla bir değildir.[146]

İnzar metodu, yalın bir korkutma olmayıp bireyi yapay korkularından arındıran ve korku hissini eğiten bir metottur. Bu, kişilik ve inanç eğitiminde etkin rol oynayan bir metottur.[147] Daha önce zikredilen, "kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyun" ayetinde vurgulanmak istenen cehennemin mahiyeti veya ateşli taşları değildir. Bu durum, insanların bir tehlikeden korunmaları için hazırlık yapmaları gerektiğinin vurgulanmasıdır. Özellikle cehennem ateşi veya taşları ayette dikkat çeken unsurlardır. Burada verilmek istenen mesaj aile reisi olan babaya,

[143] İbn Sa'd, Tabakât, 3/584.
[144] Dodurgalı, Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler, 293-294.
[145] Hayati Hökelekli, "İnzar", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/558.
[146] Köroğlu, Hz. Peygamberin Tehditleri, 4.
[147] Turgay Gündüz, Kur'an'da İnzar Metodu Ve Eğitsel Değeri (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1996), 150-151; Hökelekli, "İnzar", 22/559.

sorumluluğunu belirtmek ve bilinçlendirme konusunda önemli bir rol üstlendiğini açıkça hatırlatmaktır.

İnzar yöntemi, insanın dikkatini bir hususa çekme, bir konu hakkında önceden uyarma ve bir eylemin sonuçları hakkında bilgi verme gibi hususlarda kullanılmıştır.

1.2.2.2.8. Tebşir Yöntemi

Tebşir metodu ise sevindirici iyi haber vermek anlamına gelmektedir. Genellikle karşıtı olan İnzar metoduyla beraber kullanılmaktadır.[148] Kur'an'da sıkça kullanılan bu metotlar, ümit ve korku dengesini sağlamaktadır.

Kur'an'da tebşir metoduna verilebilecek en güzel örneklerden biri Bakara suresinde geçmektedir:

"Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkaran bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir, Allah sınırsızdır, her şeyi bilmektedir."[149]

Allah, onun rızası için harcayan ve infak eden müminleri mükâfatla müjdeleyerek hayır ve hasenatın yapılmasını teşvik etmektedir.

İnsanda ümit ve korku dengesini sağlayan başka bir misal de şöyledir: *"Bilin ki Allah'ın cezalandırması çetindir ve Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir."*[150]

Böylelikle, tebliğ faaliyetlerinde tebşir ve inzar yönteminin birbirini tamamladığı anlaşılmaktadır. Nitekim birçok ayette her iki kavram beraber zikredilmektedir.[151]

---

[148] Hatice Kelpetin Arpaguş, "Tebşir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/226.
[149] el-Bakara 2/261.
[150] el-Maide 5/98.
[151] Kelpetin Arpaguş, "Tebşir", 40/226-227.

1.2.2.2.9. Kıssa Yöntemi

Peygamber, geçmiş ümmetlerin hikâyelerini ve ibret verici kıssalarını insanlara anlatarak bunlardan ibret almasını sağlamıştır. Bu kıssaları dinleyen insanlar, hem Peygamber'in engin ilmine şahit olmuş hem de anlatılan kıssalardan etkilenmiştir.[152]

Allah, Kur'an'da insanlara tarihi olayları aktarmak için kıssalara yer vermemiş; bilakis insanların geçmiş ümmetlerin kıssalarından ibret almalarını sağlamıştır. İnsanoğlunun geçmiş tarihe olan merakı ile Kur'an'ın belagati bir araya gelince kıssalar daha fazla merak uyandırmıştır. Bu da Allah'ın Peygamber'e bahşettiği Kur'an'ın metotlarından birisi olmuştur:

"Peygamberlerin haberlerinden, kendileriyle senin kalbini pekiştirdiğimiz her bir haberi sana aktarıyoruz. Bunlarda, sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve uyarı ulaşıyor."[153]

Allah, Peygamber'i teskin ederken dahi bu kıssaları kullanmış ve ona kendi ilminden bilgiler bahşetmiştir. İnanan topluluklara verilen nimetler zikredilmiş, inkârcı topluluklara da gönderilen çetin azaplar hatırlatılarak müminlerden sakınmaları ve ibret almaları istenmiştir. Bu kıssaların tesirinde kalan insanların iman etmesi de kolaylaşmıştır.

Modern eğitim anlayışında örnek olay inceleme yöntemi, Peygamber'in benimsediği kıssa yöntemiyle bire bir örtüşmektedir. Örnek olay inceleme yöntemiyle elde edilen kazanımların hepsi, kıssa yöntemiyle de gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca Peygamber'in kıssa ile öğretim yöntemi ulûhiyet kaynaklı olmasından mütevellit örnek olay incelemesindeki pek çok sınırlılıktan soyutlanabilmiştir. Böylelikle Peygamber'in, öğretim ilke ve yöntemleriyle eğitsel faaliyetleri gerçekleştirirken mükemmel ve noksansız bir strateji izlediği ortaya çıkmıştır.

Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed, (s.a.v.) dinde icbar veya zorlamayı ifade eden herhangi bir uygulamaya başvurmamıştır. Müşrikin inkârına karşı asla icbar ve istibdat uygulamamıştır. Resulullah, böyle yanlış bir tutumun sadece münafıkların

[152] Özbek, Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed, 188.
[153] Hud 11/120.

sayısını artıracağını Kur'an'dan öğrenmiştir.[154] Nitekim ayette dinde ikrah yoktur denilmiş ve icbar kavramının yerine, ikrah kavramı kullanılmıştır. Bu kavram rıza ve muhabbetin aksini ifade etmiştir. Dini inancın benimsenmesi ve içselleştirilmesinin derin psikolojik boyutunu ortaya çıkarmıştır. Bunun zıddıysa ikna ve rıza'yı işaret eder.[155] İnsanları icbar veya zorlama olmaksızın samimi yaklaşımı ve ince üslubuyla bilinçlendirmiştir. İslam dininin hızla yayılması ve Müslüman nüfusun katlanarak artması İslami hareketin, vahiy ve eğitim gibi sağlam temellere dayandığının göstergesidir.

Resulullah, davetine icabet eden insanların hızla artması vesilesiyle kısa bir zaman diliminde Arap Yarım adasında güçlü bir lider konumuna ulaşmıştır. Şehir ve beldelerin fethiyle de İslam devletinin temelleri atılmıştır. Peygamber'in toplumsal anlamda siyasi gücü arttıkça daha büyük kitlelere ulaşma fırsatı da artmıştır.[156] Arap toplulukları, Peygamber'e heyetler göndermek suretiyle dini kabul etme ve öğrenme taleplerini iletmiştir. Peygamber daha önce yetiştirdiği sahabelerin bazılarını öğretici olarak bu heyetlerle göndermiştir. Allah, nuru olan dinini tamamlamış ve bu hakikati de şöyle ifade etmiştir: *"Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı seçtim."*[157] Allah, İslam dininden birkaç ahkâmı zikrederek dini kemale erdirdiğini ve din ile ilgili kaygıları izale ettiğini belirtmiştir. Kazanılan zaferler ve elde edilen başarılar, bu hususu desteklemiştir. Kısa sürede Arap yarım adasında üstünlük elde eden İslam dini, popüler hale gelmiştir.

Tarih boyunca insanlığın ortak mirası olan medeniyetin oluşturduğu eğitim terminolojinin fevkinde bir sistemle Cahiliye devrindeki muhataplarının karşısına çıkmıştır. Oluşum tarihi, asırlar öncesine dayanan kadim bir anlayış ve sistemin bu çapta etkisini sürdürebilmesi ulûhiyet kaynaklı olduğunun kanıtıdır. Bir varlığı en iyi tanıyan, onun yaratıcısıdır. Onun, ideal idrak seviyesine nasıl ulaşacağını ve nasıl eğitilmesi gerektiğini en iyi bilen Âlemlerin terbiyecisi, Allah'tır. Bu olgunun imkaniyeti ancak Allah'ın kendisine bilmediği şeyleri öğrettiği bir şahsiyetle izah

[154] Ebu Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) Ve Öğretim Metodları, 49.
[155] Yener Öztürk, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İnsanlara Yaklaşım Tarzı Ve Bu Bağlamda Medine'ye Gelen Heyetlerle Diyaloğu", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/1 (2009), 46.
[156] Aydın, "Muallim Peygamber", 60.
[157] el-Mâide 5/3.

edilebilir. Eğitimci kimliği taşıyan pedagoglar, eğitim bilimcileri ve mürşitler, onun miras bıraktığı anlayıştan beslenmektedirler. Günümüzde değişen ve gelişen modern eğitim bilimlerinin, nebevi eğitim modeline evirildiğine şahit olunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN VE EĞİTİM

Allah, insanoğlunu erkek ve kadın olmak üzere iki cinsten yaratmıştır. Babamız Âdem ve yoldaşı Havva'dır. İnsanoğlu, bu iki cinsin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İnsanlık, aynı hüviyete sahip iki ayrı cinsin bir araya gelmiş şeklidir. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in eğe kemiğinden yaratılmış[158] olması da bu bütünün bir parçası olduğuna işarettir. Hz. Havva'nın çıktığı yeri ve mekânı özleyip ona dönmek istemesi ve Hz. Âdem'in de yitirdiği parçasına karşı bir özlem duyması bu durumu destekler niteliktedir.[159] İslam Peygamber'i de insanlığın bir bütün olduğunu vurgulamıştır. Nitekim Kur'an, eşin bütünleyici ve tamamlayıcı fonksiyonunu şu ifadelerle öne çıkarmıştır: *"Onlar sizin için elbisedir, sizde onlar için elbisesiniz."*[160] İslam medeniyetinin kadına bakışı Hz. Adem'den beri Kur'an'da belirtildiği şekliyle olmuştur.

Kadın, tarih boyunca ferdi ve içtima-i hayatın büyük bir bölümünü teşkil etmiştir. İnanan toplumlar, duygusal yönü ağır basan kadının toplumun yarısını teşkil ettiğini idrak edebilmiştir. Bu hakikate işaret eden Allah, şöyle buyurmuştur: *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır."*[161] Aynı ayetin, insanların eşit olduğuna vurgu yapması ve takva kavramını işaret etmesi de ibret verici bir husustur.

Erkek ve kadının ontolojik olarak birbirlerine üstünlüklerinden söz edilemez. Her birinin kendine has özellikleri ve güçlü olduğu yanları vardır. Duygusal bağı güçlü

[158] Buhâri, "Nikâh", 11/1816.
[159] Leyla İpekçi, "Kadın Gözüyle Hz. Peygamber", İslam Kadın Ve Toplum (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Mart 2008), 69.
[160] el-Bakara 2/187.
[161] el-Hucurât 49/13.

olan kadın, gücünü bedeninden ve fiziğinden değil de iç dünyasının güzelliğinden, deruni hislerinden almıştır. Erkek, fiziksel olarak kadından daha güçlü olduğu için insanlık tarihi boyunca kadını himayesine alıp korumuştur. Sözü edilen bu husus, Allah'ın adaletine ram olan medeni toplumlarda gerçekleşmiştir. Bu toplumlarda kadının varlığına saygı gösterilmiş, hakkı teslim edilmiş ve bir birey olarak muhatap alınmıştır.

İslamiyet'in kadına verdiği önemi ve kazandırdığı değerleri daha iyi anlayabilmek için İslam öncesi kadının konumunun ve o dönemde kadına karşı tutumun incelemesi gerekir. Bu sayede, İslam'ın öncesinde ve sonrasında kadına verilen sosyal haklar daha iyi anlaşılır.

2.1. CAHİLİYE DÖNEMİNDE KADIN'IN KONUMU

Cahiliye dönemi, aristokrat ve burjuvazi kesime mensup kadınlar hariç, diğer kadınların bir meta yerine konulduğu, fikir hürriyetinden yoksun olduğu bir dönemdir. İslam öncesi dönemde kadın, sürekli ayrıcalıklı olan hemcinsinin aşağılanmalarına maruz kalmıştır. Kadın, İslam öncesi dönemde varlık mücadelesi vermiştir.

Kadın, sosyal, siyasal ve ekonomik haklarından mahrum bırakılmış, ötekileştirilmiş, kendisine baskı kurularak hakları elinden alınmıştır. Kadın, ailede sözü sayılmayan, kendisine hiçbir şey danışılmayan ve hukuki bir şahsiyeti olmayan birisiydi.[162] İnsanlığın yarısından fazlasını teşkil eden kadınlar, erkeklerin istibdadı ve tahakkümü altında yaşamıştır.

Kadın okuma yazma oranın yok denecek kadar az olduğu Mekke toplumunda, kadın okuryazar sayısı üçü geçmemekteydi. Kız çocukları, ilkokul statüsünde eğitim merkezi olarak nitelendirilen küttablarda nadiren yer alabilmiştir. Bu dönemde kız çocuklarına veya kadınlara yönelik eğitim uygulamaları bulunmamaktaydı. Kadın, kendisini ifade edebilecek hak ve imkânlardan mahrum bırakılmıştır.

[162] Ali Osman Ateş, "Hz. Peygamber'in Döneminde Aile", Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ağustos 2010), 69. Ali Bardakoğlu, "Cahiliye Döneminde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 14-16.

Cahiliye toplumun örfüne göre kişi, istediği takdirde üvey annesiyle evlenebilirdi. Bu dönemde kadın, babadan erkek çocuklarına miras olarak kalırdı.[163] Erkek, o dönemde kadının hakkına riayet etmeksizin boşar ve boşadıktan sonra da verdiği mehri geri alabilmek için kendisinin izni olmadan kimseyle evlenmeme şartını koşardı. Böylece kadına dünürcü çıktığında onu sıkıştırmayı planlardı.[164]

Kur'an'ı Kerim'de Cehalet devrindeki karşı cinse olan başka bir uygulamadan söz ederken şöyle buyurmuştur:

"*Onlardan biri kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir!. Kendisine verilen kötü müjdenin yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu aşağılanmış olarak yanında tutacak mı yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar."*[165]

Bu ayette de söz edildiği gibi cahiliye toplumunda kız çocukları canlı bir şekilde toprağa gömülmüştür. Bu menfi davranış toplum tarafından benimsenmiş ve gelenekleştirilmiştir. Ahlaktan yoksun toplulukların, yegâne değer ölçüsü, güç olmuştur. Binaenaleyh bu durum, toplumun kadın algısı hakkında bize yeterince fikir vermiştir. Zira Kur'an'da belirtildiği üzere toplum telakkisinde kız çocuğu bir utanç kaynağı ve yük olarak algılanmıştır. Kız çocuğu, doğduğu zaman hor görülmüş, büyüdüğü zaman da bir eğlence aracı olarak tasavvur edilmiştir. Kadınlar, babalarının mirasından mahrum bırakılmış, yaratıcısı tarafından kendisine verilen bütün haklardan mahrum olarak hayatını sürdürmüştür.[166] Allah, suçsuz gömülen kızların hesabını soracağını ve bu kız çocuklarına yapılan işkencenin hesapsız kalmayacağını bildirmiştir.[167] Allah, işlenen suça dikkat çekmek için ayetin öncesinde dehşet verici hatırlatmaları vurgulamış ve sonra kız çocuklarının uğradığı zulmü işaret ederek konunun ehemmiyetini ortaya koymuştur. Düşünen bir toplum için en dehşet verici şey işlenen cürümün ağırlığıdır.

[163] Buhâri, "Nikâh", 11/1800.
[164] Ateş, "Hz. Peygamber'in Döneminde Aile", 71.
[165] Nahl 16/58, 59.
[166] Hamidullah, İslam Peygamberi, 204.
[167] Tekvir 81/8, 9.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda kadına karşı şiddet, ayrımcılık ve zulüm yaygındı. Bu olumuz davranışların birinci dereceden nedeninin toplumsal normlar olduğu Arap toplumunun bir gerçeğidir. Cahiliye dönemi, sahip olduğu şartlarıyla incelendiğinde kadının her türlü haktan mahrum olarak yaşadığı ve toplumda savunmasız kaldığı anlaşılmaktadır. Araplar, bu durumu bir yaşam biçimi olarak telakki etmişlerdi. Bu anlayışın oluşmasında toplumun sosyal, siyasi, eğitim ve ekonomik alandaki beklentileri etkili olmuştur.

Cahiliye devri insanı, inandıkları anlayışı ve sistemi sahiplenmek, korumak içinde 'babalarımızın dini' diye nitelendirip garantörlüğüne soyunmuştur. Onlar, bu menfi anlayışı kadim patriarkal toplumlardan miras olarak almıştır. Şimdiyse Peygamber'in risaleti boyunca cahiliyetin sapkın anlayışına karşı mücadelesinden ve kadına yönelik eğitsel uygulamalarından söz edilecektir.

2.2. İSLAMİYET'TE KADIN

İslam dini, fıtrattan bir nüve barındırmaktadır. Hilkat ile uyuşan dini mubin, insanın özünü de aksetmektedir. İslam, kadını ve erkeği beşeriyet hususunda bir saymakta ve cinsiyet ayırımına karşı çıkmaktadır.[168] Kadın ile erkek bir sayılmış ve fiziksel anlamda birbirini tamamlayan, destekleyen meziyetlerle donatılmışlardır.

Din anlayışları, insanoğlunun nesebinin korunmasına ihtimam göstermekte ve akitle meşruiyet kazandırdığı aile kurumu vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. İlahi dinlerde bireyin haklarını koruyan ve kutsal kabul edilen nikâh akdi, kendine has mahremiyeti ve geçerliliği olan saygın, güçlü bir akittir.[169] İslami hükümlerin her birinin temas ettiği ayrı bir husus vardır. İslamiyet'in özenle koruduğu beş dokunulmazdan biri olan neslin korunması için aile kurumu önemli bir etkendir. Bundan mütevellit dini anlayış nikâh akdine ve aile mefhumuna kutsallık atfetmektedir.[170] Din, bireyi zinadan uzak tutmak, aileye sadakat, kız çocuklarına

[168] el-Âl-i İmran 3/195; Mehmet Akif Aydın, "İslam'da Kadın", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 24/86.
[169] Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü, 78; Fahrettin Atar, "Nikâh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/112.
[170] Nedim Bahçekapılı, "İslam Ve Kilise Hukuku Açısından Aile Ve Evlilik", Avrupa İslam Üniversitesi İslami Araştırmaları Dergisi 1 (Şubat 2008), 32.

değer verme[171] gibi ilkelerle evliliği, aileyi ve nesli sağlam temellere dayandırmaya çalışmaktadır.

İslam, beşeri fıtrat üzerine bina edilmiş ve beşer de din duygusuyla desteklenmiştir. İnsanın taşıdığı bu duygu, aynı zamanda fıtratı barındırmış ve hilkati asliyeden sayılmıştır. İslam'ın fıtrat dini olması da bu hususa bir işaret olmuştur.[172] Peygamber, fıtri bir konuya temas ettiği hadisi şeriflerinden birisinde şöyle buyurmuştur: *"Sizin en hayırlınız ailesine hayırlı olanınızdır. Ben sizin ailesine en hayırlı olanınızım."*[173] Böylelikle Peygamber, kadına verdiği değeri göstermiş ve ümmetine rol model olduğunu ifade etmiştir.

İslam toplumunun en küçük parçası ailedir. Hz. Muhammed, (s.a.v.) son peygamber olarak aile hayatını sağlam temellere dayandırmış ve bu çerçeveye bağlı kalındığı sürece sarsılmaz bir aile kurumunun kurulacağını işaret etmiştir. Peygamber, İslam dininin prensiplerine bağlı kalınarak aile hayatının korunması gerektiğini ümmetine öğretmiştir.

Peygamber, kadının rızası olmaksızın nikâh kıymaktan sakındırmıştır.[174] Kadını isteyen talipler hakkında kendisine danışılması ve tarafların birbiriyle görüşmesi gibi hususlar, aile kurumunu koruyup devamlılığını etkileyen faktörlerden olmuştur. Kızı Fatıma'yı da rızası dâhilinde evlendirmiştir.[175] Kadın, hürriyeti ve özgürlüğü Peygamber'in uygulamalarıyla kazanılmıştır. İslam, sosyal hayatın her alanında kadınla ilgili işlerde ona söz hakkı tanımıştır. Peygamber, evliklerde kadının da fikrinin sorulması gerektiğini belirtmiş ve fikir hürriyetini engelleyici her türlü anlayışa karşı çıkmıştır. Bunların hikmeti kadına verilen hürmetin tezahürüdür.

Peygamber, toplumda kadınlara karşı hayırlı ve iyimser olmayı tavsiye etmiş ve uygulamalarında da bunu ön plana çıkarmıştır.[176] Enes b. Malik bu konuda şunu nakletmiştir:

[171] el-Müntehine 60/12.
[172] Buhâri, "Cenâiz", 4/664.
[173] İbn Sa'd, Tabakât, 10/223.
[174] Buhâri, "Nikâh", 11/1806; Ebu Davud, "Nikâh", 22 (2092).
[175] İbn Sa'd, Tabakât, 10/18, 19.
[176] Buhâri, "Nikâh", 11/1816.

"Resulullah'ın güzel sesli hizmetçisi Enceşe terennüm de bulunarak kadınların bulunduğu develeri sevk etmekteydi. Kafileyi hızla yürütmeye başlayınca Resulullah, Ey! Enceş! Yavaşla, cam gibi ince narin kadınları hızlı yürütme. Neşidelerinle hüzünlendirdiğin naif ve narin yürekleri kırarsın."[177] buyurarak ümmetine kadınlara karşı şefkatli ve merhametli olmalarını tavsiye etmiştir.

Peygamber, şikâyete gelen kadınları dinlemiş ve erkekleri kadınlar hususunda tembihlemiştir. Peygamber'in veda hutbesinde erkeklere tebliğ ettiği hususlardan biri de kadınların Allah'ın birer emaneti olduğu hususudur.[178] Hz. Muhammed, (s.a.v.) ümmetin erkeklerinden emanete zarar vermeden, incitmeden sahip çıkmalarını istemiştir. Bunu duyan sahabeler eski gelenek ve görenekleri terk edip Peygamber'in yolundan gitmeye özen göstermiştir. Haksızlığa uğrayan kadınlar, Resulullah'a başvurarak hakkını aramıştır. Bu konuda rivayet edilen hadislerin sayısı pek çoktur. Peygamber, problemleri için kendisine başvuran kadınlara çözümler sunmuş ve sıkıntılarını gidermiştir. Herhangi bir durum karşısında mağdur olmalarına neden olan bir adım atmamıştır. İslam dininin bu konudaki hassasiyeti Kur'an'da da açıkça zikredilmiştir. Derdini Allaha şikâyet eden Hz. Havle'ye Kur'an'ı Kerim'de cevap verilmiş ve mağduriyeti giderilmiştir.[179] Hz. Havle ayette belirtildiği üzere şikayetini arz ettiği sırada Peygamber'le şiddetli bir tartışmaya girmiştir. Peygamber ise kalbini kıracak veya incitecek olumsuz bir söz söylemeyip Allah'ın onun hakkındaki hükmünü beklemiştir.[180]

Sahabenin, Peygamber'in hassasiyetini görüp ondan ayrı davranmış olması düşünülemez. Bu durum karşısında Sahabe de hanımlarına karşı çok dikkatli davranmıştır. Aksi takdirde Resulullah'ın ikazına maruz kalma endişesini sürekli taşımışlardır. Cahiliye dönemi anlayışından etkilenmiş olan sahabeler, kadına karşı ideal tutumu İslam diniyle beraber öğrenmiştir. Bu durum, Rahmet Peygamber'i ve Ashabının kadınlara karşı hassasiyetine açık bir referanstır. Bir kısım müelliflerin Peygamber'in kadına ve kadın haklarına verdiği değeri takdir edip ancak kendi dönemindeki erkek egemen toplumun bu düşünceyi benimsemediğini ve alternatif

[177] Buhâri, "Edeb", 12/2011; Müslim, "Fedail", 70-73.
[178] Hamidullah, İslam Peygamberi, 233.
[179] el-Mücâdele 58/1.
[180] Öner, "Hz. Peygamber'in Farklı Fikir Ve Davranışlar Karşısındaki Tutumu", 1094-10195.

arayışlara girdiklerini beyan etmeleri sadece talihsiz bir yargıdır.[181] İslami anlayış ile insanların çarpık tasavvuru birbirinden ayırt edilmelidir. İslami anlayış ve kimlikten uzaklaşmış olan toplumsal tasavvur ve bireyin tasarrufları, İslami ilkelerin çıkarımı olarak değerlendirilmemelidir.

Kur'an ayetleri incelendiğinde, hadiselere dair hükümlerin kadınlardan ayrıntılı bahsetmesi ve onlarla ilgili şer'î hükümler ortaya koyması, İslam'ın kadına bakışını ortaya koymuştur. İslam dini, cinsiyet farklılıklarını göz önünde bulundurmakla beraber, cinsiyet ayrımcılığıyla mücadele etmiştir.[182] İslam dini kadınların sıkıntılarına değinmiş, kadın haklarını kutsal kitabında zikretmiş ve onlar için gerekli kolaylıklar sağlamıştır.[183] Kur'an, ortaya koyduğu hükümlerle; babanın evlendiği kadınlarla evlenmeyi yasaklaması, aile reisini belirtmesi, zinayı yasaklaması gibi ilkelerle kadına saygınlık kazandırmış ve onu pek çok hususta korumuştur.[184] Bazı dinlerde kadın, evleneceği erkeğe vermek üzere (dırohama) adında mal biriktirirken; İslam dininde ise kadının bizatihi değerli olduğunu ve şahsına rağbet edildiğini göstermek amacıyla kadına mehir adı altında mal verilmiştir.[185] Nitekim Peygamber'de hiçbir hanımını mehirsiz almamış ve onları nikâhlarken mehirlerini takdim etmiştir.[186]

Kur'an'ı Kerim, kadının aybaşı halinden doğumuna ve boşanmaya kadar her türlü hallerine değinmiş, onun toplumun bir parçası olduğunu yansıtmıştır. Kur'an'da yer alan ahkâmlar, fıkıh alanında konu genel hatlarıyla belirlenirken; aile hukukuna dair ahkâmların teferruatına dahi yer verilmiştir.[187] İslam dini, aile kurumunun sağlığı açısından nikâhın başından, boşanmanın sonuna kadar kadınla ilgili her türlü ayrıntıyı hükme bağlamıştır.

---

[181] İhsan Toker, "Kadınların Peygamber Algısı Müslüman Kadınlar ve Hazreti Muhammed", Usul İslami Araştırmaları Dergisi 7/7 (Haziran 2007), 148.

[182] Hüseyin Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi", Değerler Eğitimi Dergisi 5/14 (Aralık 2007), 126.

[183] el-Bakara 2/222; Nisa 4/19, 34, 128; el-Mücâdele 58/1, 14.

[184] Nisa 4/22, 34; el-İsra 17/ 32.

[185] Ali Özbek, "Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 62.

[186] Aktan, "İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi", 296.

[187] Abdullah Çolak, "İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler", İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (Şubat 2017), 108.

Kur'an, kadının şahitliğini tasdik etmiş, ona hukuki bir hüviyet kazandırmış ve hatta karşılıklı lanetleşme ayetlerinde de kadının şahitliğini erkek ile bir tutmuştur.[188] Ancak Kur'an'ın, vadeli borçlarda kadının şahitliğini ikiye bir olarak belirtmesi, kadınların yabancı olduğu bir hususta mağduriyetlerin oluşumunu önlemek için tedbir aldığı anlaşılmaktadır.[189]

Kadınlar, Kur'an'da belirtildiği haller üzere biat etmiş ve Allah'ın kelamında kendirlerine yer bulmuştur.[190] Bir devlet başkanı ve peygamber olarak söz meclisi kurulduğu zaman Resulullah, kadın sahabelerden Allah ve Resulün yolundan ayrılmayacaklarına dair pek çok hususta biat almıştır.[191] Kadınların kimliğine saygı duyarak onları birey yerine koymuş ve varlıklarını göz ardı etmemiştir. Yeri geldiğinde velisini ve kocasını bir kenara koyarak bizzat kadının kendisini muhatap almıştır. Ebu Süfyan'ın hanımı Hind, Resulullah'a gelip kocasının cimri biri olduğunu, bu nedenle kendisi ve ailesinin geçimi için gerekli olan nafakasını izinsiz alabilmek için caiziyet istediğinde Resulullah, ailenin nafaka hakkına engel olunamayacağını bildirmiştir.[192]

Resulullah, hanımları onure eden davranışlarda bulunmuş ve kadının içtima-i hayattaki konumunu yükseltmek için jestlerde bulunmuştur. Onları ziyaret ederek onlara değer verdiğini göstermiştir. Peygamber'in arada bir ziyaret ettiği Hasan b. Sabit'in kardeşi Kebşe, Enes b. Malik'in annesi Ümmi Seleym bunlardan bazılarıdır.[193]

Hz. Muhammed (s.a.v.) tarih boyunca bu denli kadın haklarını belirtip savunan ve öne çıkaran ilk insan olmuştur.[194] Peygamber'in kadınlara verdiği değer ve onlara verdiği güvence sadece Hicaz bölgesi ile sınırlı kalmayıp tüm Arap Yarımadası'na yayılmıştır. Kayle adlı hanım sahabenin, uzak beldelerden kendisine ve kızlarına ait

[188] Nur 24/6-9; Ateş, "Hz. Peygamber'in Döneminde Aile", 78.
[189] Ateş, "Hz. Peygamber'in Döneminde Aile", 78.
[190] Buhâri, "Menâkıbu'l Ensar", 11/1746.
[191] el-Müntehine 60/12; Buhâri, "Cenâiz", 4/648.
[192] Buhâri, "Buyu' ", 6/1015.
[193] Selim Özarslan, "Hz. Peygamber'in Hanımlarına Muamelesi Ve Çok Evliliğin Gerekçeleri", Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi 14/15 (2011), 119-120.
[194] Kayadibi, "Hz. Muhammed'in Örnek Kişiliğinin İnsanlığa Yansıması", 7.

haklarının korunması için Resulullah'a yönelmesi de bu durumu destekler mahiyettedir.[195]

Peygamber, Kayle ve kızları için deri parçası üzerine şunları yazdırmıştır:

"Hiçbir hakları ihlal edilmeyecek ve zorla nikâh altına alınmayacaklar. Bütün mümin ve Müslümanlar, muhakkak bu kadınlara yardımcı olacaklar. Kayle ve kızlarına iyilikle davranın. Ey! Kayle ve kızları, sizde kötülüklerden sakının."[196]

Diyerek onlara eman vermiş ve tavsiye bulunmuştur. Peygamber'in uygulamalarında kadın ve erkek ilişkileri doğal bir şekilde gerçekleşmiş ve kadın sosyal hayattan tecrit edilmemiştir. Ayrıca bu olay, kadının iffet ve onuruna halel getiren uygulamaların önüne geçildiğini göstermiştir.[197]

Resulullah, kadınların İslam toplumundaki yerini alabilmesi ve İslam'ın kadına atfettiği değeri açıkça ümmete göstermek için mühim inkılâplar gerçekleştirmiştir. Birey yerine dahi konulmayan kadına, mirastan pay hakkı verilmiştir.[198] Zira Cehalet devri anlayışında kadın, mirasta bir taraf değil; bilakis o da mirasa dâhil edilmiştir. O devrin İnsanı, Peygamber'e bu uygulama için kendini bile koruyamayan, at binmeyi bilmeyen kadın, malı ve mülkü nasıl koruyacak söylemiyle şaşkınlıklarını ifade etmiştir. Zira O dönemde velisi veya eşi vefat eden kadına el konulur ve cemali beğenilen kadın mehirsiz olarak nikâhlanmıştır. Miras hakkı gibi uygulamalarla kadının aile içi konumu güçlendirilmiş ve ekonomik problemlerine çözüm getirilmiştir. Peygamber, İslam hukukunda kadının hakka konu değil bilakis hakkın bir tarafı olduğu belirtilmiştir.

İnsanoğlu tarihsel süreçte pek çok evlilik çeşidi gerçekleştirmiştir. Nübüvvetten önce birbirinden farklı onüç evlilik çeşidinin olduğu nakledilmiştir.[199] İslam medeniyetinde en çok tercih edilen evlilik çeşidi, insanın fıtratına da uygun olan monogami olmuştur. İslam dini, hayattan soyutlanmayı, sadece ahirete yönelmek,

---

[195] Rıza Savaş, "Hz. Peygamber'in Bir Kadın Konuğu: KAYLE BİNT MAHRAMA", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12 (1999), 46.
[196] Ebu Davud, "Nikâh", 22 (2092); İbn Sa'd, Tabakât, 1/303-307.
[197] Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", Diyanet İlmi Dergi 29/4 (Aralık 1993), 74.
[198] Nisa 4/11, 12.
[199] Hammude Abd Ati, Nasıl Bir Aile İslami Bakışın İmkânları, çev. Mesut Karaşahan (İstanbul: Pınar Yayınları, 2000), 136-139.

ruhban sınıfı oluşturmak ve toplumdan izole olmak gibi zararlı hayat tarzlarını kati suretle yasaklamıştır. Çok eşlilik bütün toplumlarda asırlarca yaygın görülen tarihi bir gerçeklik olduğundan, Kur'an bu hususu göz önünde bulundurarak hukuken sonlandırmamış ve ideal bir toplumun oluşması için doğal seyrine bırakmıştır.[200] İslam dini esaslarından olmayıp ancak o devrin uygulamalarından olup İslamiyet'in içtima-i hayat dengesinin devamı için izin verdiği uygulamalar dine mal edilmemelidir. İslam tarafından monogami tavsiye edilmiş ve poligami de belirli bir sayıyla sınırlandırılmıştır. İslam, eski gelenekleri ve hayat tarzlarının hepsini birden terk edip bütünüyle yeni toplumsal yapılandırmayı insanlık için uygun görmemiştir. Toplumsal değişim ve gelişim için en idealini belirtip öteki dönüşümleri ise tedricilik ilkesine bağlamıştır.[201]

Allah'ın aile reisliği yetkisini erkeğe nispet etmesi, içtima-i hayatta iaşesini temin etmedeki maharetiyle ilintilidir. Erkek ve kadın'ın hayat felsefesi müşterek olup iktisadi, sosyo-kültürel ve siyasi alanlardaki birbirinden farklı pozisyonlarının olması birbirine karşı değil bilakis birbirini besleyen rollerin toplamıdır.[202] Bu aile kurumunda baba, huzur ve geçimin teminatçısı konumumdayken; anneyse merkezi kuvvet toplayıcı ve idare edici bir konumdadır.[203] Peygamber'in oluşturduğu aile yapısında herkesin hak ve sorumlulukları mevcuttur.

İslam toplumunda çözüm bekleyen hususlardan biri kadın haklarıdır. Toplumdaki kadın sorununun çözümü için din ve geleneğin iyi ve doğru anlaşılması zorunludur. Aksi takdirde dini temellere dayandırılmış ve geleneksel yönü ağır olan zihniyetin oluşturduğu kültürden arınmak olanaksızdır.[204] Zira geçmişten günümüze kadar bu hususta birçok ihlaller yaşanmıştır. Bunun sonucunda da bir kısım insanlar

[200] Adem Efe, "Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Muhammed Ve Onun Gerçekleştirdiği Bazı Kültürel Değişimler", 4. Kutlu Doğum Sempozyumu, ed. İsmail Yakıt vd. (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 19-20 Nisan 2002), 362-363; Mehmet Aydın, "Fazlu er-Rahman Ve İslam Modernizmi", İslami Araştırmaları Dergisi 4/4 (Ekim 1990), 278.

[201] Efe, "Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Muhammed Ve Onun Gerçekleştirdiği Bazı Kültürel Değişimler", 363-364.

[202] Özbek, "Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler", 58.

[203] Ateş, "Hz. Peygamber'in Döneminde Aile", 79.

[204] Musa Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", Akademik Bakış Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi 55 (Haziran 2016), 321.

kadın haklarının savunucusu olmak adına İslami anlayışa karşı ön yargıya kapılmışlardır.

Bilinçli bir toplum inşa etmenin yegâne yolu gerçekleştirilen uygulamaların süreksiz olmasını sağlamaktır. Bundan dolayı Peygamber, toplumu İslami öğretiler ekseninde yeniden şekillendirirken dayandığı en önemli hususların başında eğitim faktörü vardı. Şimdi Peygamber'in bu konudaki rolüne ve gerçekleştirdiği uygulamalarına değinilecektir.

2.3. HZ. MUHAMMED VE KADIN

Hz. Muhammed, (s.a.v.) cahiliye devrinde tevhit inancını insanlara belletmek, onları kötü hasletlerden uzaklaştırmak, cahiliye devrinin bid'atlarından arındırmak suretiyle toplumun yeniden inşası için görevlendirilmiştir. Allah'ın, Peygamber'e ve insanlığa ilk mesajı: 'Oku!' olmuştur. Bu iletilen mesajla Allah'a inanacak olan toplumun inşası amaçlanmıştır. Peygamber, bunu gerçekleştirmek için etrafındaki insanları kadın erkek fark etmeksizin İslam'a davet etmiş ve Allah'ın mesajlarını onlara bildirmiştir.[205]

Cahiliye devrindeki insanların düştüğü yanlıştan uzak durmuş, nübüvvet durumunu değer verdiği eşi Hz. Hatice ile paylaşmıştır. Peygamber, kadın-erkek ayrımcılığını ortadan kaldırmak için kız çocuklarına yapılan zulmü ortadan kaldırarak başlamıştır. Çünkü kadın anne olarak, toplumsal hayatın sürdürülebilirliği, neslin devamı ve temel biyolojik unsurların birçoğunda aktif rol almaktadır.[206]

Sağlıklı bir toplum yetişebilmesi için anne ve kızların iyi yetiştirilmesi şarttır. Peygamber'in, ilim öğrenmenin kadın-erkek her Müslüman'a farz oluğunu belirtmesi de buna delalettir. Kadınların, kendilerine tanınan hukuki, iktisadi ve sosyal haklarını kullanabilmelerinin yegâne yolu eğitimdir.[207] Peygamber, kadınları ilim öğrenmeleri konusunda teşvik etmiş ve onları bu konuda cesaretlendirmiştir. O, kadınların hem dini

[205] el-Alak 96 /1-5.
[206] Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", 312.
[207] Aktan, "İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi", 305.

hem de dünyevi yaşamlarını sürdürebilmeleri ve yeterli donanıma sahip olmaları için çekinmeden soru sormaları gerektiğini vurgulamıştır.

Allah'ın vahyine muhatap olan Peygamber, kadın ile erkeğin eğitimindeki eşitsizliği ortadan kaldırmıştır. Peygamber, kız çocuklarının eğitim öğretimi ile ilgili tavsiyelerde bulunmuştur.[208] Tarihte hak ettiği değeri alamayan ve hakkı gasp edilen kadına eğitim hakkını iade etmekle kadına verdiği değeri göstermiştir. Peygamber'in kadınları narin, nazik olan eğe kemiğine benzetmesi ve hatalı davranışları karşısında sevgi dilini kullanması da onlara karşı olan tutumunu yansıtmıştır.[209] Bayanların fıtraten naif ve narin olmaları Peygamber'in onlara karşı özel bir ihtimam göstermesine vesile olmuştur. Peygamber, kadınlara karşı tepkilerinde bu hususa dikkat etmiş ve ümmetine ideal tutumu öğretmiştir.

Hanım sahabeler, ilim öğrenirken, hayâ duygusu öğrenimlerine engel olmamıştır. Hatta, Hz. Aişe, cesur davranan ensar kadınlarını şöyle takdir etmiştir: *"Şu Ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Hayâ duygusu, dini öğrenmelerine mani olmuyor."*[210] Ensar kadınlarının soru sorarken Kureyşli kadınlardan daha rahat davrandığı, sormaları gereken sualleri de açık bir şekilde sordukları bize gelen malumatlardan anlaşılmaktadır. Kadınlar, Peygamber'e sordukları sorularla inanç, ibadet ve ahlak gibi pek çok konuda şüphelerin giderilmesine vesile olmuştur. Böylece Nebi'nin teşviği, dinin doğru ve hızlı anlaşılmasına katkı sağlamıştır.

Peygamber, kadın ve erkek ayrımı yapmaksızın ashabını eğitmiştir. Erkeklerin bulunduğu ortamlar müspet ise kadına da yer verilmiştir. İslam, dini vecibelerin mükellefiyetinde kadın ile erkeği sorumluluk anlamında bir tutmuştur. Kadınlar, Peygamber desteğiyle sosyal statü elde etmiş ve ataerkil anlayışın egemenliğinden kurtularak yeni kimliğe kavuşmuştur. Bu kazanımda, geri kalmış toplulukların sıkıştırdığı kalıplardan ziyade dinin kadına bakışı ve konumlandırdığı mevkisi belirleyici olmuştur. Bilinçsiz kişilerin, maziyi tekrar canlandırma gibi bir art niyetle hareket etmeleri İslam öğretileriyle bağdaştırılmamalıdır. Bu hususta Kur'an

[208] Buhâri, "Zekât", 5/699.
[209] Buhâri, "Nikâh", 11/1816.
[210] Müslim "Hayız", 61.

ayetlerinin mihenk sayılması ve ölçüt olarak kabul edilmesi problemi büyük ölçüde açıklığa kavuşturmaktadır.

Kadının cahil bırakıldığı ve haklarından mahrum edildiği bir toplum, kanadı kırık kuş misaline benzer. Hatta kadının eğitimli olması, aileyi daha çok etkiler. Çocukların eğitim sorumluluğu, evde sürekli çocukla beraber olan anneye daha fazla düşmektedir. Toplumun ilk eğitimcileri ve en önemli öğretmeni olan anne eğitimi, ihmal edilmemelidir. Zira bunun gibi ihmaller tarih boyunca toplumları yok etmiştir.[211] Zikredilen bu avantajdan yoksun bir toplumun, başarı elde etmesi oldukça güçtür.

İslam'ın erken dönemlerinde kadınların lehine olumlu gelişmeler yaşanmış ancak Peygamber'den sonra bu hususta bir gerileme yaşanması, düşündürücü bir husustur. İslam kültüründe kadına karşı olan bazı tutum ve patriarkal zihniyetin ürettiği önyargıların oluşmasında; Müslümanların Yahudi ve Hıristiyan coğrafyasında yaşamasının da büyük etkisi vardır. Zira benzeri tutum ve yargılar, Yahudi ve Hıristiyan anlayışında da mevcuttur. Dolayısıyla bu anlayışı besleyen ve tasvip eden malumatların İsrailiyat kaynaklı Yahudi ve Hıristiyan geleneğinden sirayet ettiği anlaşılmaktadır.[212]

İslam dünyasında kadının erkeklere nispeten ilmi faaliyetler de geri planda kalmasının birkaç sebebi vardır. Bunlardan birkaçını zikredelim: Peygamber döneminde eğitim imkânlarının kısıtlı olması, kadının meşakkatli ilmi yolculuklara katılamaması, Arap toplumunda kadının madden ve manen ağır durumlarla karşı karşıya gelmesine izin verilmemesi, gelenekçi kültürün etkisiyle erkek evlatlarının ilmi faaliyetlerine yönelik sağlanan pek çok kolaylıktan kadınların mahrum edilmesi gibi faktörler kadını İslam medeniyetindeki ilmi konumundan geri bırakmıştır.[213]

Şimdi Peygamber'in eğitim anlayışına ve bu minvaldeki eğitsel faaliyetlerine değinilecektir.

---

[211] Mustafa Önder, "İslam'ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1 (2013), 151-152.

[212] Hakkı Şah Yadsıman, "Yahudi-Hıristiyan kültüründeki Kadın Anlayışının İslâm Kültüründeki izdüşümleri", Din, Kültür ve Çağdaşlık Sempozyumu. ed. Mehmet Bulut (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 1/278-279.

[213] Bolelli, Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi, 54.

2.4. PEYGAMBER'İN EĞİTİM FAALİYETLERİ (DÖNEMSEL)

Peygamber, Mekke döneminde sahabenin eğitimine yönelik faaliyetlerinde prensip olarak tevhit ve inanç gibi temel konuları aktarmıştır. Resulullah, Mekke'de yaygın eğitim sayılan bazı faaliyetler yürütse de İslam eğitim araştırmacıları kıstas olarak kurumsallaşmış eğitim faaliyetlerini ele almış ve incelemelerini Medine dönemi Suffe'den itibaren başlatmışlardır.[214] Peygamber, ümmetine yönelik sistematik eğitim faaliyetlerini hicretten sonra gerçekleştirmiştir. Mekke döneminde yapılan faaliyetler bir topluluğa göre planlanırken; Medine'de yürütülen sistematik faaliyetler ise devletleşen bir topluma göre planlanmıştır.[215] Peygamber, bu sistematik eğitim faaliyetlerini Mescidi Nebevi ve Suffe'de gerçekleştirmiştir. Cami, mescit ve Suffe, teorinin pratiğe dönüştüğü, vahyin sosyal hayatta tatbik edildiği mekânlar olmuştur.[216]

Resulullah, eğitim faaliyetlerinde ashabına bizzat kendisi öğretmenlik yapmış ve onları yetiştirmiştir. Peygamber, ilme ve eğitime olan yoğun talep karşısında öğretmenlik mesleğini yapabileceklerden yardımcılar seçmiştir. İnsanlara, Allah'ın dinini öğretecek öğretmenlerin eğitimini Suffe'de gerçekleştirmiş ve dünyanın dört bir tarafına göndereceği elçileri burada yetiştirmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) başta Medine ve Yemen olmak üzere pek çok şehir ve medeniyet merkezine yetişmiş sahabeyi öğretmen olarak göndermiştir. Peygamber, bu eğitici şahsiyetlerden başkalarına ilim ve bilimi öğretmenlerini istemiştir. Peygamber, tebliğin başlangıcından itibaren Müslümanların eğitilmesi ve İslam'ın daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için bir eğitim stratejisiyle hareket etmiştir. İhtiyaç anında nitelikli insan kaynağı oluşması için eğitimci yetiştirme çalışmaları ilk dönemden itibaren başlatılmıştır.[217]

Peygamber, görevlendirdiği sahabelere, problemlerin çözümünde Kur'an ve Sünnet'e başvurmalarını, aksi bir durumda ise iki temel kaynak ışığında rey'e başvurabileceklerini bildirmiştir. Buradan İslam dininin, akla ve düşünce yetisine ne kadar önem verdiği açıkça anlaşılmıştır. Gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin

[214] Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 306-307.
[215] Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 307.
[216] Yusuf Bahri Gündoğdu, "Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim", Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi 45 (2016), 323.
[217] Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 312.

kalitesini anlamak için sosyal değişimin gücüne ve inananların kişisel dönüşümüne göz atmak yeterlidir. Toplumda gerçekleşen sosyal değişim, dönemin eğitim anlayışı hakkında bazı ipuçları vermiştir. Fertten başlayan ve kısa süre içinde devletleşerek zirveleşen içtima-i hareketin alelade bir eylem olmadığı ve bunun ötesinde bir hareket olduğu anlaşılmıştır. Bunu sağlayan ana unsur, tebliğ faaliyetleri olmuştur.

Peygamber'in İslamı tebliğ için gerçekleştirdiği eğitsel faaliyetleri dönemsel çerçevede ele alınacaktır.

2.4.1. Darül Erkam

İslam tarihinde Darül İslam olarak da anılan bu ev, Erkam b. Ebü'l Erkam'a aittir.[218] Mekke döneminde kurumsallaşmış eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü herhangi bir merkeze rastlanılmamaktadır. Müslümanların toplanma ve bilgilenme merkezi olan Darul Erkam'ın içeriğine dair bilgiler nadir ve yüzeyseldir.[219] Ancak, eğitim ve öğretimin gerçekleştirildiği ilk mekân unvanını taşımaktadır.[220]

Peygamber'in Mekkeli despotların zulmünden dolayı Müslümanların eğitim faaliyetlerini civar mağara ve dağlarda saklanarak yürüttüğü de bilinmektedir.[221] Erkam, Peygamber'in daveti ile Müslüman olmuştur. Resulullah'a yapılan baskı ve işkenceler karşısında yoğun tebliğ faaliyetlerinin dikkatleri celbetmemesi için faaliyetlerin evinde yürütülmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine Peygamber, İslam'ın yayılmasında ve Müslümanların bilinçlendirilmesinde kolaylık olsun diye Darul Erkam'ı merkez üs yoğunluğunda kullanmıştır.[222] İslam kaynaklarının çoğuna göre Resulullah eğitim faaliyetlerini burada gizli olarak yürütmüştür. Ayrıca Kâbe'ye olan hâkimiyeti, davetler için işlevsel ve stratejik bir merkez olması da buranın seçilmesinde etkili olmuştur.[223]

---

[218] M. Asım Köksal, "Darül Erkam", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/520.

[219] Muhammed Emin Yıldırım, Nebevi Eğitim Modeli Darül Erkam Vahyin Nüzul Sürecinde Şahsiyet Eğitimi (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 12.

[220] Davut Işıkdoğan - Adem Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 26 (Güz 2015), 128.

[221] Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 313.

[222] Köksal, "Darül Erkam", 8/520.

[223] Köksal, "Darül Erkam", 8/520; Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 314.

Mescid ve camilerin inşa edilemediği Mekke döneminde eğitim faaliyetleri Darul Erkam'da yürütülmüştür.[224] Darül Erkam, Peygamber'in eğitim stratejisinde başlangıç aşamasını oluşturmuştur. Burada İslam'ın tebliği, sahabeye temel bilgilerin öğretimi, ibadetlerin uygulamalı gösterimi ve Kur'an'ın okunması gibi temel hedefler gerçekleştirilmiştir.[225] Darül Erkam meclisinde gerçekleştirilen eğitim öğretim faaliyetlerinde Kur'an, esas alınmıştır. Burada yürütülen faaliyetler sonucu, Ömer b. Hattab gibi pek çok sahabe Müslüman olmuştur.[226] Peygamber, burada sahabeleri kişilik gelişimine yönelik eğitime tabi tutmuş ve onların karakterinin inşasında muallim olarak aktif rol oynamıştır.[227] Peygamber, Darül Erkam'da icra ettiği eğitim faaliyetlerini 3 temel amaç üzerine bina etmiştir. Bunlar: Bireyde sağlam bir akide oluşturmak, temel bilgilerin öğrenimini gerçekleştirmek, akli ve ruhsal eğitimin tamamlanmasını sağlamaktır.[228]

Darül Erkam, Müslümanların ilk nesilden itibaren iyi yetiştirilmesine olanak sağlamıştır. Böylelikle İslam medeniyeti eğitimli ve bilinçli bir zemine dayandırılmıştır.

2.4.2. Mescidi Nebevi 'de Eğitim Faaliyetleri

Mescid ve camiler, İslam kültür ve medeniyetinin eğitim merkezleri olmuştur.[229] Mescidi Nebevi, İslam'ın ilk yıllarından itibaren eğitim müessesesi rolünü üstelenmiş, içerisinde ders halkaları kurulmuş, ilmi faaliyetler gerçekleştirilmiş ve içerisinde binlerce bilginin yetiştiği bir kurum olmuştur. Burada halka açık ilmi toplantılar düzenlenmiştir. Böylelikle din eğitim gerçekleştiği eğitim merkezi vasfını kazanmıştır.[230] Medine'de sahabenin eğitiminin Mescidi Nebevi'de gerçekleştirilmiştir.

Hanım sahabeler, Ezvac-ı Tahirat'ın yanına gitmiş, onlara soru sorarak dini bilgileri öğrenmiştir. Hz. Muhammed, (s.a.v.) Medine döneminde bayanlara mescidin

[224] Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 128.
[225] Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 52-53; Köksal, "Darül Erkam", 8/520; Yıldız, "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları", 316.
[226] Köksal, "Darül Erkam", 8/520.
[227] Yıldırım, Nebevi Eğitim Modeli Darül Erkam Vahyin Nüzul Sürecinde Şahsiyet Eğitimi, 95-96.
[228] Yıldırım, Nebevi Eğitim Modeli Darül Erkam Vahyin Nüzul Sürecinde Şahsiyet Eğitimi, 98.
[229] Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 125.
[230] Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 127.

yolunu açmış ve onlara camide ibadet etmeleri için fırsat tanımıştır. Ancak, camide sürekli erkek cemaatinin bulunduğunu ve Peygamber'in de onlara vaaz ettiğini gören kadınlar, mescidin her zaman uygun olmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı kadınlar, Peygamber'den kendilerine özel bir gün tahsis edilmesini istemiştir. Resulullah, onlara özel bir gün tahsis ederek kadınların eğitimine ilgi alakasını göstermiştir.[231] Bilinçli ve eğitimli bir toplum hedefleyen Peygamber, kadınlardan gelen makul talepleri geri çevirmemiştir. Kadınların eğitimine imkân tanımış ve bu eğitimin gerçekleşebilmesi içinde mekân tahsis etmiştir.[232]

Peygamber, Mescidi Nebevi'de Kur'an'ın inen ayetlerini hanımlarla paylaşmış ve onların görüşlerini almıştır. Peygamber'in yanına gelebilen kadınlar, dilediği gibi sorularını sormuştur.[233] Mescidi Nebi'de toplanan cemaatin kadın ve erkek olmak üzere iki ayrı saf oluşturduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle, erkeklere vaaz edildikten sonra kadınlar tarafına da vaaz verilebilmiştir. Peygamber, Mescidi Nebevi'de erkeklerin bulunduğu tarafta sadakayla ilgili vaaz vermiş daha sonra kadınların bulunduğu bölmede vaazına devam etmiştir. Kadınların tarafına geçince Peygamber'in sözlerinden etkilenen taife-i nisa üzerinde taşıdığı yüzük, küpe ve bilezikleri tasadduk etmiştir.[234] Resulullah, Mescidi Nebevi'ye gelen kadın sahabelerin gönlüne, aklına hitap etmiş ve imani açıdan güçlenmelerine katkıda bulunmuştur.

Mescidi Nebevi'ye sıklıkla gelmeye devam eden bayanlar için Peygamber bir kapı tahsis etme ihtiyacı hissetmiş: *"Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydım."*[235] diye buyurmuştur. Açıkça anlaşılıyor ki Peygamber bayanları Mescidi Nebevi'ye davet etmiş, onların teşrif etmeleri için cami ile aralarına girebilecek manileri ortadan kaldırmıştır. Allah'ın Resulü, hanım sahabelerin dini hususlarda bilgilenmeleri için cuma ve bayram hutbelerine iştirak etmelerine izin vermiştir. Peygamber, bu iki

[231] Buhâri, "İlim", 1/87.
[232] Buhâri, "İlim", 1/87; Şakir Gözütok, Kadınlara da Farzdır İslam'da Kadın Eğitimi Ve Öğretimi (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 52-53.
[233] Muhammet Tayyib Okiç, İslamiyette Kadın Öğretimi (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 28.
[234] Buhâri, "İlim", 1/84.
[235] Ebu Davud "Salât", 17 (462).

namaza iştirak eden cemaate dini mevzularda bilgilenmeleri için hutbe okumuş, kadın ile cami arasındaki ilişiğin kuvvetlenmesi için gayret etmiştir.[236]

"Kadınlar namaz için camiye gitmek istedikleri vakit izin verin."[237] hadisinden anlaşılacağı üzere Peygamber, kadınları dinin merkezi sayılan ibadethaneye ve eğitim yuvası hükmündeki camiye gitmeye teşvik etmekle beraber, onlara engel olanlara da uyarıda bulunmuştur. Resulullah, genel anlamda kadının camiden koparılmasına izin vermemiş ve onlara bu yolu bizzat kendisi açmıştır. Ümmü Seleme, kadınların namazlara ve cemaate rahatça iştirak edebildiklerini aktarmıştır.[238]

İslam medeniyetindeki bilinçli İslam toplumu oluşturma isteği ancak bayanların eğitiminin önündeki engellerin kaldırılması ve onların eğitilmesiyle gerçekleşecektir. Günümüz İslam dünyasında Malezya, Endonezya, Filistin ve Türkmenistan'daki Müslüman kadınların cuma ve bayram namazlarına gittikleri görülmektedir. Türkiye'de diğer İslam devletlerine nazaran kadınların toplu ibadetlere katılım oranı daha azdır.[239] Türkiye'de Müslüman kadınların, Ramazan aylarında teravihe yoğun ilgi gösterdiğine şahit olunmaktadır. Cuma ve Bayram namazları gibi daha mühim ve farz olan namazlara katılmayan bayanların özellikle yoğun bir şekilde teravih namazına ilgi duymaları ancak kültürel ve geleneksel bir alışkanlık olarak izah edilebilir.[240] Ramazan vesilesiyle camiyle irtibatlı olan kadın cemaatin, diğer namazlara da teşvik edilmesi ve tekrar cemaate kazandırılması için bir fırsat olarak görülebilir. Günümüzde yapılan cami projelerinde bayan cemaate yönelik özel yerler tahsis edilmeli, sayıları artan bayan cemaatin manevi ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır.[241]

2.4.3. Suffe

İslami hükümlerin açıklığa kavuşturulabilmesi ve toplumda yaygınlaşması için bir eğitim kurumuna ihtiyaç duyulmuştur. Bundan mütevellit, Allah'ın elçisi Mescid-i Nebevi'nin hemen yanında Suffe adı verilen bir eğitim kurumu açmıştır. Böylelikle

[236] Buhâri, "Salât", 2/477.
[237] Buhâri, "Salât", 2/477.
[238] Buhâri, "Salât", 2/463.
[239] Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi", 123-124.
[240] Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi", 124.
[241] Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi", 127.

İslam medeniyeti ilk üniversitesine kavuşmuştur.[242] Peygamber, buraya gelen kişilere bizzat ders vermiştir. Bu eğitim merkezinde okuma-yazma ve Kur'an öğrenme gibi çeşitli eğitim faaliyetleri yürütülmüştür. Hamidullah, Suffe'de eğitim gören kişilerin sayısının 400'ü bulabildiğini belirtmiştir.[243] Bu kurumun ihtiyaçları, Peygamber ve zengin sahabeler tarafından karşılanmıştır.[244]

Gözütok, sahih hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerden yola çıkarak Peygamber'in bayanların eğitim öğretimi için özel bir mekân tahsis ettiğini tespit etmiştir. Mescidi Nebevi ile bitişik olan bu mekânın 'Suffetu'-Nisa' olduğunu belirtmiştir. Burada eğitim gören bayan sahabelerin sadece gündüzlü öğrenci olduğunu da belirtmiştir.[245] Peygamber tarafından bayanların eğitimi için böyle bir mekânın tahsis edilmiş olması şüphesiz bayanların eğitimine yönelik faaliyetlerin ehemmiyetini ortaya koymuştur.

Peygamber'in toplumsal boyutta başlattığı eğitim faaliyetlerine gösterilen rağbet sonucu, eğitim merkezleri de çoğalmıştır. İslam medeniyetinin erken dönem eğitim faaliyetleri, İslam dininin ve Peygamber'in eğitime verdiği önemi ortaya koymuştur. Suffe'yi gerektiren şartların ortadan kalkması ve Müslümanların müreffeh bir hayata erişmesi Suffe'ye olan ihtiyacı sonlandırmıştır. Beni Nadir'lerin Medine'yi terk etmesi, Hayber ve Mekke'nin fethi gibi faktörler de buna zemin hazırlamıştır.[246]

2.4.4. Küttâb

Mektep kelimesi anlamına gelen Küttab, Peygamber döneminde ihdas edilmiş ilkokul statüsünde bir eğitim kurumudur.[247] İslam'ın ilk yıllarında reşit olmayan çocukların okuma-yazma, şiir, Arap kültür ve edebiyatı gibi eğitim faaliyetlerini

[242] Hamidullah, İslam Peygamberi, 634; Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 130.
[243] Hamidullah, İslam Peygamberi, 635; Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 130.
[244] Buhâri, "Salât", 2/357; Hamidullah, İslam Peygamberi, 635; Mustafa Baktır, "Suffe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/469; Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 129.
[245] Gözütok, Kadınlara da Farzdır İslam'da Kadın Eğitimi Ve Öğretimi,56-57.
[246] Gündoğdu, "Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim", 320.
[247] Jakob M. Landau, "Küttab", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/3; Gözütok, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları, 49; Kazıcı - Ayhan, "Talim Ve Terbiye", 39/517.

gerçekleştirmek için açılmış eğitim merkezleridir. Bu eğitim merkezleri zamanla yerini camilere bırakmıştır.[248] Peygamber, Hakem b. Said gibi bazı âlimleri de bu merkezlere hoca olarak tayin etmiştir.[249]

2.4.5. Darul Kurra

Peygamber döneminde Suffe'nin eğitim ihtiyacını karşılayamadığı zamanlarda Darul Kurra adında ilkokul statüsünde eğitim merkezleri açılmıştır.[250] Bu merkezler, Kur'an'ın öğrenildiği ve öğretildiği eğitim yerleri olmuştur.[251] Darul Kurra adı altında eğitim merkezleri sahabelerin evlerini tahsis etme suretiyle kurulmuştur. Bu eğitim yuvasının örneklerinden biri de Mahrame b. Nevfel adındaki sahabenin evidir. Sahabe, bu evlerde Kur'an'ı ve dini ilimleri öğrenmiştir.[252]

İslamiyet'te Kur'an ve Sünnet'e ilişkin öğrenme ve öğretme faaliyetleri her zaman etkili bir şekilde sürdürülmüştür. İslam medeniyetinin özünü oluşturan Kur'an ve Sünnet, aynı zamanda İslam eğitim sisteminin de temelini oluşturmuştur.[253] İslam'da eğitim öğretim adına gerçekleştirilen her faaliyetin kutsal sayılması, toplumda eğitimin hızla yaygınlaşmasına vesile olmuştur.

2.4.6. Kadın Öğreticiler Yetiştirmesi

Bireyleri yetiştirme olarak algılanan öğretmenlik, her çağda önemini korumuştur.[254] Resulullah da öğretmenlik kurumundan yararlanmak için bazı hanım sahabeleri öğretmen olarak yetiştirmiştir. Peygamber, dini vecibeleri ve ilkeleri bayanlara da itinayla öğretmiştir. Peygamber, kadınların dinlerini öğrenebilmesi için kendilerine her türlü imkânı tanımıştır. Peygamber'in bütün iyimserliğine rağmen kadın sahabelerin bir kısmı dertlerini ve problemlerini Peygamber'e arz etmekten geri

[248] Kazıcı-Ayhan, "Talim Ve Terbiye", 39/517.
[249] Bolelli, Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi, 70.
[250] Hamidullah, İslam Peygamberi, 637; Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 130.
[251] Nebi Bozkurt, "Darul Kurra", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/543.
[252] Hamidullah, İslam Peygamberi, 637; Bozkurt, "Darul Kurra", 8/543; Yılmaz, "Hz. Peygamber Dönemine Genel Bir Bakış", 211.
[253] Davut Işıkdoğan – Müberra Aktürk, " Kur'an Kurslarının Kadınların Din Eğitimine Katkısı (Diyarbakır Örneği)", Dicle Üniversitesi İlahiyat Dergisi 14/1 (2012), 77.
[254] Davut Işıkdoğan, "Eğitim ve Din Eğitimi Kaynaklarında Öğretmen Nitelikleri (Tarihsel Süreç)", Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 11 (Nisan 2014), 1.

durmuştur. Kadınlar, dini problemlerini çözme noktasında ikinci şahısları aracı yapmış ve bu yolla dini bilgileri öğrenmiştir. Bu durum, Müslüman toplumunda kadınların maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi için bayan öğreticilerin yetiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Öğretici hanımlar yetiştiren Peygamber, kadına yönelik özel olarak eğitme ve eğitilme süreçlerine öncülük etmiştir.[255]

Peygamber'in öğretici olarak toplumun her kesimine bilfiil yetebilmesi ve onlarla şahsen ilgilenebilmesi olanaksızdı. Peygamber, bunun için toplumsal bazda rehberlik yapabilen kişileri yetiştirdi. Peygamber'in bu amaçla yetiştirdiği ilk bayan öğretici, Hz. Hatice'dir. İman eden Kureyş'li kadınların pek çoğuna İslam dinini öğretmiş ve bazılarının ihtida etmesine de vesile olmuştur. Hıristiyan olan Addas'ın Müslüman oluşu da buna örnektir.[256] Ayrıca Hz. Hatice bir fertten ziyade, Peygamber karşısında topyekûn insanlığın temsilcisi olmuştur.[257]

Peygamber'in yetiştirdiği hanımlarından bir diğeri de Hz. Aişe'dir. Hadis, Tefsir ve Fıkıh gibi birçok ilmin inşasına katkı sunmuştur. Feraseti ve ilimlere vukufiyetiyle ümmete pek çok noktada yol göstermiştir. O, Peygamber'i kapalı kapılar ardında gören ender şahsiyetlerden olmuştur. Peygamber, Hz. Aişe'nin tüm sorularını cevaplamış ve onun yetişmesini sağlamıştır. O, da taife-i Nisaya pek çok hususta önderlik etmiştir. Aişe annemiz bakire kızları yanına alıp onları yetiştirmiş ve sonra da kendi eliyle onları evlendirmiştir. Yine bir gün Hz. Aişe yetiştirdiği kızlardan birini Ensar'dan biriyle evlendirmiş ve Peygamber de düğün ziyaretine gelince Aişe'ye:*"Hani sizin def çalan, şiir söyleyen muganniyeniz yok mu? Böyle oyun, Ensar'ın hoşuna gider."*[258] buyurmuştur. Peygamber, hanımlarının üstlendiği sosyal sorumluluklarda kendilerine yardımcı olmuş ve onlara yol göstermiştir.

Hane-i Saadet'te yetişen Ezvac-ı Tahirat'tan bir kaçını zikredelim. Bunlar; Ümmü Habibe, Hafsa, Safiyye ve Zeyneb bnt. Cahş validelerimizdir. Peygamber, aynı zamanda kızı Fatıma'yı da yetiştirmeye özen göstermiştir. Peygamber, gerçekleştirdiği

[255] Işıkdoğan - Korukçu, "Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid", 138.
[256] Hamidullah, İslam Peygamberi, 152.
[257] Fulya Bayraktar, "Peygamber Emaneti Olarak Âşıklık Ya Da Kadınlık", İslam, Kadın Ve Toplum Paneli (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 1/63.
[258] Buhâri, "Nikâh", 11/1811.

din eğitimiyle aile bireylerine dini ödevlerini benimsetmeyi ve dini değerlere sahip bir kişilik kazandırmayı amaçlamıştır.[259]

Peygamber, Hane-i Saadet'inde Ezvac-ı Tahirat'ı ideal düzeyde yetiştirmekteydi. Onlar da Peygamber'den sonraki dönemde birçok kişinin yetiştirilmesine katkı sağlamışlardır. Şayet Peygamber, tek kadınla evli olsaydı bu eşinin uzun ömürlü olacağına dair kimse garanti veremezdi. Peygamber'in çok eşli olması ondan sonra da eşlerinin bazılarının uzun süre hayatta kalacağı anlamına gelmekteydi.[260] Bu durum Peygamber'den sonra da eğitim faaliyetlerin sürdürülmesine vesile oldu. Peygamber hanımları, İslam'ın daha sağlam bir zeminde neşredilmesine pek çok yönleriyle katkıda bulundu. Bu durum da özellikle nübüvvetinin ikinci yarısında birden çok eş edinmesinin hikmetlerinden biri oldu. Peygamber, bu uygulamayla eğitim kalitesini yükseltmeyi ve verimi artırmayı hedeflemekteydi.

Peygamber'in eğitim anlayışı ve uygulamaları incelendiğinde kadınların, ticaret, okuma-yazma, sağlık, sosyal aktiviteler ve din eğitimi gibi pek çok alanda eğitime tabi tutuldukları anlaşılmaktadır.[261] Bunlar; Üm Şerik, Guzeyye, Sa'd bnt. Kurayz, Ümmü Süleyman gibi Peygamber'in yetiştirdiği hanım sahabelerdir. Bu hanımlar, bazı kimselerin Müslüman olmasına ve dini konuları öğrenmelerine yardımcı olmuşlardır.[262] Fatıma bnt. Hattab ve Şifa bnt. Abdullah Mekke'de okuma-yazma bilen ender kişilerden olup Müslüman olmuşlardır. Bilgin hanım sahabeler İslam'ın neşrinde önemli rol oynamışlardır.[263]

Peygamber döneminde, kadının çalışma alanlarına da rahatça girebildiği o dönemin uygulamalarından bilinmektedir.[264] Resulullah, Ümmü Eymen, Esma,

[259] Faruk Kanger, Hz. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitimi Modeli (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 20.
[260] Ziya Kazıcı, Hz. Muhammed'in Aile Hayatı Ve Eşleri (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2019), 53; Nihal Dirican, Hz. Peygamber Ve Aile İçi İletişim (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 20006), 44.
[261] Selçuk Coşkun, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in Kadınları Eğitim Siyaseti", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26 (2006), 87.
[262] Hamidullah, İslam Peygamberi, 152-153; Yılmaz, "Hz. Peygamber Ve Eğitim", 13.
[263] Hamidullah, İslam Peygamberi, 153.
[264] Halime Bayram, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kadın Din Darlığına Dair Uygulamaları", Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1 (Haziran 2015), 93.

Ümmü Abd, Fatıma bnt. Kays, Küfeli Mesruk, Esma bnt. Musa gibi âlime hanım sahabeler de yetiştirdi. Bunlar, dönemin ilmi yetkinliği olan şahsiyetlerinden sayılmışlardır. Bu sahabeler, Resulullah'tan sonra kadınların karşılaştığı problemleri çözme noktasında çeşitli gayretlerde bulundular. Kadının dini hassasiyetlerini oluşturan, bu hususları kuvvetlendiren ve kadınlık âlemini tenvir eden kadın hocalara her zaman ihtiyaç vardır.[265]

Peygamber döneminde hanım sahabelerin ilim taleplerini kısıtlayıcı veya engelleyici hiçbir uygulama olmamıştır. Bu minvalde hiçbir ayet ve hadis de bulunmamıştır.[266] İslam dünyasında Taceddin es-Subki, İbn-i Hacer, İbn-i Asakir gibi ünlü hadis hocaları, kadınlardan birçok hadis öğrenmiştir. İslam tarihçileri, tabakât kitaplarının birkaç cildini yetkin âlime bayanlara ayırmıştır.[267] İslam'ın, kadına verdiği değer karşısında batılı düşünürler, hayranlıklarını dile getirmekten kendilerini alıkoyamamıştır.[268]

[265] Okiç, İslamiyette Kadın Öğretimi, 43.
[266] Ali Toksarı, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 84.
[267] Aydın, "İslam'da Kadın", 24/92.
[268] Bayram, "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kadın Din Darlığına Dair Uygulamaları", 89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED'İN EŞLERİ İLE MÜNASEBETİ

Hz. Muhammed (s.a.v.) İslam Devleti'nin hem başkanı hem Peygamber'i olsa da Hane-i Saadet'te aynı zamanda ideal bir eş konumundaydı. Hane-i Saadet'inde sahip olduğu eşi ve çocukları vardı. Dinin ve devletin sorumlulukları ile birlikte ailesinin de ona yüklediği sorumluluklar mevcuttu. Nübüvvet görevinden ötürü bütün hayatı inananların gözü önünde geçen Peygamber'in aile içi yaşantısı da bizim için dini tecrübe bakımından büyük önem arz etmektedir. Ümmehatül Müminlerin vesilesi ile Resulullah'ın hayatına en ince ayrıntısına kadar muttali olunabilmekte ve hayatı irdelenebilmektedir. Peygamber, ümmetin rehberi olarak rol model olduğundan onun hayatına dair özel bilgilerin sonraki nesillere açıkça aktarıldığına şahit olunmaktadır.

Kişinin sosyal hayatta karakteri gizli kalsa da aile hayatında ahlakı, davranışları ve karakteri gerçek anlamıyla yansımaktadır. Kişinin ahlak ve karakteri ile ilgili en sağlıklı bilgi aile hayatının araştırılmasıyla elde edilmektedir.[269] Sahabelerin, Peygamber hayatına dair malumatlarının hepsini en ince teferruatına kadar objektif bir biçimde naklettiği anlaşılmaktadır. Peygamber hayatıyla ilgili rivayetlerin hepsi itinayla korunup ve en hassas şekilde nakledilmektedir. Peygamber'in hayatına dair malumatların uzman kişiler tarafından ilmi platformlarda değerlendirilmesi gerekmektedir.[270]

Allah, erkek ve kadının eğitimini Peygamber aracılığıyla gerçekleştirdi.[271] Peygamber'in örnekliği ilahi terbiye düzleminde nisa âlemine de şamildir. *"Onun*

[269] Şura Kavuştu, Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 109.
[270] Tuğba Öztürk, "Mahremiyet Sınırlarının Değişimi: Hz. Peygamber'in Özel Hayat Örneği", Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer çalışmaları Sempozyumu Tebliğler Kitabı 1, ed. Hatice Sarı Tan (İstanbul: Meridyen Yayınları, 2016), 1/164-165.
[271] Nisa 4/ 34-35.

ahlakı Kur'an'dı."[272] hadisinden yola çıkarak, Peygamber'in yaşayan canlı bir Kur'an'ı temsil ettiği ve Kur'an'ı yaşantısına birebir uyguladığı anlaşılmaktadır. Kur'an'ı anlamak, Resulullah'ın ahlakını öğrenmekle mümkündür. Resulullah'ı tanımak için de Kur'an'ı okumak gerekir. Bu durum Peygamber'in evlilik hayatının da Kur'an'da murat edilen evlilik hayatı olduğu hükmünü ortaya çıkartmaktadır. Ulaşılan bu sonuca göre Allah, insanlardan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) evlilik hayatı gibi bir beraberlik sürdürmelerini istemektedir. Bundan dolayı Peygamber evliliklerinin de İslam davasının bir parçası olduğu yadsınamaz bir hakikattir.

Resulullah dindeki çeşitli misyonları gerçekleştirebilmek için 53 yaşından sonra birçok hanımla evlenmiştir. Peygamber'in ahir ömründe birden çok kadınla geçinebilmesi, onları idare etmesi, geçimlerini sağlaması gibi muhtelif isteklerini yerine getirmesi oldukça güç olmuştur.[273] Nübüvvet kurumunu temsil eden ulvi şahsiyetin aile ahvali de nübüvvet misyonunun bir parçasıdır.

Peygamber, yaptığı izdivaçlarla kadınlara değer verdiğini göstermiştir. Ümmetine bu konuda verdiği tavsiyeleriyle de kadını olması gerektiği konuma yükseltmiştir.[274] Peygamber, özel hayatına dair çok büyük fedakârlıklarda bulunmuş, dul, kimsesiz, yaşlı, çocuklu ve yardıma muhtaç kadınlara el uzatmıştır.[275] Toplumda sosyal denge ve düzenin sağlanmasına bireysel olarak ortaya koyduğu çabalarıyla destek vermiştir.

Toplumsal bağların önemli bir kısmının evlilikler aracılığıyla kurulduğu da tarihin bir gerçeğidir. Bu amaca yönelik de birçok evlilik gerçekleştirilmiştir. Peygamber, Ensar ve Haşimoğullar'ından biriyle evlenmemiştir. Bu kabilelerin Peygamber'e sıkı sıkıya bağlı olması hasebiyle onlarla sosyal bağlamda yeni bir ilişki kurulmasına gerek duymamıştır.[276] Peygamber, bireysel ve sosyal ilişkilerin güçlü olmasına önem vermiştir. Resulullah, yaptığı evliliklerde dinsel nedenlerin yanı sıra

[272] Müslim "Salât", 139.
[273] Kasar, "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Duygu Eğitimi", 281-282.
[274] Mehmet Soysaldı, "Peygamber Efendimizin Evliliklerinin Sebep Ve Hikmetleri", Diyanet İlmi Dergi 45/4 (Ekim 2009), 142.
[275] Soysaldı, "Peygamber Efendimizin Evliliklerinin Sebep Ve Hikmetleri", 141.
[276] Demircan, "Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler", 243.

sosyal bağlarının kuvvetlenmesi ve beynelmilel ilişkilerin artması gibi amaçları da göz önünde bulundurmuştur.[277]

Peygamberin eşlerinin her biri ait olduğu toplulukta saygınlığı olan hanımlardandı. Her birinin sahip olduğu kültür farklı olmasına rağmen Peygamber, ideal bir aile yapısı oluşturdu. Ümmü Habibe[278] de bunlardan biriydi. Bu ideal aile tablosunu rivayetleriyle bize nakletmiştir. Ümmü Habibe'nin kanalıyla gelen rivayetler tahlil edildiğinde Müslümanlar için örneklerin en güzelini temsil eden Peygamber'in ailevi hayatını konu edindiği anlaşılmaktadır.[279]

Resulullah'ın hayatını örnek almak ancak onun sünnetini anlamakla mümkündür. Resulullah ümmetini dalalet ve sapkınlıklardan uzak tutmak amacıyla müminlere evliliği tavsiye etmiştir. Peygamber'in ailevi hayatın muhafazası için gerçekleştirdiği eylemlerin her biri kendine has bir kavramın oluşumuna ve gelişimine zemin hazırlamıştır. Bunlar sevgi, saygı, sadakat, fedakârlık, müsamaha, adalet gibi kavramlardır.[280]

Hane-i Saadet'te aile içerisinde yaşanılan dini tecrübelerin aktarılması ve noksansız anlaşılmasının sağlaması açısından Peygamber hanımlarının misyonu ve rolü oldukça büyüktür. Nitekim Resulullah, yaptığı tüm evlilikleri bir hikmet üzerine gerçekleştirmiştir.

Peygamber'in konumu, Ezvac-ı Tahirat'ın hallerini özel kılmıştır. Peygamber'in sair insanlara karşı üstünlüğü nasıl mevcutsa; Ezvac-ı Tahirat'ın da sair

---

[277] Reşadet Ahmedov, "Hz. Peygamber'in Evlendirdiği Kişiler Ve Evlendirilme Amaçları", İhya Uluslararası Araştırmaları Dergisi 3/1 (Bahar 2017), 22-23.

[278] Ümmü Habibe, babası Ebu Süfyan b. Harb; Annesi Safiye bnt. Ebü'l- Âs'tır. bk. Buhâri, "Cenâiz", 4/634; İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 281; İbn Sa'd, Tabakât, 10/100; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/218. Soyu, Peygamber ile Abdulmenaf'ta birleşir. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/219; Aynur Uraler, "Ümmü Habibe", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/318. H 44 senesinde vefat etmiştir. bk. Buhâri, "Cenâiz", 4/634; İbn Sa'd, Tabakât, 10/105; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/222; Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Emine Yolcu, Ümmü Habibe Bint. Ebü Süfyan'ın Hayatı Ve Şahsiyeti (Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 3-50. Ümmü Habibe, Peygamber'in hanımlarından en çok hadis rivayet eden üçüncü kişidir. 65 hadis rivayet etmiştir. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/219; Uraler, "Ümmü Habibe", 42/319.

[279] Adem Apak, "Ezvac-ı Tahirâttan Ümmü Habibe", Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Nisan 2009), 129.

[280] Huriye Martı - Abdurrahman Han, "Sünnet Perspektifinde Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 36 (Ağustos 2016), 39-40.

kadınlara karşı üstünlüğü Kur'an'da açıkça belirtilmiştir.[281] Buna karşılık onlara dünyevi bir kısım sınırlamalar da getirilmiştir. Hz. Sevde,[282] iri yapılı olması münasebetiyle hicâb ayetlerinin inmesine vesile olmuştur.[283] İri yapılı olmasından dolayı İnsanlar tarafından rahatça tanınmış ve bireysel ihtiyaçlarını gidermede zorlanmıştır. O, yaşadığı durumu ve karşılaştığı zorlukları Resulullah'a arz etmiş, kendisine bir çözüm önermesini talep etmiştir. Bunun üzerine Allah, kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için mestur bir şekilde dışarı çıkabilmelerinin iznini vermiştir.[284]

Kur'an, Peygamber'e hanımlarının ve kızlarının tesettüre girmelerini emretmiş[285] ve böylece istenmeyen durumlara karşı korunabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca o devrin insanlarından bazılarının açık insanları taciz etmesi ve yakalandıkları zaman da 'biz onları cariye sandık' diye kendilerini savunmalarına karşı siper olan ayet, hür ve iffetli kadınların cariyelerden ayırt edilmesini sağlamıştır.[286] Tesettür ayetleri, kadını toplumdan soyutlayıp sosyal etkinliklerini azaltma amacıyla nazil olmamıştır. Aksine aile birliğini ve değerlerini korumayı hedeflemiştir.[287]

Allah, ideal aile hayatı olarak Peygamber'in hanesinin örnek alınması gerektiğini belirtmiş ve gerektiğinde Peygamber'in ailesi üzerinden örnek vererek ümmetin eğitimini gerçekleştirmiştir. Peygamber'in Zeyneb bnt. Cahş'la olan düğününde cereyan eden hadiseler üzerine nazil olduğu belirtilen ayetler, Müslümanların sosyal hayat düzeniyle ilgili pek çok hususa işaret etmiştir. Allah, Peygamber'in evine davetsiz bir şekilde misafirliğe gidilmesinin uygun olmadığını ve başkalarının hanesine girildiğinde izin istenilmesinin gerekliliğini kitabında

[281] el-Ahzâb 33/32; Tirmizi, "Menâkıb", 63 (3891);
[282] Doğum yeri Mekke'dir. Babası Kureyş kabilesinden Zem'a b. Kays; Annesi Ensar'dan Şemüs bnt. Kays'tır. bk. İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 279; İbn Sa'd, Tabakât, 10/51; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/6. Soyu Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Amr b. Luhey'de birleşmektedir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/51. Hz. Sevde 5 hadis rivayet etmiştir. Peygamberle üç yıl tek başına evli kalmış ve H 54 yılında Medine'de vefat etmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/57; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/665-267; Yaşar Kandemir, "Hanımlarının Dilinden Hz. Muhammed", Hz. Peygamber Ve Aile Hayatı, (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1988), 92.
[283] Buhâri, "Vudû", 1/120; Aynur Uraler, "Sevde", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/584.
[284] Buhâri, "Menâkıbul Ensar", 11/723.
[285] el-Ahzâb 33/59.
[286] İbn Sa'd, Tabakât, 10/187.
[287] Aydın, "İslam'da Kadın", 24/91.

belirtmiştir. Aynı şekilde Peygamber ahalisini rahatsız etmekten imtina edilmesi ve misafirlik faslının rahatsız edici duruma getirilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır.[288]

Peygamber ve ailesi vesilesiyle nazil olan hükümler, Müslümanlar için sosyal hayatla ilgili ideal ilkeleri oluşturmuştur. Müslümanların içtima-i hayata dair eğitimleri, Peygamber ve ailesi örnek gösterilerek oluşturulmuştur. Şimdi bu sözü edilen ideal aile tablosundan örnekler vermek suretiyle Peygamber'in aile içi hayatına ışık tutalım.

3.1. SEVGİ PRENSİBİ

Sevgi, bir evliliği besleyen en güçlü duygudur. Evliliğin, saadetli olabilmesi için bireylerin sevgiyle birbirine bağlanması gerekir. Peygamber, aile içi iletişime önem vermekte ve yeri geldikçe annelerimize sevgisini hissettirici davranışlar sergilemekteydi. Peygamber'in, eşlerine karşı sevgisini gösterirken yaptığı davranışlarından söz edelim.

Peygamber, eşleriyle oyunlar oynamış ve onlara tatlı sözler söyleyerek[289] ince duygularını ifade etmiştir. Hz. Aişe[290], Peygamber'in hanımlarını öptüğünü ve onlara her daim tebessüm ettiğini nakletmiştir.[291] İslam Peygamber'inin sevgi gösterimi şüphesiz İslam'ın istediği davranış biçimidir. İslam'ın oruçluyken dahi kişinin hanımını öpmesine izin vermesi İslam dininin beşeriyetin yapısıyla ne denli uyumlu olduğunu göstermiştir.

---

[288] el-Ahzâb 33/53; İbn Sa'd, Tabakât, 10/184, 185; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/68

[289] Buhâri, "Nikâh", 11/1817.

[290] Aişe bnt. Ebu Bekir, 614 yılında doğmuştur. bk. Mustafa Fayda, "Aişe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/201. Babası Ebu Bekir b. Ebu Kuhafe, annesi ise Ümmü Rûmân bnt. Âmir'dir. Bk. İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 279; İbn Sa'd, Tabakât, 10/57; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/135. Teym kabilesine mensuptur. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/135. Hz. Muhammed (s.a.v.) ile soyu Mürre b. Kab'da birleşmektedir. bk. Mustafa Fayda, "Ebu Bekir", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/101. Hz. Aişe'nin Hz. Muhammed'den (s.a.v.) önce de evliliğinin gündeme gelmiş olması kendisinin evlilik çağında olduğunu göstermiştir. bk. Ali Himmet Berki – Osman Keskinoğlu, Hatemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed Ve Hayatı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 216-217. Hz. Aişe de H 58 yılında Ramazan'ın ondokuzunda Salı gecesi vefat etmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/82; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/41.

[291] Buhâri, "Savm", 6/916.

Eşlerin birbiriyle muhabbetini artırmak adına Yaradan, Kur'an'da çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur:

"Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O'nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır."[292] Allah, evliliği sevgi motifi çerçevesinde temellendirmiştir.

Resulullah, Hayber fethinin akabinde deveye bindirilmesi için getirilen Safiyye bnt. Huyeyy'den dizine basarak deveye binmesini istemiştir. Hz. Safiyye bu incelik karşısında geri çekilmek istese de Resulullah binmesine yardımcı olmuştur.[293]

Yine sefer dönüşünde huysuzlanan develer sendelenmiş, Resulullah ile Safiyye bnt. Huyeyy deveden düşüvermişti. Ebu Talha anında Peygamber'e yönelmiş, *"Ey Allah'ın Resulü bir şey oldu mu?"* diye sormuş ve Peygamber *"hayır, sen hanımla ilgileniver."*[294] buyurmuştur. Peygamber'in, eşine duyduğu muhabbetten dolayı onu kendi nefsine tercih ettiği durumlardan biri olmuştur.

Peygamber, kendisine üç şeyin sevdirildiğini belirtmiş ve bunların; kadın, güzel koku ve namaz olduğunu buyurmuştur.[295] Peygamber, yine bir hadisinde şu tespite dikkat çekmiştir. Resulullah, mümin bir kimsenin eşine karşı nefret beslememesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü onun bir huyunu beğenmezse de hoşlanacağı mutlaka başka bir huyu olduğunu belirtmiştir. Peygamber, eşlerinin olumsuz dahi olsa duygularını yansıtabildiği bir yaşam biçimi benimsemiştir. Farklı huy ve karakterlere sahip birden çok hanıma eş olmuş ve onları kendilerine has mizacı ile benimsemiştir.[296]

Peygamber'in eşleri de kendisini karşılıksız bir şekilde sever ve yapmış oldukları fedakârlıklarla da bunu açıkça göstermişlerdi. Onu kendi nefislerine tercih

[292] Rum 30/21.
[293] Buhâri, "Meğâzi", 10/1612; İbn Sa'd, Tabakât, 10/127.
[294] İbn Sa'd, Tabakât, 10/131; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/236.
[295] Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesai, el-Mücteba Min es-Sünen-i el-Meşhur bi Sünen-i Nesai, nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi (Ürdün: Beyt'ül Efkar ed-Düveliyye, 1999), 1 (3939), "İşaretün Nisa", 1 (3939).
[296] Huriye Martı, "İdeal Bir Eş Olarak Hazreti Peygamber", Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 41.

ederek bağlılıklarını ve muhabbetlerini ortaya koymuşlardır. Art niyetli zihniyetlerin ima ettiği gibi O'nun şehvetperest bir tutumu asla olmamıştır. Şehvetperest bir tutumu sergileyen kişinin eşi tarafından sevilmesi ve sahip olduğu ahlakının beğenilip onun rızası için yarışılması vaki değildir. Bu tablo, Peygamber'in böyle bir tutumunun olmadığına işaret etmektedir. Kur'an'da Peygamber'in yüce bir ahlak üzere olduğu ifade edilirken; onun evlilik hayatının şehvet temelli olduğunu dile getirmek ancak art niyetli bir söylem olabilir.

3.2. SAYGI PRENSİBİ

Sevgi ve saygı kavramları, İslami evlilik telakkisini çevreleyen değerlerdir. Bunlar, evliliğin sağlam bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Evliliğin temelinde sevgi kavramı olsa da ancak nikâh akdi varlığını saygı kavramıyla sürdürebilmektedir. Saygı kavramı, eşler arasında haya duygusunu muhafaza etmektedir.

İdeal evlilik, sevgi ile başlayıp eşler arasındaki saygıya halel getirilmeyen evliliktir. Peygamber'in bu hususa yönelik birkaç uygulamasını zikredelim.

Resulullah, hastalanmış ve hanımlarının hepsini etrafında toplatmıştır. Kendisini o durumda görüp üzülen Safiyye bnt. Huyeyy,[297] *"Ey Allah'ın Nebisi! Keşke sana gelen bana gelseydi"* deyince, Peygamber'in hanımları kendi aralarında kaş göz işareti yaparak istihza da bulunmuştur. Bu durumu fark eden Nebi, istenmeyen bu davranışlarından dolayı ağızlarına su çalkalamalarını istemiş ve O'nun sadık biri olduğuna dair yemin etmiştir.[298] Peygamber'in, diğer hanımlarının yanında olayı

[297] İsmi Zeyneb olup kendisine Safiyye denilmiş ve Peygamber tarafından bu isim tasdik edilmiştir. bk. Hamidullah, İslam Peygamberi, 569. Hz. Safiyye'nin miladi 610 yılında Medine'de doğmuştur. bk. Aynur Uraler, "Safiyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 3/474. Babası Huyey b. Ahtab; Annesi Berre bnt. Samuel'dir. bk. İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 284; İbn Sa'd, Tabakât, 10/126; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/231. Babası, Medine'nin ileri gelen ailesi Beni Nadir'e mensup olup İsrailoğulları'ndan Harun b. İmran'ın asaletli soyundan gelmiştir. bk. Buhâri, "Salât", 2/241; İbn Sa'd, Tabakât, 10/126; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/231. Nesebinin Hz. Harun'a dayandığı rivayet edilmiştir. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/231. Hz. Safiyye, mehri karşılığında Peygamber'le evlenmeyi kabul etmiştir. bk. Buhâri, "Salât", 2/241; İbn Sa'd, Tabakât, 10/127. Hz. Safiyye, H 52 senesinde vefat etti. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/136. Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Uraler, "Safiyye", 3/.474-475. Hz. Safiyye'nin 10 hadis rivayet ettiği bilinmektedir. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/238; Uraler, "Safiyye", 3/475.

[298] İbn Sa'd, Tabakât, 10/134, 135.

görmezden gelmeyip tavır alması eşine duyduğu saygının tezahürüdür. Peygamber'in, Hz. Safiyye'nin yerine yemin etmesi ona duyduğu saygı ve güvene işarettir.

Peygamber'in, eşini nikâhına alacağı zaman ona fikrini sorması, rızasını alması, mehrini takdim etmesi gibi hususlar şüphesiz onlara duyduğu saygının sonucudur. Nikâhına yeni aldığı hanımıyla birkaç gün geçirmesi yine onlara verdiği saygının göstergesi olmuştur. Peygamber, eşlerinin şikâyetini dinlemiş, onlarla konuşurken saygısı hissettiren davranışlarda bulunmuştur.

Peygamber, hac farizası için eşleriyle birlikte yola çıkmıştı. Safiyye bnt. Huyeyy'in devesi kendisini taşıyamayacak kadar hastalanmıştı. Bunun üzerine Peygamber, Zeyneb bnt. Cahş'tan fazla develerinden birisini yolda devesi hastalanan Safiyye'ye vermesini istemişti. Ancak Hz. Zeyneb'in devemi *"Yahudiye mi vereceğim"* diye tepki vermesi üzerine Resulullah ona darılmış ve üç aya yakın bir süre Zeyneb bnt. Cahş'ın yanına gitmemiştir.[299] Peygamber'in bu davranışı kendi nefsine yapılan bir yanlıştan ötürü değildir. Zira kendisine yapılan pek çok haksızlığı affetmiştir. Safiyye bnt. Huyeyy'e yapılan bu yanlıştan ötürü zevcesinden üç ay uzak durmuştur. Bu durum, eşinin hakkına ve kimliğine duyduğu saygının tezahürüydü.

Peygamber'in eşlerinden herhangi birisine fiziksel şiddet sayılabilecek bir şekilde eliyle vurduğu İslam kaynaklarında yer almamıştır. Bu konuya dair herhangi bir haber rivayet edilmemiştir.[300] Hz. Aişe, Peygamber'in hanımlarından birisine veya hizmetlilerine asla el kaldırmadığını belirtmiştir.[301]

Peygamber'in hayatı, incelendiğinde riayetinde bulunanlara karşı müspet bir anlayışla hareket ettiği anlaşılmaktadır. Günümüzdeki aile içi huzursuzluk, şiddet ve boşanmaların yaygınlaşması, İslâm'ın sunduğu çözüm önerilerine ihtiyacı

[299] İbn Sa'd, Tabakât, 10/133.
[300] Ebü Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi et-Türkmani el-Fariki ed-Dımeşki Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, nşr. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Müesseset-ür Risale. 1989), 2/195; Detaylı bilgi bk. Namiq Abuzerov, Hz. Peygamberin Eşlerinin Rivayetlerinde Aile İlişkileri (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 27-30.
[301] İbn Sa'd, Tabakât, 10/221; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/195.

artırmaktadır. Bu alanda bilimsel çalışma yürütenlerin üzerine düşen görev, bu hususlarla ilgili çözüm önerilerini işlevsel hale getirip topluma sunmaktır.[302]

3.3. SORUMLULUK PRENSİBİ

İslam'ın evlilikte benimsediği ve telkin ettiği ilkelerden biri sorumluluk ilkesidir. Kur'an'ı Kerim'in de telkin ettiği bu ilke, nikâh akdinin bir sonucudur. Aile kurumunun gerekliliklerinden birisidir. Bu durum erkeklerin kadınlar üzerinde hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde haklarının olduğunun göstergesidir.[303]

Erkeğin inisiyatifine verilen aile reisliği yetkisi, mevcudiyetini kadının varlığına borçludur. Kadın, düşünce yetisi kendisinden alınıp erkeğin egemenliğine bırakılmış bir köle değildir. Kur'an'ın evlilik anlayışına göre kadın ve erkek birbirine rakip değil, yoldaştır.[304] Aile reisliğinin erkeğe verilmesinin hikmeti, maddi güç veya fiziksel bir üstünlükten ziyade toplumda huzuru, güveni sağlama ve karmaşayı önleme çabasıdır.[305] Saadet devrinin inananları, bu ince çizgiye Resulullah'ın rehberliğiyle erişebildiler. Peygamber'in şu sözleri konuya yeterince açıklık getirmektedir.

"*Hepiniz çobansınız. Güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur. Kadın kocasının evinin çobanıdır ve sürüsünden sorumludur."*[306]

Bir şeyden sorumlu olmak; ona mutlak anlamda sahip olup dilediğini yapmak değildir. Nitekim insan sahip olduğu pek çok şeye karşı dahi sınırlı tasarruf yetkisine sahipken emaneten kendisine nispet edilen riayetine karşı sorumluluklarında hassasiyet göstermelidir.

Peygamber, eş/hanımdan söz ederken emanet kavramını kullanmıştır. Peygamber'in eşlerine karşı yaklaşım tarzı, sahip olunan bir şeyden ziyade bir emanete olan yaklaşım tarzını anımsatmıştır.[307] Bu anlayış, kendisini eşi üzerinde her türlü

---

[302] Musa Çetin, "Kadını Darp/Dövme Meselesinin çözümünde Hz. Peygamber'in Yaklaşımı", Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1 (2015), 278.
[303] el-Bakara 2/228.
[304] Martı - Han, "Sünnet Perspektifinde Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler", 41-42.
[305] Aydın, "İslam'da Kadın", 24/89.
[306] Buhâri, "Salât", 3/487.
[307] Martı, "İdeal Bir Eş Olarak Hazreti Peygamber", 42.

tasarruf yetkisine sahip zanneden zihniyetin yeniden düşünmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Kur'an'ı Kerim'in, erkeğin kadın üzerinde bir yönetici pozisyonunun olduğunu belirtmesi, yaratılış ve fıtratla ilgili bir husustur. Erkeğin edimlerinde mantıksal yönü ön plana çıkarken; kadının fıtraten duygusal olması buna zemin oluşturan faktörlerdendir. Kadının, erkeğin manevi yönüne hitap edebilmesi de buna delalettir.[308] Kadınların eşlerine karşı uyum içerisinde olması cebren veya gönülsüz olarak değil, razı olunmuş ve bilinçli bir eylem olmalıdır.

3.4. MÜSAMAHA PRENSİBİ

Peygamber'in ailevi hayatı, insanlar için rol model olduğundan toplum tarafından yakından gözlemlenip takip edilen bir durum olmuştur. Her insan gibi Peygamber de aile hayatında bir takım krizlerle karşılaşmıştır. Ancak önemli olan krizin çıkması değil, sebep olabilecek kalıcı bir tahribata engel olmaktır. Peygamber, bu kriz dönemleriyle sükûnetle başa çıkmış ve ideal davranış biçimini sergileyerek örnek olmuştur.

Peygamber eşleri, insani yönleri ve vasıfları olduğu için hayatlarında bir takım krizlerle karşılaşmıştır. Ümmehatül müminininin, dünya nimetlerine meylederek Peygamber'den iyi bir geçim talep etmeleri karşısında, Resulullah onlara karşı tepki göstermiş ve onlardan bir ay boyunca uzak durmak üzere yemin etmiştir.[309] Akabinde Peygamber, hanımlarına vahiy rehberliğinde tahyir[310] hakkı tanımıştır.[311] Bu durumlarda Kur'an, devreye girerek onlara ideal hayatı işaret etmiş ve onların hayatlarıyla Müslümanlara örnek teşkil ettiğinden dikkatli olmalarını istemiştir.

Peygamber, ziyaretine gelen Ömer b. Hattab'a, sahip olmadığı dünya malı ve müreffeh bir hayat talebiyle imtihan edildiğini belirtmiştir.[312] Dünya nimetleri ve Resulullah ile karşı karşıya kalan Ümmehatül Müminin, Allah'ı ve Resulünü

[308] Kaval, "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi", 315.
[309] Buhâri, "Savm", 6/906; Ahmet Özel, "TAHYİR", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/442.
[310] Mükellefe iki tercih arasında seçme hakkı sunmaktır.
[311] el-Ahzâb 33/28-32; İbn Sa'd, Tabakât, 10/190-191.
[312] İbn Sa'd, Tabakât, 10/190, 191.

seçmiştir. Maddiyattan ve dünya nimetlerinden uzak, mütevazı bir aile hayatı sürdüren Peygamber ve eşleri, ümmete örnek oldukları için azami gayret sarf etmişlerdir.[313] Onlar, bu imtihan neticesinde dünya nimetlerinin pek çoğundan mahrum bir şekilde hayatlarını idame etmiştir.

Resulullah, eşler arasındaki gerginliklerin hayatın içinde tabi bir durum olduğunu göstermiş ve yeri geldikçe Ezvac-ı Tahirat'a da sahip çıkıp velilerinden onlara yumuşak davranmalarını istemiştir.[314] Peygamber'in aile içi krizlere yönelik çözümleri ve gösterdiği tepkiler bize örnek teşkil etmiştir. Peygamber ve ailesi, huzurlu bir yuvanın oluşması için her türlü fedakârlığa katlanmıştır.

Mahiyeti meçhul kalan bir hikmetten dolayı Peygamber, Hz. Sevde'yi boşamaya karar vermiştir.[315] Ancak Hz. Sevde'nin sadece nikâh akdinin sürdürülmesini şiddetle talep etmesi üzerine Peygamber bundan vazgeçmiştir. Kur'an'ı Kerim, bu olaya şöyle değinmiştir: *"Bir kadın kocasıyla geçimsizliğinden veya yüz çevirmesinden endişe edip onunla anlaşırsa bunda beis yoktur sulh hayırlıdır."*[316] Hz. Sevde'nin hibesine binaen bu ayetin nazil olduğu nakledilmiştir.[317] Hz. Sevde, nöbet gününü Hz. Aişe'ye devretmiştir. Annemizin tutumu ve Peygamber'in müsamaha göstermesi oldukça mühim örneklik oluşturmuştur. Peygamber'in anlayışı, ailede huzurun sağlarken ve Kur'an'da örnek bir aile tablosunun çizilmesine vesile olmuştur. Bu durum Peygamber'in, eşini anlamasının ve onu hoş görmesinin bir neticesidir.

Peygamber hanımları sorumluluklarını bilen ve bunları yerine getirirken ihtimam gösteren eşlerdi. Müslümanların nazarında Peygamber'in eşlerinin seçkin korumaya sahip olmaları Peygamber'e duyulan hürmetin tezahürüdür. Peygamber'in

[313] el-Ahzâb 33/59.
[314] İbn Sa'd, Tabakât, 10/83; Ebu'l Hasen Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belazüri, Ensabü'l Eşraf, nşr. Süheyl Zekkar-Riyad Zerkeli (Beyrut: Dar-ül Fikr, 1996), 2/47.
[315] İbn Sa'd, Tabakât, 10/53.
[316] Nisa 4/128.
[317] İbn Sa'd, Tabakât, 10/179; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/266.

zevceleri ümmetin valideleri hükmünde olduğundan annelerimize duyduğumuz sevgiyi, saygıyı ve hürmeti onlara da duymak Resulullah'a borcumuzdur.[318]

3.5. VEFAKÂRLIK PRENSİBİ

Hz. Muhammed (s.a.v.) risaletinden önce Kureyş toplumunun içinde bulunduğu durumdan sıkıldığı için Hira Nur mağarasına gider tefekkür edip uzlete çekilirdi.

Hanımı ve refiki olan Hz. Hatice[319] ise burada bulunduğu zamanlard kendisine yiyecek ve içecek götürmüştür.[320] Annemizin, yaşayışı, anlayışı, vefası, alçak gönüllülüğü, fedakârlığı, cömertliği ve itaatkârlığı bir peygamber eşi olarak ümmete rehber olmuştur. Varlıklı bir kadın olan Hz. Hatice, boykot döneminde tüm malını uygulanan ambargoya karşı Peygamber'e sunmuştur. Maddi, manevi ve psikolojik olarak her yönden eşine destek olmuştur. Muhasara süresi boyunca bilfiil Resulullah'ın yanında yer almıştır.[321] O, malıyla ambargo süresi boyunca Müslümanları ekonomik olarak rahatlatmaya çalışmış ve Resulullah'ın malları istediği gibi tasarruf etmesine izin vermiştir.[322] Peygamber'in böyle zor bir dönemde

[318] Seyit Avcı, "Peygamber Eşlerinin Faziletleri", Diyanet İlmi Dergi 45/2 (2009), s.21; Adnan Demircan, "Hz. Peygamber'in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler", İslami İlimler Dergisi Yayınları 2 (2007), 239.

[319] Hz. Hatice, M. 556 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. bk. M. Yaşar Kandemir, "Hatice", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/465. Babası Huveylid b. Esed, annesi ise Fatma bnt. Zâide'dir. bk. Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Yesar b. Hıyar el-Muttalibi el-Kureyşi el-Medeni İbni İshak, es-Siret'ün Nebeviyye, nşr. Ahmed Ferid (Beyrut: Dar el-Kutub İlmiyye, 2004), 128; İbn Sa'd, Tabakât, 10/12; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/23; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/109). Hatice bnt. Hüveylid'in künyesi Ümmü'l Hind olup anne ve babasının soyu, Resulullah ile birleşmektedir. bk. Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/23; Kandemir, "Hatice", 16/465).Hz. Muhammed (s.a.v.) 25 yaşında olmasına karşın Hatice'nin 40 yaşında olduğu rivayet edilmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/15.) Hz. Hatice'nin evlilik yaşı ve çocukları hakkında muhtelif rivayetler olsa da genel kabule mazhar olan malumatlar bu yönde ağırlık kazanmış ve bu çalışmada da bunlar esas alınmıştır. bk. Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", İstem Dergisi 19 (Aralık 2012), 61-62.). Peygamber'in bu evliliğinden, ikisi erkek Kasım ve Abdullah; dördü kız Zeyneb, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma olmak üzere toplamda altı çocuğu dünyaya gelmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/17. Hz. Hatice nübüvvetin 10. yılında 65 yaşında 19 Nisan 620 yılında vefat etmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/15; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/112; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "SenetülHüzn", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 36/519-520. Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Ömer, Sabuncu. Hz. Peygamberin İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayatı ve Kişiliği (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 4-53).

[320] Buhâri, "Menâkıb", 10/1537.

[321] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/115.

[322] Hamidullah, İslam Peygamberi, 151-152; Ömer Sabuncu, "Hz. Peygamber'in İlk Hanımı Hz. Hatice'nin Hayati Ve Kişiliği", Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Haziran 2009), 65-66.

Müslümanlara yardım eli uzatabilmesine vesile olmuştur. Peygamber'in nübüvvetin sancılı dönemlerini ve en meşakkatli yıllarını vefalı eşi sayesinde daha iyi atlatabilmiştir.

Peygamber, Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hale bnt. Hüveylid'in huzuru risalete gelmek için izin istediğini duyunca. "Hale'nin sesidir inşallah" diyerek baldızını muazzam bir muhabbetle karşılamıştır. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe, "Allah sana ondan iyisini nasip etmiş" diyerek serzenişte bulunmuş ve sonrasında bu davranışından pişmanlık duymuştur.[323] Peygamber, vefakârlığı ve akrabalık hakları gibi faziletleri ümmetine en güzel şekilde öğretmek istermişçesine Hz. Hatice'nin geride bırakmış olduğu ailesine sevgi, saygı beslemeye özen göstermiştir.[324]

Peygamber, bir hayvan kestiğinde Hz. Hatice'nin dostlarına da bir pay göndermeyi ihmal etmemiştir.[325] Vefat eden eşlerinin ailesine, çevresine, tanıdıklarına hürmet etmiş ve onlara iyiliklerde bulunmaya devam etmiştir.

Resulullah, asil bir duruş sergileyen ve sevdiklerine hasretle bağlı kalan bir ruha sahip olduğunu göstermiştir. Peygamber, Hz. Hatice'nin çevresine karşı sergilediği davranışlarıyla zemine ve kişilere göre pozisyon almadığını ortaya koymuştur. O'nun bu tutumları vefakâr bir eş olduğuna referans olmuştur. Peygamber, vefalı davranışlarıyla gönüllerde yer edinmiştir.

3.6. EŞLERİNİ EĞİTME PRENSİBİ

Peygamber, Hane-i Saadet'ine aldığı eşlerinin eğitimine önem vermiştir. Peygamber, kadınlar âlemine de eşleri vasıtasıyla ulaşmış ve onlara bu yöntemle rehberlik etmiştir. Peygamber'in, yetiştirmek için ümmeti ile arasında bir köprü vazifesini ifa ettirdiği eşi Hz. Aişe ümmete önderlik edebilecek bir seviyeye gelmiştir.

Resulullah'ın,'ye rehberliği sayesinde Hz. Aişe, dini ilimlere yatkınlık kazanmıştır. Peygamber, idrak kabiliyeti, öğrenme arzusu ve parlak zekâsı olan Hz. Aişe'yi eğiterek önem arz eden pek çok konuda bilgilenmesini sağlamıştır.

[323] Buhâri, "Menâkıb", 10/1538.
[324] Buhâri, "Menâkıb", 10/1536.
[325] Buhâri, "Menâkıb", 10/1536; Özarslan, "Hz. Peygamber'in Hanımlarına Muamelesi Ve Çok Evliliğin Gerekçeleri", 114.

Peygamber, dini meseleleri onunla müzakere etmiş ve öğrenmesini sağlayana dek sorularını cevaplamıştır. Peygamber, Hz. Aişe'nin dini anlama gayreti için her konuda sorduğu soruları ihtimamla cevaplamıştır.[326] Peygamber, sürekli dirsek temasında tuttuğu Hz. Aişe'ye pek çok hususta katkılar sağlamıştır. Hz. Aişe'nin Resulullah ile geçirdiği kısıtlı zaman ve başka eşlerinin de bulunması gibi faktörler göz önüne alındığında evlilik sürelerinin öğrenme açısından çok verimli geçtiği anlaşılmaktadır.[327]

Validemiz, Peygamber'in hareminde olduğundan diğer insanların muttali olamadığı Peygamber'in özel hallerine de şahit olmuştur. Peygamber'in evdeki özel hallerini aktaran malumatların önemli kısmı Hz. Aişe kanalıyla bize ulaşmıştır. Peygamber'in Hz. Aişe'yle olan hayat tecrübesi, sonraki nesillere yol gösterici olmuştur. Hz. Aişe'nin naklettiği hadislerin içerikleri incelendiğinde özel ve içtima-i hayata dair ümmetin pek çok sorununa çözüm sağladığı tespit edilmiştir. Fıkıh alanında günümüze kadar birçok meselede onun fetvalarıyla amel edilmiştir.[328] Validemiz, Müslümanların sorunlarına Kur'an ve hadis ilminde çıkarımlarda bulunarak alternatif çözümler sunmuştur.

Hanım sahabeler, suallerini çoğu zaman Hz. Aişe'ye sormuş, O'da Peygamber'e iletmiştir. Hanım sahabelerin Hane-i Saadet'e diledikleri vakit gelebilmeleri ve sorularını Aişe'ye sorabilmeleri nübüvvetin ifası için büyük önem arz etmiştir. Bu durumun, ilahi beyanların muhatabına ulaşması, sünnetin yayılması ve dinin doğru anlaşılması gibi hususlara pek çok katkısı olmuştur. Bundan mütevellit, Peygamber dini konularda Hz. Aişe'yi aydınlatmış o ise kadınlar âlemine rehber olmuştur.[329]

Konunun hassasiyeti ve bayanların istekleri de göz önüne alındığında bayanlara din hususunda rehberlik eden kişilerin bayan olması gerektiği de anlaşılmıştır. Resulullah'ın Ezvac-ı Tahirat'a yüklediği görevden dolayı kendinden

[326] Buhâri, "İlim", 2/88.
[327] Hülya Küçük, "Hz. Aişe", Mehir Dergisi 2 (1988), 113.
[328] İsmail Mutlu, Hanım Sahabiler (İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 2018), 51.
[329] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/140; . Hatice Kübra Görmez, "Hane-i Saadetin Bilge Hanımefendisi Hz. Aişe", Diyanet İlmi Dergi 45/1 (Ocak 2019), 47.

sonraki nesillerin yetiştirilmesi hususunda bayan muallimlere ihtiyaç olduğunu göstermiş ve onlar için örnekler oluşturmuştur.[330]

Peygamber'in, Hz. Aişe ile evliliğine ilahi kudretin de dâhil olduğu nakledilen rivayetlerden anlaşılmaktadır.[331] Hz. Aişe'nin Allah'ın takdiriyle Peygamber'le evlendirilmesine vesile olan en mühim hususlardan biri de parlak ve duru zihninin yanında fevkalade ilim öğrenme arzunun olmasıydı.[332] Peygamber'in tedrisinde öğrenim gören Hz. Aişe'nin Kur'an'ın anlaşılması hususundaki rolü çok büyüktür. Ayetlerin anlamını Peygamber'e sorar ve Allah'ın o ayetle neyi murat ettiğini sorgulardı. Bu şekilde Kur'an'daki pek çok müphem ayetin anlamının açığa kavuşmasını sağlardı.[333]

Peygamber, fırsat buldukça öğrencisi hükmündeki Aişe validemizi yanında bulundurmuştur. Böylelikle Hz. Aişe Kur'an'ın nüzulüne şahitlik etmiş ve ayetlerin esbabı nüzulüne dair bilgilere vakıf olmuştur. Bundan mütevellit esbabı nüzul hakkındaki pek çok rivayet yine Aişe tarikiyle mezkûr kaynaklarda yer almıştır. Hz. Aişe, Hac hakkındaki ayetin esbabı nüzulüne naklettiği şu rivayetle açıklık getirmiştir.[334]

"Safa ile Merve arasında gidip gelmenin, eski hac geleneğinin bir parçası mı, yoksa sonradan putperestler tarafından uydurulmuş bir tapınma biçimi mi olduğu ve iki tepe arasında gidip geldiklerinde şirke düşmüş olup olmayacakları konusunda sorular sormaya başladılar. Bunun üzerine; 'Safa ile Merve Allah'ın nişanlarındandır. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu iki tepeyi tavaf etmesinde bir günah yoktur. Kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa bilsin ki, Allah

[330] Küçük, "Hz. Aişe", 113.

[331] Buhâri, "Menâkıb", 10/1554. Tirmizi, "Menâkıb", 62 (3880); İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 280; İbn Sa'd, Tabakât, 10/63; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/40; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/140-141; Meryem Canan Ceylan, Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe (İstanbul: Ahsen Yayınları, 2005), 30.

[332] Hüseyin Çelik, "Hz. Peygamber'in Hz. Aişe İle Olan Evliliğinin Kur'an'ın Korunmasına Katkısı", Ekev Akademi Dergisi, 53 (Güz 2012), 77.

[333] Çelik, "Hz. Peygamber'in Hz. Aişe İle Olan Evliliğinin Kur'an'ın Korunmasına Katkısı", 85. Hz. Aişe'nin Kur'an ve Sünnet'in doğru anlaşılmasındaki rolü müstesnadır. Aişe'nin azatlısı Ebu Yunus şöyle demiştir: *"Aişe kendisi için bir Mushaf yazmamı emretti ve 'Namazlara ve orta namazına devam edin ayetine gelince bana haber ver' dedi. Ben de o ayete varınca kendisine haber verdim. Bana o ayeti 'Namazlara, orta namazına ve ikindi namazına devam edin, Allah için tevazu halinde namaz kılın' şeklinde yazdırdı. Sonra da: 'Ben bunu Resulullahtan duydum' dedi."* bk. Müslim, "Mesacid", 207.

[334] Görmez, "Hane-i Saadetin Bilge Hanımefendisi Hz. Aişe", 47.

karşılığını verir ve her şeyi bilir.'[335] *ayeti nazil oldu."*[336] Öncesinde zikredilen husus ayetin niçin vahyedildiğini açıkça izah etmiştir.

Peygamber'le sık sık zaman geçirdiği için tefsir, fıkıh ve hadis ilmine dair derin bilgilere vakıf olmuştur. Hadisleri naklettiği vakit o hadise muvafık olan ayetleri zikretmeyi ihmal etmemiştir. Misal, *"Onun ahlakı Kur'an'dı"*[337] hadisini naklettiği vakit peşi sıra şu ayeti okumuştur: *"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."*[338] Böylece Kur'an ile Sünnet'in birbirini tamamlayıcı özelliğini de ön plana çıkarmıştır.

Değerlendirdiği ilmi meselelerde toplumun gerçeklerini göz önünde bulundurmuş ve sosyal hayatta Müslümanların yaşamlarını kolaylaştırmak adına Resulullah'tan pek çok rivayet nakletmiştir. Hz. Aişe'nin edindiği kolaylaştırıcılık ilkesi ve ilmi yeterlilikle O'nun İslam dünyasında mühim bir şahsiyete dönüştürmüştür.[339]

Peygamber'in vefatından sonra hayatını ilme vakfeden Hz. Aişe, ilmi faaliyetler gerçekleştirmiştir. Hane-i Saadet'i ilim merkezine dönüştürmüş ve talebeler yetiştirmiştir. Dinin doğru anlaşılması hususunda Peygamber'den sonra etkin rol oynamış, fark ettiği yanlışları eliyle ve diliyle şöyle düzeltmiştir. İki adam Hz. Aişe'nin yanına gelip şöyle dediler:

"Ebu Hureyre Hz. Peygamber'in 'Atta, kadında ve evde uğursuzluk vardır.' dediğini rivayet ediyor. Hz. Aişe: 'Ebu Kasım'a indirilen Kur'an'a yemin olsun ki onun dediği gibi değildir. Lakin Resulullah (s.a.v.) şöyle demiştir: 'Cahiliye toplumu uğursuzluk kadında, evde ve attadır' derlerdi, diyerek 'Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır."[340]

[335] el-Bakara, 2/158.
[336] Buhâri, "Hac", 6/807.
[337] Müslim "Salât", 139.
[338] el-Kalem 68/4.
[339] Görmez, "Hane-i Saadetin Bilge Hanımefendisi Hz. Aişe", 56; Ceylan, Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe, 43-44.
[340] Buhâri, "Hibe", 8/1211.

Ayetini okumuştur. Hz. Aişe, sahabeye karşı ilmi konularda görüşünü dile getirerek İslam dünyasında ilmi tenkitçiliğin başlamasına öncülük etmiş[341] ve özellikle kadın haklarının da şiddetli bir savunucusu olmuştur.[342]

Peygamber'in hususi olarak yetiştirdiği Hz. Aişe, İslam toplumunda kendisine fetva sorulan ve bilgisine başvurulan ender şahsiyetlerden biri olmuştur.[343] Bilgiyi, birincil kaynaktan alması ilmine eşsiz bir değer katmıştır. İslam dininin ilim meşalesi olmuş ve dinin yanlış anlaşılmasına mahal veren düşüncelere şiddetle karşı çıkmıştır. Birçok olumsuz söylemi yayılmadan düzeltmiştir. Yaşadığı devirde sahabelerin yapmış olduğu ilmi tartışmalara katılmış ve fikrini beyan etmiştir.[344] Birçok fakih sahabe sorularına cevap bulmak için ona yönelmiş ve tatminkâr cevaplar almıştır.[345]

Hz. Aişe, ilmi hakikatin ortaya çıkması adına sahabeler arasında hakemlik görevi yapmıştır.[346] Bu durum, Ebû Musa el-Eş'ari'nin şu haberinden de açıkça anlaşılmaktadır: *"Bizler, müşkül bir mesele ile karşılaşınca gider Hz. Âişe'ye sorardık."*[347] Allah'ın, Resulüne onun odasındayken vahiy indirmesi tesadüfî değildir.[348] İlmi kişiliği dışında kabiliyeti, şiir kültürü, tıp bilgisi, nesep ilmi ve sosyokültürel anlayış gibi pek çok açıdan zengin bir karaktere sahip olmasında Peygamber'in pek çok katkısı olmuştur.[349]

[341] Bedruddin Zerkeşi, Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler, çev. Bünyamin Erul (Ankara: OTTO Yayınları, 2014), 39-42.
[342] Buhâri, "Cenâiz", 4/654; Yılmaz, "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi", 122; Ceylan, Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe, 42.
[343] Buhâri, "Cenâiz", 4/654; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/140.
[344] Buhâri, "Cenâiz", 4/654.
[345] Buhâri, "Fedaili Sahabe", 9/404; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/140.
[346] Buhâri, "Cenâiz", 4/654.
[347] Tirmizi, "Menâkıb", 62 (3883); Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/179.
[348] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/143-144.
[349] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/182-183; Okiç, İslamiyette Kadın Öğretimi, 25.

Peygamber, okur- yazar olan Şifa bnt. Abdullah adındaki bir kadından Hz. Hafsa'ya[350] rukye öğretmesini istemiştir.[351] Hz. Hafsa, Arap toplumunda okuma yazma bilen nadir kişilerden biri olmuştur.[352] İslam dininde ilim ve eğitim konusunda önemli rol oynayan kardeşi Abdullah'ın yetişmesinde önemli rol oynamıştır.

Resulullah, birçok hususta hanımlarını eğittiği gibi dünya görüşü ve kültürlenme noktasında onlara yol göstermiştir. Bir gün Hz. Aişe, yanına gelip dilenen bir kimseye ekmek parçası vermiş ve başka bir zamanda gelen üstü başı düzgün bakımlı adamı ise sofraya davet etmiştir. İnsanlar bu iki davranış arasındaki farkın nedenini sorunca Validemiz de Peygamber'in insanlara karşı tutumlarında sahip oldukları konumlarına dikkat edilmesi gerektiğini tavsiye ettiğini belirtmiştir.[353]

Peygamber, sosyal ilişkilerde hanımlarına yol göstermiş ve onları aydınlatmıştır. Hz. Aişe, komşusuna hediye vermek istediğinde kendisine yakın olan komşusunun tercih etmesi gerektiğini bildirmiştir.[354] Hz. Aişe, Resulullah'ın şiddetli bir şekilde komşuluk hakkına riayet ettiğini ve bu hususu ısrarla tavsiye ettiğini aktarmıştır.[355] Bu tutum ve davranış kalıpları, Peygamber'in ahlak yapısına ışık tutmuştur. Eşlerine, insanlarla güzel bir şekilde iletişim kurmalarını ve güzel sözlü olmalarını tavsiye etmiştir.

Peygamber eşleri, Müslüman bir kadın ve Peygamber eşi olarak hanımlara örnek olmuştur. Bu örneklik dini hayat ve sosyal hayat bakımından sonraki nesil Müslüman kadınlara güzel bir örneklik oluşturmuştur.

---

[350] 605 yılında Mekke'de doğdu. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/83. Babası Ömer b. Hattab; Annesi Zeyneb bnt. Mazün'dü. bk. İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 280; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/227. Hz. Hafsa'nın Peygamber ve babasından 60 hadis rivayet etmiştir. bk. Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/230; M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 15/120. H 45 yılında Medine'de vefat etmiştir. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/89; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/60; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/229; Kandemir, "Hafsa", 15/120; Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Fatma Ateş, Hz. Peygamberin Hanımlarından Hafsa'nın Hayatı Ve Kişiliği (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007), 1-43.

[351] İbn Sa'd, Tabakât, 10/87; Hamidullah, İslam Peygamberi, 153.

[352] Ateş, Hz. Peygamberin Hanımlarından Hafsa'nın Hayatı Ve Kişiliği, 47.

[353] Ebu Davud, "Edeb", 20 (4846).

[354] Buhâri, "Selem", 7/1026.

[355] Buhâri, "Edeb", 12/1976.

3.7. SAĞLIKLI İLETİŞİM KURMA PRENSİBİ

İslam, içtima-i hayata dâhil olan fertlerin evlenmesi gerektiğini ve bunun fıtratın bir gereği olduğunu belirtmiştir. Bu hakikate işaret eden Resulullah: *"Nikâh benim sünnetimdir."*[356] buyurmuştur. Nebevi anlayışa göre evlilik, Allah'a giden yolda karşılıklı sevgi, şefkat, merhamet ve yardımlaşmanın olduğu güçlü bir bağdır.[357] Aile hayatının, insanı ruhsal açıdan teskin etmesi ve sükûnete erdirmesi gibi etkileri vardır. Bunun gerçekleşebilmesi için aile içi iletişime ve davranışlara dikkat etmek gerekir.

Şimdi Peygamber'in aile içi iletişimine ve onun ailesine karşı davranışlarına göz atalım.

Resulullah, hanımlarının fevri hareketlerinde kendilerini tatlı dille uyarmış ve Allah'ın kendilerinden beklediği davranışı zikrederek onlara doğruyu öğretmeye çalışmıştır. Peygamber, yine böyle bir durumda eşi Hz. Aişe'ye Allah'ın, her durumda hilm ve yumuşaklıkla davranmayı sevdiğini ifade etmiştir.[358] Böylelikle eşini en uygun biçimde iyiye ve doğruya sevk edebilmiştir.

Hz. Aişe'nin kültürlü bir ailenin yaşam tarzıyla büyümüş olmasının da şahsiyetine olumlu yansımaları olmuştur. Bu yaşam tarzı onun belagatine, Arap dili edebiyatına olan vukufiyetine ve şiirde olan üstünlüğüne açıklık getirmektedir.[359] Hz. Aişe, Resulullah'ın kendisine şöyle dediğini nakletmiştir:

"Kızdığın ve hoşnut olduğun anlar bana gizli kalmaz. Ben de Anam babam sana feda olsun, bunu nasıl biliyorsun? diye sorunca Resulullah şöyle dedi: Hoşnut olduğun zaman Muhammed'in Rabbine yemin olsun ki diyorsun. Kızdığında da İbrahim'in Rabbine yemin olsun ki diyorsun. Bunun üzerine bende, doğru söyledin Ya Resulullah! Yalnız senin ismini bırakırım ama sevgin ve saygın her zaman benimledir

[356] Buhâri, "Nikâh", 11/1786.
[357] Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Öğretisinde Aile", Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 36.
[358] Buhâri, "Edeb", 12/1983.
[359] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/191; Küçük, "Hz. Aişe", 113.

dedim."[360] Peygamber, Ezvac-ı Tahirat'a karşı zekâ dolu cevapları ve fetanetli açıklamalarıyla onlarla en iyi şekilde iletişim kurmayı başarmıştır.

Peygamber, hanımlarının haklarına riayet ederken dahi onlara karşı ince davranışlar sergilemiştir. Yanında bulunduğu kadının nöbetinden ayrılırken izin isteme inceliğinde bulunmuştur. Hz. Aişe, izin isteyen Resulullah'a 'izin vermek bana ait bir haksa seni kimseyle değişmeyeceğim' diyerek sevgisini dile getirmiştir. Peygamber, eşleri ile ilişkisi hakkında bir tasarrufta bulunduğu zaman bunu en ideal şekilde yapmayı tercih etmiştir.

İnsanlar, Peygamber'e hediye takdim etmek için Hz. Aişe'nin gününü bekliyorlardı. Vahyin özellikle Hz. Aişe'nin nöbetlerinde vahiy nazil olması da buna vesile oldu. Ancak hediyelerin bu şekilde takdiminden Ezvac-ı Tahirat rahatsızlık duymuş ve gün gözetmeksizin hediyelerin takdim edilmesi için Peygamber'den bu duruma müdahale etmesini istemişlerdi. Aracı olarak da iletişimi Nebiyle güçlü olan Ümmü Seleme'yi[361] seçtiler. Ümmü Seleme, bu talebi dile getirmiş, Peygamberde *"Aişe konusunda bana eza vermeyin."*[362] buyurdu. Buna karşılık Peygamber, vahyin onun nöbeti esnasında nazil olduğunu belirtti.[363] Aynı talebi, kızı Fatıma da iletince *"Benim sevdiğimi sen de sevmez misin?"*[364] diye karşılık verdi. Bu olayın akabininde Zeyneb bnt. Cahş'ın bu durumu tekrar dile getirmesine[365] karşın Hz. Aişe, diğer hanımların bu taleplerine sert bir şekilde cevap verdi.

---

[360] Buhâri, "Nikâh", 11/1825; İbn Sa'd, Tabakât, 10/69**;** Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/43; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/169.

[361] Künyesi Ümmü Seleme olarak bilinen asıl adı Hint bnt. Ebi Ümeyye'dir. bk. Buhâri, "Salât", 2/269; İbn Sa'd, Tabakât, 10/89; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/201-202. Ümmü Seleme M 597 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. bk. M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/328. Babası Ümeyye b. Muğire; Annesi Atike bnt. Amir olup soyu Kureyş kabilesine dayanmaktadır. bk. İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 282; İbn Sa'd, Tabakât, 10/89; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/62. Baba tarafı Peygamber'le soyu Mürre'de birleşmektedir. Peygamber'in en son vefat eden eşi Ümmü Seleme, H 59 senesinde 84 yaşındayken vefat etti. bk. İbn Sa'd, Tabakât, 10/99, 100; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/202; Kandemir, "Ümmü Seleme", 42/329; Resulullah'tan en çok hadis aktaran ikinci eşi olmuştur. 378 hadis rivayet etmiştir. bk. Buhâri, "Zekât", 5/728; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/210. Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Suzan Yıldırım, Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1-47.

[362] Buhâri, "Hibe", 8/1130; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/143-144.

[363] İbn Sa'd, Tabakât, 10/63.

[364] Müslim, "Fedailüs Sahabe", 82-83; İbn Sa'd, Tabakât, 10/181; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/144.

[365] İbn Sa'd, Tabakât, 10/182; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/45; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/144.

Resulullah'ın, eşleri arasında gerçekleşen hadisede taraf olmaması da diğer hanımlarına karşı inceliğinin ve zarafetinin göstergesidir.[366] Ayrıca hayatının her anında adaleti benimseyen Resulullah, Müslümanlardan bu tarz bir talepte bulunmayı nahoş karşılamıştır.

Hz. Aişe, Peygamber'i kıskanır ve bunu açıkça dile getirmeyi ihmal etmezdi. Resulullah, Hz. Aişe'yi ezmemiş ve kendisine destek olmuştur. Resulullah, Aişe'yi sever ve o da kendisine Allah'ın sevgilisinin sevgilisi diyerek iftihar ederdi.[367]

Hz. Safiyye'nin soyunun Yahudilere dayanması peygamber hanımları arasında söz olmuş ve ona nispet yapılarak kendilerinin Resulullah ile aynı soydan olduklarını beyan etmeleri üzerine incinmiştir. Bu durum üzerine serzeniş bulunan Hz. Safiyye'ye Peygamber şöyle karşılık vermesini tavsiye etmiştir: *"Benden nasıl daha üstün olabilirsiniz ki 'eşim Muhammed, babam Harun, amcam Musa'dır' deseydin ya"*[368] buyurmuştur. Peygamber, kalbi kırılan Hz. Safiyye'nin gönlünü almayı ve onu teskin etmeyi amaçlamıştır.

Allah, aile kurumunu, bireyi rehabilite eden bir merkez olarak belirtmiştir. Zikredilen hususlar, İslam aile hukukuna riayet edenlerin aile hayatında gerçekleşmektedir. Zira İslami anlayışın tasvip etmediği hususları gözeten bireylerin mutlu ve huzurlu bir yuvaya kavuşabilmesi oldukça güçtür. Peygamber aile içi münasebetlerinde sağlıklı bir şekilde iletişim kurarak örnek bir aile tablosu oluşturmuştur.

3.8. EŞLERİYLE İBADET ETME PRENSİBİ

Resulullah'ın hanımlarını hayra yönlendirmesi, onlara iyiliği tavsiye etmesi, onlardan sadaka vermelerini istemesi, onlarla beraber ibadette bulunması, onların yanı başında geceleyin namaz kılması, dua etmesi gibi dini tecrübeleri, eşleri üzerinde manevi bir din duygusu oluşturmuştur. Peygamber'in, ailesini Allah'a karşı ubudiyet

[366] Buhâri, "Hibe", 8/1130; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/144.
[367] İbn Sa'd, Tabakât, 10/63; Nuriye Çeleğen, Peygamberimiz Kadınlara Nasıl Davranırdı (İstanbul: Nesil Yayınları, 2006), 90.
[368] Tirmizi, "Menâkıb", 63 (3892); İbn Sa'd, Tabakât, 10/134; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/79; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/233.

görevlerini yerine getirmeleri için önemli gecelerde uyandırıp geceyi ihya ettirdiği rivayet edilmiştir.[369]

Hz. Sevde, Resulullah'ın arkasında saf tutmuş, namaza durmuştu. Namazın uzun sürmesi üzerine Peygamber'e "rükû'da burnumu tuttum kanamasın diye"[370] espri yapmış ve Peygamber'e tebessüm ettirmiştir.

Resulullah, veda haccında bütün hanımları ile beraber hac etmiştir.[371] Peygamber, hanımlarına:*"İşte haccınız budur ve bundan sonra evlerinizde oturacaksınız."*[372] buyurmuştur. Bu hadisi düstur edinen Hz. Sevde, niçin Hacca gitmediğini soranlara, kendisinin haccını ve umresini yaptığını ve evinde oturduğunu ifade etmiştir.[373] Anlaşılacağı üzere Peygamber aile fertleriyle topluca ibadet etmiş ve onlara manen destek olmuştur. Allah'a karşı ubudiyet vazifelerini yerine getirmelerine yardımcı olmuştur. Hz. Sevde'nin emeğiyle kazandığı veya kendisine verilen paraları sürekli fakir insanlara tasadduk ettiği rivayet edilmiştir.[374] Peygamber eşlerinin çok cömert olması yine Peygamber'in vesile olduğu hikmetlerden biridir.

Zeyneb bnt. Cahş'ın[375] Peygamber'den sonra ilk vefat eden eşi[376] olması Peygamber'in hanımlarıyla hasbi hal yaptığı bir esnada buyurduğu şu hadisinden dolayı mühimdir: Peygamber: *"Sizin kolu uzun olanınız bana önce ulaşacaktır."*[377]

---

[369] Buhâri, "Savm", 6/951.
[370] İbn Sa'd, Tabakât, 10/54; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/268.
[371] İbn Sa'd, Tabakât, 10/223; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/268.
[372] İbn Sa'd, Tabakât, 10/226; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/37; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/268.
[373] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/268.
[374] İbn Sa'd, Tabakât, 10/56**;** Uraler, "Sevde", 36/584; Mutlu, Hanım Sahabiler, 47.
[375] Zeyneb bnt. Cahş M 548 yılında doğmuştur. bk. Muhammed Hamîdullah, "Zeyneb bnt. Cahş", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 44/358. Zeyneb bnt. Cahş'ın annesi Peygamber'in halası Ümeyme bnt. Abdülmuttalib; Babası ise Cahş b. Riab el-Esediyye'dir. bk. Buhâri, "Cenâiz", 4/634, 65; İbn Sa'd, Tabakât, 10/105; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/67; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/211; Hamîdullah, "Zeyneb bnt. Cahş", 44/357. Hz. Zeyneb, Resullullah tarafından Zeyd b. Harise ile evlendirildi. bk. Buhâri, "Cenâiz", 4/655; İbn Sa'd, Tabakât, 10/105; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/67. Bu evlilik, sosyal statülerden dolayı kısa sürmüştür. Zeyneb bnt. Cahş, Zeyd b. Haris'ten boşandıktan sonra, Allah tarafından nikâh akdi Peygamber'le yapılmıştır. bk. el-Ahzâb 33/37; Buhâri, "Cenâiz", 4/655; İbn Sa'd, Tabakât, 10/106; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/67; Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli et-Taberi el-Bağdadi Taberi, Tarihu't-Taberi, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Kahire: Dar el-Me'arif, 1968), 2/564; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/211. Hz. Zeyneb, Peygamber'le 6 yıl evli kalmış ve 53 yaşındayken H 20' de vefat etmiştir. 11 hadis rivayet ettiği nakledilmiştir. bk. Buhâri, "Teheccüd", 4/593; "Salât", 4/634; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/218; İbn Sa'd, Tabakât, 10/120; Hayatına dair ayrıntılı bilgi için bk. Hamîdullah, "Zeyneb bnt. Cahş", 44/357-358.
[376] Buhâri, "Teheccüd", 4/593; İbn Sa'd, Tabakât, 10/115; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/215.
[377] Müslim, "Fedailüs Sahabe", 101; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/213-214.

buyurmuş ve annelerimiz kollarının uzunluğunu ölçmüştür. Ancak Peygamber'den sonra Zeyneb bnt. Cahş'ın vefat etmesi üzerine Peygamber'in bu sözden cömert olmayı kastettiği anlaşılmıştır.[378] Böylece Peygamber, eşlerinin kendi aralarında hayırda yarışmalarını sağlamış ve hakkın rızasını kazanmalarına zemin hazırlamıştır.

Cömertliğiyle nam salmış eli açık olan Peygamber hanımı Hz. Zeyneb, miras bırakmayarak mallarını hibe etmiş, yetim ve dulları gözetmiş, onların ihtiyaçlarını gidermeyi de kendine vazife edinmiştir.[379] Resulullah, ubudiyete düşkünlüğü ve takva yönü güçlü kişiliğiyle dikkatini celp eden Hz. Zeyneb'e hayranlık duymuş ve mizacını takdir etmiştir.[380]

Müslüman bir ailede İslam kültürü ile temiz bir fıtratta büyüyen Hz. Aişe, Hane-i Saadet'e girdikten sonra da Peygamber'in gözetiminde karakteri ve ahlakı güzelleşmiştir. Hz. Aişe'nin yaşantısının her daim mürebbisinin gözetiminde olması da mükemmel bir hayat yaşamasına vesile olmuştur.[381]

Hz. Aişe, ubudiyet yönünün iyi olmasına ihtimam göstermiştir. Hayatı boyunca köle azat etmeye gayret etmiştir. Dini hassasiyeti fevkalade olan Hz. Aişe, Peygamber'e cihat etme isteğini dile getirmiştir. Peygamber de kendisine kadınların cihadının hac olduğunu belirtmiş[382] ve bunun üzerine Hz. Aişe, hayatı boyunca hac görevini ifa etmeye çalışmıştır.[383] Hz. Aişe, her sene Hac ibadetini ifa ettiği sırada Mina'da konaklamış, İslam coğrafyasının dört bir tarafından gelen Müslümanların sorularını cevaplamıştır.[384]

Hz. Aişe, Peygamber'in gündelik hayatında sade yaşayan kanaatkâr bir eş olduğunu, hicretten vefatına kadar 3 gün buğday ekmeği ile karnını doyurmadığını

[378] Müslim, "Fedailüs Sahabe", 101; İbn Sa'd, Tabakât, 10/113; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/215; Ayten Koç, "Hz. Zeyneb Binti Cahş'ın Hayatı", Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Haziran 2009), 119.
[379] Buhâri, "Cenâiz", 4/634, 655; İbn Sa'd, Tabakât, 10/116; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/217; Hamîdullah, "Zeyneb bnt. Cahş", 44/358.
[380] Buhâri, "Teheccüd", 4/593; "Cenâiz", 4/634; İbn Sa'd, Tabakât, 10/107; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/217.
[381] Bilik, İbadetler Bağlamında Hz. Aişe'nin Rivayetleri Ve Kişiliği, 9.
[382] Buhâri, "Hac", 6/755.
[383] İbn Sa'd, Tabakât, 10/73.
[384] Ceylan, Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe, 24; Alpaslan Alkış - Mahmut Bilik, "Hz. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki İçtihatları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 15/1 (Nisan 2018), 133.

nakletmiştir.[385] Peygamber'in bu sade yaşam tarzı eşlerinin hayatına da sirayet etmiş, yaşamak için yiyen ve dünya nimetlerinden olabildiğince uzak zahide, mütevazı bir hayat sürmüşlerdir. Aişe validemiz, Hane-i Saadet'te bir aya aşkın ocağın yanmadığını ve dünya nimetlerinden uzak yaşadıklarını belirtmiştir.[386] Bundan dolayı Peygamber ile kazandıkları bir davranış olan düzenli oruç tutmayı ihmal etmemişlerdir.[387] Muaviye'nin gönderdiği iki kese altını tasadduk eden Hz. Aişe, daha sonra iftarını kuru ekmek ve zeytin ile açmıştır. Peygamber eşlerinin cömertliği, yaygınlaşmış bir ahlak ilkesine dönüşmüştü. Bu davranış biçimi Peygamber'in onlara miras bıraktığı ahlaki bir değerdi.

Resulullah, Hz. Hafsa'yı ric'i talak ile boşanmaya niyetlenmiş ancak Cebrail'in kendisine: "*Ey Muhammed ister boşarım; ister boşamam de!'. Şüphesiz ki Hafsa, çok oruç tutan çok namaz kılan biridir. O senin Cennet'teki eşlerindendir."*[388] sözleri üzerine vazgeçmiştir.

Peygamber, eşlerinin ibadet hayatının iyi olmasına özen göstermiş, onları motive etmiş ve bu hususta iyi olanları da tebrik etmiştir. Züht hayatını yaşam felsefesine dönüştürmüştür.[389] Tahyir hadisesi, bu hadislerin ışığında değerlendirildiğinde daha doğru anlaşılacaktır. Dünya nimetlerinden uzak ve mütevazı bir hayat yaşayan Peygamber hanımlarının dünya malına olan yönelimleriyle lüks bir hayatı amaçlamadıkları da anlaşılmaktadır.

3.9. EŞLERİNE YARDIMCI OLMA PRENSİBİ

Peygamber, ev işleri ile uğraşmış, hanımlarına yardım etmiş ve kendi ihtiyaçlarını gidermeye itina göstermiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hane-i Saadet'te nübüvvet kimliğinden ziyade eş rolüyle bulunduğu ev hayatından açıkça anlaşılmıştır. Peygamber, bir eş olarak hanımlarına yardımcı olmuş ve onları pek çok konuda desteklemiştir.

[385] Buhâri, "Nafaka", 11/1857.
[386] Buhâri, "Hibe", 8/1124.
[387] İbn Sa'd, Tabakât, 10/68.
[388] İbni İshak, Siret'ün Nebeviyye, 280; İbn Sa'd, Tabakât, 10/86; Belazüri, Ensabü'l Eşraf, 2/59; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/228.
[389] Buhâri, "Salât", 5/699.

Hz. Aişe onun için şöyle demiştir: *"O da her ferdi beşer gibi bir fertti. Elbisesini temizler, yamasını diker, davarını sağar ve kendi hizmetini görürdü."*[390] Peygamber'in aile hayatı ele aldığında mütevazı yaşamı ve evinin sadeliği göze çarpmaktadır.[391] Peygamber, ahlakı gereği bireysel ihtiyaçlarını kendisi gidermeye çalışırdı. Peygamber, aile fertlerine karşı nezaketli davranışlarda bulunmuş ve inceliği de ihmal etmemiştir. Resulullah, hanımlarına yardım ederek müspet düşüncelerini hayatına yansıtmıştır.

Ezvac-ı Tahirat'tan Annelerimiz, bir kısım meslekleri icra etmiş ve Allah Resulü de onları desteklemiştir. Peygamber, Hz. Zeyneb bnt. Cahş'ın deri işleme işine engel olmamış ona imkânları nispetinde yardımcı olmuştur. Müslüman bir kadının çalışabildiğini ve kazandıklarını da Allah yolunda tasadduk etmesi gerektiğini güzel örnekleriyle ortaya koymuştur.[392] Hz. Zeyneb, bir peygamber eşi olarak Müslüman kadınlara iş hayatı konusunda güzel bir örneklik oluşturmuştur.[393] İslam'ın, çalışma ahlakında kadınlar çalışmaya zorlanmamış ve çalışmak isteyene de müspet standartlar kapsamında müsaade edilmiştir. Zaruret gerektiren eğitim, sağlık, nakış, dikiş, güvenlik gibi alanlarda bayanların faaliyet göstermesi, günümüzün ve nebevi anlayışın gerekliliklerinden olmuştur [394]

Peygamber, kadınların sosyal hayattaki etkinliğini takdir etmiş ve çeşitli meslek dallarıyla uğraşan hanımlara iş gelişimi konusunda tavsiyelerde bulunmuştur.[395] Resulullah'ın bir eş olarak bu davranışları sergilemesi de bu durumun ümmete bir tavsiye niteliği kazanmasına vesile olmuştur. Peygamber'in ev işlerinde hanımlarına yardım etmesi ve aile içi ilişkilerinde anlayışlı bir tutum benimsemesi Müslüman toplumunun sosyal hayatına yönelik önemli mesajlar vermektedir.

---

[390] Buhâri, "Ezan", 2/392.
[391] Aksoy, Hz. Peygamberin Ev Hayatı, 77.
[392] Buhâri, "Cenâiz", 4/655.
[393] İslam'da kadın, çalışma hakkına sahip olup kazandığı para da müstakilen şahsına aittir. bk. M. Cevat Akşit, "Kadının İş Hayatında İslam'a Göre İstihdamı", 1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, ed. Mehmet Bayyiğit (Konya: Kombad Yayınları, 1997), 65. İslam, kadına kendi malından dilediği gibi tasarruf etme izni de vermiştir. bk. Ali Özbek, "İslam Nazarında Kadın", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 72; Nazife Gürhan, "Toplumsal Cinsiyet Ve Din", Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 4 (Kasım 2010), 73.
[394] İbrahim Canan, "Hz. Zeyneb'in Hâne-i Saadet'teki İş Atölyesi", Sosyal Hayatta Kadın, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 117.
[395] Coşkun, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in Kadınları Eğitim Siyaseti", 88.

3.10. EŞLERİ ARASINDA ADİL OLMA PRENSİBİ

Peygamber, Ezvac-ı Tahirat arasında adaletle muamelede bulunmuş, herhangi bir ayrımcılık veya haksızlık yapmamıştır. Resulullah'ın evlilik süresi boyunca eşlerinden kimseye ayrıcalık tanımaması, her birine eşit mesafede olması, aralarındaki sürtüşmelerde taraf olmaması, adalet ve hakkaniyet kavramları hakkında müthiş bir örneklik oluşturmuştur.

Peygamber'in aile içi ilişkilerindeki adaletini yansıtan uygulamalarından bir kaçına değinelim.

Hz. Aişe, Peygamber'in adaleti gözetmek için eşleri arasında gece ve gündüzleri dahi taksim ettiği ve hepsinin hukukuna da riayet ettiğini belirtmiştir.[396] Bu haberin bizzat Peygamber'in zevcesi tarafından nakledilmesi de ayrıca önemli olmuştur.

Hz. Aişe, Resulullah'ın bir sefere çıkacağı zaman da eşleri arasında kura çekip adaletle işlerini yürüttüğünü bildirmiştir.[397] Hz. Aişe'nin Peygamber'e iştirak ettiği gazvelerden en mühim olanı Beni Müstalik gazvesi olmuştur.[398] Bu seferde kaybettiği ziynet eşyasını aramaya çıkmış ve orduya yetişememiştir. Safvan b. Muattal da ordunun arkasında unutulan eşyaları toplamakla görevlendirilmişti.[399] Müminlerin annesi Hz. Aişe'nin geri kaldığını gören Safvan, onu orduya yetiştirmiştir. Bunun akabinde münafıklar, Hz. Aişe'ye ve onu orduya yetiştiren Safvan b. Muattal'a iftira atmıştır.[400] Bu olay İslam tarihine İfk hadisesi olarak geçmiş ve Hane-i Saadet'i derin bir hüzne gark etmiştir.

Resulullah, inandığı ilkeler ve vahyin gereği olarak herkese karşı koyduğu tavrı sevgili eşi içinde sergilemiştir. Hz. Aişe'nin, Peygamber'in sevgili eşi olması veya müminlerin annesi konumunda bulunması olayın mahiyetini, Peygamber'in tavrını değiştirmemiştir. Resulullah, kendisinden bir ay uzak kalmış, Allah'ın onun hakkında

[396] İbn Sa'd, Tabakât, 10/179.
[397] Buhâri, "Hibe", 8/1136; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/153-154.
[398] Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/154; Fayda, "Aişe", 2/201.
[399] Buhâri, "Hibe", 8/1151; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/154.
[400] Buhâri, "Hibe", 8/1151; Zehebi, Siyeru A'lami'n-Nübela, 2/155-158.

vereceği hükmü beklemiştir.[401] Nihayet, Allah, kendisini iftiracıların şerrinden beri kılınca Allah'a şükretmiştir. Allah, Hz. Aişe'yi müfterilerin iftirasından paklayıp aklamak için şöyle buyurmuştur:

"O iftirayı atanlar içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, aksine bu hakkınızda hayırlıdır. Onların her biri işlediği günahı yüklenecektir. İçlerinden günahın büyüğünü üstlenen için ise büyük bir azap vardır."[402]

Bu ayetle Kur'an'ı Kerim, Hz. Aişe'nin masum olduğunu bildirmiş ve masumiyet karinesini asırların ötesine taşımıştır.

Peygamber, gönülden inandıklarına ve en sevdiklerine karşı İslami prensipleri hakkıyla tatbik ederek ümmetine anlamlı bir mesaj vermiştir. Bu durum Peygamber'in aile içi münasebetlerinde adalet ve eşitlik gibi temel kavramların önemini ortaya koymuştur.

3.11. EŞLERİNE ZAMAN AYIRMA PRENSİBİ

Nebevi anlayışın betimlediği ideal aile hayatı; modern toplumda hedeflenen aile hayatıdır. Bunu sağlayan en önemli hususlardan biri de meşru dairede gerçekleştirilen aile içi sosyal etkinlikler ve eşleri birbirine yakınlaştıran eğlencelerdir. İslam dini de bu hususu destekleyen uygulamaları ubudiyet perspektifinde değerlendirmiştir.

Peygamber, hanımlarına karşı sevgi ve muhabbetini perçinleyen jestlerde bulunarak bunu gerçekleştirmiştir. Peygamber, bireyin meşru dairede aile fertleriyle eğlenmesi gerektiğini belirtmiş ve hayatından bu tür örnekler sergileyerek bir rol model oluşturmuştur. Resulullah, sorumlulukları fazla olmasına rağmen eşleriyle eğlenceli ve güzel vakit geçirmeye çalışmıştır. Bunu ümmetine de tavsiye etmiştir. Şimdi bu örneklerden birkaçını zikredelim.

[401] Buhâri, "Hibe", 8/1151.
[402] Nur 24/11.

Peygamber, tüm eşleriyle bazı geceler ailece bir odada toplanır, muhabbet ederdi. Peygamber, onlarla şakalaşır, oyun oynar, güzel ve tatlı sözler söyleyerek onlara karşı ilgisini gösterirdi.[403]

Peygamber'in, her gün hanımlarının yanına gittiği, onlara hatırlarını sorup hasbi halde bulunduğu, onlara dokunup öptüğü ve onları muhabbetlerinden mahrum bırakmadığı nakledilmiştir.[404]

Eşlerin birbirlerine fiziksel temasla yakınlaşması ve özlemini derinden hissettiren jestlerde bulunması da aile içi bağları güçlendirmektedir. Duyguların dile getirilmesi, kişisel tercihlerle muhabbeti hissettiren davranışların sergilenmesi de aile içi iletişimin güçlenmesini sağlamaktadır.[405] Peygamber, Aişe'yle beraber koşu yarışı yapmış,[406] şakalaşmış[407] ve onunla eğlenmiştir. Sözle dile getirilen duyguların davranışsal kalıplarla desteklenmesi de eşlerin arasında samimiyetin oluşmasını sağlamaktır.

Hz. Aişe'nin def dinlediği bir sırada içeriye giren Hz. Ebubekir, bu durumu görünce Resulullah'ın yanında şeytan mizmarı mı çalarsınız diye kızına sert çıkışmış ancak Peygamber, Hz. Ebubekir'e "onlara ilişme" buyurarak onları rahat bırakmasını istemiştir.[408] Peygamber, hanımlarının helal dairede yaptığı eğlencelerine karışmamıştır. Bayanların fıtraten eğlenceye meyilli olduklarını göz önünde bulundurmuş ve buna uygun zemini de bizzat kendisi hazırlamıştır.

Peygamber, eşleriyle sohbet ederken konuşmanın anlamlı ve eğitici olmasına da dikkat etmekteydi. Dünya işleri ve ahiret mesuliyetleri, Peygamber'in ailesiyle güzel anlamlı vakitler geçirmesine mani olmamıştır.

---

[403] Buhâri, "Nikâh", 11/1817; "Merzâ", 12/1915.
[404] İbn Sa'd, Tabakât, 10/179; Abdulkerim Öner, "Aile İçi İletişimde Tarafların Birbirlerini Dinleme Ve Anlama Tahammülünde Hz. Peygamber'in Örnekliği", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25 (Ekim 2020), 169.
[405] Adem Dölek, "Sünnet Işığında Aile İçi İletişimde Hz. Peygamber'in Örnekliği", Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/3 (2010), 168-169.
[406] Ebu Davud, "Cihad", 61 (2578).
[407] Buhâri, "Merzâ", 12/1915.
[408] Buhâri, "İdeyn", 3/513.

3.12. EŞLERİNE DANIŞMA PRENSİBİ

Aile reisi, tek başına karar vermeyen ve gerektiğinde aile fertlerine danışarak iş yapan anlamına gelir. Bu düşünce, nebevi anlayışın bir parçasıdır. Aile kurumunu, anlayışsızlıkla yıpratmak İslami evlilik anlayışına sığmamaktadır.

Allah, Kur'an'ı Kerim'de müminlerin işlerini danışarak yaptığını ve dayanışmanın müminlerin bir sıfatı olduğunu vurgulamıştır.[409] Allah'ın tebliğ ettiği bu husus aile içi münasebetlerde gerçekleştiği zaman ailede huzurun ve saadetin oluşmasına katkı sağlayabilir.

Peygamber, Cahiliye toplumunda birey yerine konulmayan kadınlara söz hakkı vermiş ve aile reisi olarak yeri geldiğinde hanımlarına danışmıştır. Zeki ve fetanet sahibi olan Ümmü Seleme, Peygamber'in danıştığı ve meşverette bulunduğu kişilerden olmuştur.[410] Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme, Peygamber'den sonra Müslümanların da bilgisine başvurduğu kadın müçtehitlerden olmuştur. Validemiz, Peygamber'in katkılarıyla Müslümanların sosyal yaşamına ışık tutan pek çok hadis rivayet etmiştir.

Müslümanlar için siyasi bir zafer olan Hudeybiye Antlaşması'nda Peygamber'in, Ümmü Seleme'ye danışması bu durumun olağan bir imtihana dönüşmesini engellenmiştir. Böylelikle Peygamber, içtima-i hayatta kadına danışarak ona değer verdiğini uygulamalı olarak öğretmiştir. Müslümanların da aile hayatında hanımlarına danışması gerektiğini göstermiştir.[411]

Resulullah, toplumu yetiştirenin, büyütenin kadınlar olduğunu ve kadının da söz hakkına sahip olduğunu fiilen göstermiştir. İstişarenin sevap hükmünde olduğu Müslüman toplumunun malumudur. Peygamber, bu fiiliyatın uygulanabilirliğini hayatın her aşamasında farklı örneklerle bize göstermiştir.

---

[409] Şurâ 42/38-39.

[410] Suzan Yıldırım, "Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme", Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Nisan 2009), 102.

[411] Öner, "Aile İçi İletişimde Tarafların Birbirlerini Dinleme Ve Anlama Tahammülünde Hz. Peygamber'in Örnekliği",169.

SONUÇ

Allah, insanoğlunun kendisine takdim ettiği konuma ulaşabilmesi için ona kılavuzluk etmiştir. Bunun gereği olarak yaratılan ilk insan Adem başı boş bırakılmamış ve onun neslinden gelenlere de din üzerinden ideal ahlak öğretilmiştir. Peygamberler, insanoğlunu Allah'a yaklaştıran eğitim faaliyetlerini yürütmüştür.

Eğitim, insanın taşıdığı manevi vasıfları açığa çıkaran ve inananları Rabbine yaklaştıran bir yönelimdir. İnsanoğlunun, bireysel ve toplumsal olarak kötülüklerden arınması ve iyiliğe yönelmesi için cehaletten arınıp marifeti talep etmesi gerekmektedir. İnsanlığa gönderilen ilk vahyin oku emriyle başlaması da eğitim ve marifetle ilintilidir. Çünkü Allah'tan hakkıyla sakınmayı ancak bilinçli bireyler gerçekleştirebilmektedir.

Allah, Peygamber'in hayatını insanlığın rehberliği için en mükemmel yaşam biçimi olarak seçmiştir. İslam, aile fertlerini maddi ve manevi kötülüklerden korumak için bir eğitim stratejisi belirlemiştir. İdeal ahlakı ve eğitim sistemini onun aracılığıyla ortaya koymuştur. Buna istinaden onun aile hayatı da insanlara rol model olarak gösterilmiştir. Kur'an, ahlaki boyutta da Peygamber'in örnek alınması gerektiğini belirtmiştir. Onun aile hayatının örnek alınması, imanın getirdiği bir zorunluluk olmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) değerler anlayışı nübüvvetten önce de ideal bir hüviyete sahipti. O, karakteri ve ahlakı gereği Kâbe hakemliği, Erdemliler topluluğuna üye olma, haksızlıklara uğrayan kişileri destekleme gibi toplumsal sorumlulukları yerine getirmekteydi. Hz. Muhammed'in kız çocuklarına karşı merhametli tutumu, ailesine karşı şefkatli davranışları, cinsiyet ayrımlarına karşı çıkması gibi erdemleriyle (s.a.v.) nübüvvetten önce de ideal bir aile yapısı oluşturduğu anlaşılmaktadır.

Nübüvvet sonrası, hem eş hem peygamber olan Hz. Muhammed, (s.a.v.) nas ile aile kurumunu sağlam temellere dayandırmış, evliliği ve aile hayatını içeren bir yaşam biçimi benimsemiştir. Peygamber içtima-i hayatın korunması, toplumsal düzenin sağlanması için ümmetine de evliliği ve aile hayatını şiddetle tavsiye etmiştir.

Peygamberin aile hayatına dair anlayışına ve aile içi eğitsel davranışlarına kısaca değinelim.

- Bir eş ve Peygamber olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.), iyi insanı tarif ederken kişinin hanımına olan davranışlarını işaret etmesi de Peygamberin aile ahlakını açıklayıcı bir durumdur.
- Peygamber, aile fertlerini eğitime yönlendirmiş ve onları eğiterek bilinçlenmelerine yardımcı olmuştur. Okuma yazma bilen bir kadından Hz. Hafsa'ya da öğretmesini istemiştir. Peygamber, Ezvac-ı Tahirat'tan Hz. Aişe, Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Seleme ve Hz. Ümmü Habibe'nin Müslümanlara dini konularda rehberlik edebilecek şekilde yetişmelerini sağlamıştır. Böylelikle Peygamber, topluma, kadınlara rehberlik eden kişilerin de kadın olması gerektiği mesajını vermiştir. Yürütülen eğitim faaliyetlerinin amacına ulaşması için bu önemli bir husus olmuştur.
- Peygamber'in, Allah'a karşı devamlı ibadet etme isteğini ve onun rızasını kazanma gayretini hanımlarına da aşılamıştır. Ezvac-ı Tahirat'ın namaz kılma, oruç tutma gibi temel ibadetleri sürekli yaptıkları ve nafile ibadetler hususunda birbiriyle yarıştıkları rivayet edilmiştir. Bu durum, Peygamberden kazandıkları dini hassasiyetle oluşmuştur. Hz. Aişe'nin Hac ibadetini ifa etmesi, köle azad etmesi ve kız çocuklarını yetiştirmesi; Hz. Sevde'nin eline geçen her imkânla tasaddukta bulunması; Hz. Hafsa'nın sürekli oruç tutup namaz kılması; Hz. Zeyneb bnt. Cahş'ın cömertliği şiar edinmesi ve sürekli namaz kılması gibi durumlar bu düşünceyi örneklendirmektedir.
- Ezvac-ı Tahirat'ın hepsi, ideal kulluğun nasıl yapılması gerektiğini eşinden öğrenme fırsatını yakalamıştır. Allah'ın az dahi olsa devamlı olan ibadetlerden hoşlandığını belirten rivayet, Hz. Aişe tarikiyle öğrenilmiştir.
- Peygamber, hanımlarına sosyal hayata dair yeri geldikçe rehberlik etmiştir. Komşuluk ilişkileri, sıla-i rahim ve hediyeleşme gibi hususlarda uygun davranışların nasıl olması gerektiğini belirterek hanımlarına yol göstermiştir. Hz. Aişe'ye kendisine en yakın olan komşunu öncelemesini belirtmesi de bu hususa örnektir.
- Hanımlarını iyiliğe yönlendirmek ve cömertlik gibi bir erdemi onlara kazandırmak için verdiği tavsiyelerle vefatından sonra da onları yönlendirmiştir.

Peygamber, sohbeti esnasında hanımlarına söylediği kolu en uzun olanın kendisine en erken kavuşacağını belirten hadisle cömertlik erdemine dikkatleri çekmiştir.

- Peygamber, sefere çıktığında eşler arasında kura çekmiş ve hanımları arasında gece-gündüzü taksim ederek onların hukukuna riayet etmiştir. Eşleri arasındaki her türlü münasebette adaleti gözetmiştir. Böylece adalet kavramına gösterdiği hassasiyeti, aile fertlerine yansıtmıştır.
- Aile ortamında oluşturduğu samimi atmosfer sayesinde hanımlarının, duygularını rahatça ifade edebildiği bir aile yapısı oluşturmuştur. Böylelikle hanımları, duygularını, düşüncelerini ve çeşitli taleplerini Peygamber'e iletebilmiştir.
- Peygamber, hanımlarının fevri hareketlerine karşılık sevgi dili kullanmış ve onların hatalarını düzeltmelerini sabırla beklemiştir. Peygamber, hanımlarının yanlış tutumlarına hilm ve yumuşaklık barındıran bir üslupla karşılık vermiştir. Onların kırılmasına ve incinmesine neden olan tutumlardan uzak durmuştur. Bu durum günümüzde var olan aile içi şiddet olaylarının sonlanması için ideal bir örnek niteliği taşımaktadır.
- Peygamber'in aile hayatında krizler yaşadığı ve bu tarz olayları da sükûnetle yatıştırdığı anlaşılmaktadır. Aile kurumunu temelden sarsan büyük hadiselerde dahi mümtaz ahlakın gereği ideal bir davranış sergileyerek problemi çözüme kavuşturmuştur. O'nun, kriz dönemlerinde dahi sabrı ve hilmi elden bırakmayışı, hanımlarına gösterdiği tepkilerden anlaşılmaktadır.
- Peygamber, hanımlarının kendi şahsına yaptığı yanlışları affetmiş ancak birbirlerine karşı yaptıkları yanlışlarda onlara sert bir şekilde tepki göstererek yanlışlarını düzeltme konusunda güçlü bir mesaj vermiştir. Zeyneb bnt. Cahş'ın Safiyye bnt. Huyey'e yönelik Yahudi kızı söylemine karşılık Peygamber ona iki-üç ay mesafeli bir tavır sergilemiştir.
- Peygamber, eşlerine karşı fiziksel bir müdahale sayılabilecek bir davranışta bulunmamış ve buna dair İslam kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu durum, aile içi huzursuzluğa ve şiddet olaylarına çözümler sunan örnek bir aile yaşantısını ortaya koymuştur.
- Peygamber, mütevazı ve sade yaşamıyla aile fertlerini etkilemiş ve Ezvac-ı Tahirat'ın da dünya nimetlerinden uzak kanaatkâr bir tutum benimsemelerine vesile olmuştur. Peygamberin vefatından sonra da eşlerinin bu tutumları devam etmiş

ve hayat boyu örnek aldıkları bir erdem olmuştur. Onun mütevazı yaşamı ve evinin sadeliği, müsrif tutum sahiplerine güzel bir örnektir.

- Peygamber, hayatı sıradan biri gibi yaşamış ve ihtiyaçlarını kendisi karşılamıştır. O, elbisesini temizlemiş, söküğünü dikmiş, davarını sağmış ev işlerinde hanımlarına yardımcı olmuştur. Aile hayatında sorumlulukları eşleriyle bölüşmüştür.
- Peygamber, hanımların ilgilendiren hususlarda onların fikirlerine danıştığı gibi toplumsal problemler oluştuğunda da kendilerine danışmıştır. Hudeybiye antlaşması sonrasında Ümmü Seleme'ye danışması ve nübüvvetin başlangıç durumunu ilk olarak eşi Hz. Hatice ile paylaşması aile içi istişarelerin gerekliliğini aktaran örneklerden sayılmıştır.
- Peygamber, letafetini ve muhabbetini dile getiren sözler söyleyerek hanımlarının gönüllerine dokunmuştur. Hz. Aişe'ye anlattığı hikâyeler, bunların meşhur örneklerindendir. O, hanımlarıyla oyunlar oynamış, şakalaşmıştır. Bu tutumu ümmete aile hayatını renklendiren davranışlar sergilemeleri gerektiğini öğretmiştir.
- Peygamber, nikâhına aldığı kadınlara fikirlerini sormuş ve kendilerine mehirlerini takdim etmiştir. Bu kişi, Hz. Safiyye gibi esir dahi olsa aynı tutumu sergilemiştir. Böylelikle Peygamber, onlara değer verdiğini hissettirmiş ve Müslüman olmalarını sağlamıştır. Peygamber, nikâhına yeni aldığı Ümmü Seleme'ye duyduğu saygının icabı üç gün onunla vakit geçirdikten sonra yanından ayrılmıştır.
- Peygamber, Zeyneb bnt. Cahş'ın deri işleme işine engel olmamış ve imkânları ölçüsünde ona ortam sunmuştur. Bu uygulama ile birlikte Müslüman kadınların uygun şartlar oluştuğunda çalışabileceği anlaşılmıştır. Hz. Zeyneb bnt. Cahş'ın çalışma kıssasında örnek alınması gereken pek çok husus vardır.
- İslam, kadının toplumsal kimliğine erişmesi ve haklarından yararlanabilmesi için bilinçlenmesini sağlamıştır. Peygamber'in, toplumun ilk eğitimcisi olan anne ve kız çocuklarının eğitimine gösterdiği hassasiyet birçok hadisinde ve uygulamalarında yer almıştır.
- Peygamber, kadınlara İslam eğitim merkezleri olan caminin yolunu açarak onları en güzel şekilde eğitmeyi amaçlamış ve rahatça ibadet edebilmelerini sağlamıştır. Kadınların mescitte yürütülen eğitim faaliyetlerinden yararlanabilmeleri için Sahabeye uyarıda bulunmuştur. Cinsiyetçi ayrıma gitmeden kadınların da her türlü sorularını rahatça sormalarına ortam hazırlamıştır.

- Kadınların daha iyi eğitim görmeleri için onlara özel bir gün tahsis eden Peygamber, onların eğitimine verdiği değeri ve onlara karşı ilgisini göstermiştir. Peygamber, eğitimli bir toplum idealini gerçekleşmek için kadınları eğiterek çok önemli bir adım atmıştır.
- Peygamber kadın öğreticiler yetiştirerek onlar aracılığıyla kadınların eğitimini gerçekleştirmiştir. Kız çocuklarının eğitimine önem vermesi ve kadınları eğitim faaliyetlerine katılmaları için teşvik etmesi de bu sürece olumlu yansımıştır.

İslam dini, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki sorunlardan eğitim vasıtası ile kurtulmayı planlanmıştır. İslam dini, kadın haklarında yapılan iyileştirme ve kadına yönelik eğitim faaliyetleriyle toplumda kadın imajını düzeltmiştir.

- Peygamber, Kayle ve kızlarının hadisesinde olduğu gibi kadınların onuruna ve iffetine halel getirecek uygulamaları kaldırmıştır. Bu uygulamanın toplumsal bir görev olduğunu belirterek Müslümanların üzerine düşen sorumluluğu açıkça belirtmiş ve benzer uygulamalarla topluma eğitsel mesajlar vermiştir.
- Peygamber ve devlet başkanı olarak Kebşe ve Ümmü Seleym gibi hanım sahabelere sosyal bir amaçla ziyarette bulunması toplumda kadının konumunu yüceltici uygulamalardan olmuştur.
- Peygamber olarak kadınlardan biat alması, onların şahitliğini tasdik etmesi ve kadının evliliği gibi kendisini ilgilendiren temel hususlarda ona söz hakkı vermesi gibi uygulamalar kadının toplumsal kimliğini kazanmasında ona yardımcı olmuştur. Kadına mirastan pay verilerek aile içi konumu güçlendirilmiş ve bu sayede ekonomik durumunu düzenleyici bir hak verilmiştir.
- Peygamber, kadınlara karşı şefkat ve merhameti barındıran tutumlar sergileyerek onlara değer verdiğini göstermiştir. Kadınların bindiği develeri yürüten Enceş adlı sahabeye yavaşlamasını söylemesi de bunu göstermektedir. Kadınları, cam şişeleri ve eğe kemiği gibi narin nesnelere benzetmesi kadının yapısı itibarıyla ince ve zarif bir varlık olduğuna dikkat çekmek içindir. Peygamber'in, onları Allah'ın emaneti diye nitelendirmesi ve Sahabelere kadınlar hususunda uyarılarda bulunması da nebevi anlayışın tezahürüdür.
- Peygamber'in, hadislerinde kadın haklarına değmesi, şikâyete gelen kadınların sorunlarına çözüm sunması, iaşesini kocasından alamayan Hindi gibi hanım

sahabelerin dertlerine çözüm sunması yine Peygamber'in kadın haklarına yönelik iyileştirme faaliyetleridir.

- İslam dini, insanlığın çok eşlilik sorununa da çözüm önerisi getirmiştir. Bu sorunu sınırlandırarak toplumda minimize etmeyi başarmıştır. İslam, müminleri çok eşlilikten sakındırmak için haksızlığa düşme konusunda uyarmış ve tek eşliliği de tavsiye ederek toplumsal-kültürel bir problemin sonlandırılmasını istemiştir.

KAYNAKÇA

Abuzerov, Namiq. Hz. Peygamberin Eşlerinin Rivayetlerinde Aile İlişkileri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani el-Merzevi. el-Musned, nşr. Adil Merşedi vd. Dımeşk: Müessesetü'r Risale, 1. Basım, 2001.

Ahmedov, Reşadet. "Hz. Peygamber'in Evlendirdiği Kişiler Ve Evlendirilme Amaçları". İhya Uluslararası Araştırmaları Dergisi 3/1 (Bahar 2017), 22-37.

Aksoy, M. Raci. Hz. Peygamberin Ev Hayatı. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Akşit, M. Cevat. "Kadının İş Hayatında İslam'a Göre İstihdamı". 1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi. ed. Mehmet Bayyiğit. 50-70. Konya: Kombad Yayınları, Şubat 1997.

Aktan, Hamza. "İslam'a Göre Kadının Sosyal Aktivitesi", Sosyal Hayatta Kadın, ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz 295-314 İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Algül, Hüseyin. "Musab b. Ümeyr". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 31/226-227. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Alkış, Alpaslan - Bilik, Mahmut. "Hz. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki İçtihatları". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 15/1 (Nisan 2018), 119-136.

Apak, Adem. "Ezvac-ı Tahirâttan Ümmü Habibe". Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Nisan 2009), 121-130.

Arslan, Fatma Şükran. Sünen-i Ebu Davud'un Edep Bölümünden Hareketle Hz. Peygamberin Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Aslan, Recep. “Kadınların Hz. Peygamber’e Yönelttikleri Sorular Ve Bunların Eğitim Açısından Değeri”. Ekev Akademi Dergisi 49 (Güz 2011), 51-64.

Âşık, Nevzat. “Hz. Peygamber’in Tebliğ Metodu”. Diyanet İlmi Dergi 33/1 (Mart 1997), 73-82.

Atar, Fahrettin. “Nikâh”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/112-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Ateş, Ali Osman. “Hz. Peygamber Döneminde Aile”. Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu. 1/65-85. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ağustos 2010.

Ateş, Fatma. Hz. Peygamber’in Hanımlarından Hafsa’nın Hayatı Ve Kişiliği. Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.

Ati, Hammude Abd. Nasıl Bir Aile İslami Bakışın İmkânları. çev. Mesut Karaşahan. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2000.

Atik, Hikmet. “Hilyelere Göre Hz. Peygamber’in İnsanlara Davranışı”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı 17 (Haziran 2007), 317-329.

Avcı, Seyit. “Peygamber Eşlerinin Faziletleri”. Diyanet İlmi Dergi 45/2 (2009), 21-48.

Aydın, M. Şevki. “Muallim Peygamber”. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 9 (1996), 57-64.

Aydın, Mehmet Akif. “İslam’da Kadın”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/86-94. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Aydın, Mehmet. “Fazlu er-Rahman Ve İslam Modernizmi”. İslami Araştırmaları Dergisi 4/4 (Ekim 1990), 375-384

Bahçekapılı, Nedim. “İslam Ve Kilise Hukuku Açısından Aile Ve Evlilik”. Avrupa İslam Üniversitesi İslami Araştırmaları Dergisi 1 (Şubat 2008), 29-38.

Baktır, Mustafa. “Suffe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/469-470. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Bardakoğlu, Ali. “Cahiliye Döneminde Kadın”. Sosyal Hayatta Kadın. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz. 13-20. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Bayar, Mustafa. “Ortaöğretim Din kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1 (2013), 319-335.

Bayraktar, Fulya. “Peygamber Emaneti Olarak Âşıklık Ya Da Kadınlık”. İslam Kadın Ve Toplum (Kadın Panelleri). 1/60-64. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Mart 2008.

Bayram, Halime. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kadın Din Darlığına Dair Uygulamaları”. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 3/1 (Haziran 2015), 85-96.

Belazüri, Ebu’l Hasen Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud el-Belazüri. Ensabü’l Eşraf. nşr. Süheyl Zekkar-Riyad Zerkeli. Beyrut: Dar-ül Fikr,1. Basım, 1996.

Berki, Ali Himmet – Keskinoğlu, Osman. Hatemü’l-Enbiya Hazreti Muhammed Ve Hayatı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 30. Basım, 2015.

Beyhaki, Ebu Bekr Ahmed b.el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Horosani Ebu Bekr el-Beyhaki, Medhalu İla Süneni Kübra, nşr. Muhammed Diyar-Rahman el-A’zami. Kuveyt: Daru’l Hulafa-il Kitabi İslami,1. Basım, t.y.

Bilik, Mahmut. İbadetler Bağlamında Hz. Aişe’nin Rivayetleri Ve Kişiliği. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Bolelli, Nusrettin. Tarih Boyunca Muhtelif Milletlerde Kadın Eğitimi. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1. Basım. 2018.

Bozkurt, Nebi. “Darul Kurra”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/543-545. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Buhâri, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil, Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, mlf. Zeynü’d-din Ahmet b. Ahmet b. Abdi’l-Latifi’z Zebidi, çev. Kamil Miras, C XII, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.

Buyrukçu, Ramazan. “Kur’an’a Göre İnsanın Özellikleri Ve Hz. Peygamberin Eğitim Uygulamaları”. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1997), 38-39.

Buyrukçu. Ramazan. “Günümüz Din Eğitimi Ve Öğretiminde Peygamber Öğretimi”. IV. Kutlu Doğum Sempozyumu. ed. İsmail Yakıt vd. 379-396 Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.

Canan, İbrahim. “Hz. Zeyneb’in Hâne-i Saadet’teki İş Atölyesi”. Sosyal Hayatta Kadın. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz. 113-118. İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Ceylan, Meryem Canan. Entelektüel ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe. İstanbul: Ahsen Yayınları, 3. Basım, 2005.

Coşkun, Selçuk. “Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber’in Kadınları Eğitim Siyaseti”. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 26 (2006), 75-93.

Cömert, Muradiye. Hz. Muhammed Döneminde Sosyal Ve Dini Hizmetler Bakımından Kadın. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Çeleğen, Nuriye. Peygamberimiz Kadınlara nasıl davranırdı. İstanbul: Nesil Yayınları 1. Basım. 2006.

Çelik, Hüseyin. “Hz. Peygamber’in Hz. Aişe İle Olan Evliliğinin Kur’an’ın Korunmasına Katkısı”. Ekev Akademi Dergisi 53 (Güz 2012), 77-90.

Çetin, Musa. “Kadını Darp/Dövme Meselesinin çözümünde Hz. Peygamber’in Yaklaşımı”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/1 (2015), 253-280.

Çolak, Abdullah. “İslam’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/1 (Şubat 2017), 105-137.

Demircan, Adnan. “Hz. Peygamber’in Çok Kadınla Evliliği Üzerine Bazı Düşünceler”. İslami İlimler Dergisi Yayınları 2 (2007), 237-250.

Dirican, Nihal. Hz. Peygamber Ve Aile İçi İletişim. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 20006.

Dodurgalı, Abdurrahman. Din Eğitimi Ve Öğretiminde İlkeler Ve Yöntemler. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1. Basım, 1999.

Dölek, Adem. “Sünnet Işığında Aile İçi İletişimde Hz. Peygamber’in Örnekliği”. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/3 (2010), 201-232.

Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistani el-Ezdi. Sünen-i Ebu Davud. nşr. Muhammed b. er-Racihi. Ürdün: Beyt’ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

Ebu Gudde, Abdulfettâh. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) Ve Öğretim Metodları. çev. Enbiya Yıldırım. Ankara: OTTO Yayınları, ?. Basım. 2017.

Efe, Adem. “Karizmatik Bir Lider Olarak Hz. Muhammed Ve Onun Gerçekleştirdiği Bazı Sosyal ve Kültürel Değişimler”. IV. Kutlu Doğum Sempozyumu. ed. İsmail Yakıt vd. 349-367. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.

Erul, Bünyamin. “Hz. Peygamber’in Öğretisinde Aile”. Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu. 1/31-37. Ankara: TDV Yayınları, Ağustos 2010.

Fayda, Mustafa, “Bedir Gazvesi”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 5/325-327. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Fayda, Mustafa. “Aişe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2/201-205. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Fayda, Mustafa. “Ebu Bekir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 10/101-108. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Gökalp, Murat. “Bir Hatip Olarak Hz. Peygamber”. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 6/11 (Haziran 2013), 243-259.

Gökçe, Cüneyt. “Hz. Peygamber’in iletişimindeki Sevgi”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı 17 (Haziran 2007), 213-2018.

Görmez, Hatice Kübra. “Hane-i Saadetin Bilge Hanımefendisi Hz. Aişe”, Diyanet İlmi Dergi 45/1 (Ocak 2009), 45-56.

Görmez, Mehmet. “Tergib ve Terhib”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/508-509. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Gözütok, Şakir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Hadislerinde Eğitim Metodları. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım. 2016.

Gözütok, Şakir. Kadınlara da farzdır İslam’da Kadın Eğitimi Ve Öğretimi. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım. 2017.

Gündoğdu, Yusuf Bahri. “Mescidlerin Ayrılmaz Bir Unsuru Olarak Eğitim”. Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi 45 (2016), 313-325.

Gündüz, Turgay. Kur’an’da İnzar Metodu Ve Eğitsel Değeri. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 1996.

Gürel, Ramazan, “Hz. Peygamberin Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar”. Yakın Doğu Üniversitesi İslami Tetkikler Merkezi Dergisi 1/2 (2015), 115-134.

Gürhan, Nazife. “Toplumsal Cinsiyet Ve Din”. Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 4 (Kasım 2010), 58-80.

Güzel, Ahmet. “Hz. Hatice’nin Hz. Peygamber’le Evliliği, Çocukları Ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”. İstem Dergi 19 (Aralık 2012), 57-100.

Hamidullah, Muhammed. “Zeyneb bint Cahş”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 44/357-358. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

Hökelekli, Hayati. “İnzar”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/558-559. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Işıkdoğan, Davut – Aktürk, Müberra. “Kur’an Kurslarının Kadınların Din Eğitimine Katkısı (Diyarbakır Örneği)”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Dergisi 14/1 (2012), 75-106.

Işıkdoğan, Davut - Korukçu, Adem. “Geçmişten Günümüze Eğitim Yeri Olarak Cami - Mescid”. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi 26 (Güz 2015), 125-147.

Işıkdoğan, Davut. “Eğitim ve Din Eğitimi Kaynaklarında Öğretmen Nitelikleri (Tarihsel Süreç)”. Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 11 (Nisan 2014), 1-17.

İbn Sa’d, Ebu Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Meni el-Haşimi el-Basri, İbn Sa’d, Kitabü’t-Tabakâti’l-Kebir, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Akbaş vd. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2014.

İbni Batta, Ebu Abdillah Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed b. Hamdani el-Ukberi İbni Batta. el-İbanetü’l Kubra. nşr. Yusuf vabil vd. Riyad: Daru’l-Rayah, t.y.

İbni İshak, Ebu Abdillah Muhammed b. İshak b. Yesar b. Hıyar el-Muttalibi el-Kureyşi el-Medeni. es-Siret'ün Nebeviyye. nşr. Ahmed Ferid. Beyrut: Dar el-Kutub İlmiyye, 1. Basım, 2004.

İbni Mace, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid b. Mace el-Kaznivi. Sünen-i İbn Mace. nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi. Ürdün: Beyt'ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

İpekçi, Leyla. "Kadın Gözüyle Hz. Peygamber". İslam Kadın Ve Toplum (Kadın Panelleri). 1/65-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Mart 2008.

Kandemir, M. Yaşar. "Hafsa". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 15/119-120. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Hanımlarının Dilinden Hz. Muhammed". Hz. Peygamber Ve Aile Hayatı. 89-112. İstanbul: İlmi Neşriyat, 2-3 Nisan 1988.

Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 16/465-466. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.

Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Seleme". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/328-330. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Kanger, Faruk. Hz. Muhammed Ahlakını Referans Alan Bir Karakter Eğitimi Modeli. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Kasar, Veysel. "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Duygu Eğitimi". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamber'i özel sayısı 17 (Haziran 2007), 271-291.

Kaval, Musa. "İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi". Akademik Bakış Dergisi 55 (Haziran 2016), 306-324.

Kavuştu, Şura. Hz. Muhammed'in Aile Reisi Olarak Örnek Şahsiyeti. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Kayadibi Fahri, “Kur’an’ın Eğitim, Bilim Ve Araştırmaya Verdiği Önem”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 14 (2006), 1-15

Kayadibi, Fahri. “Hz. Muhammed’in Örnek Kişiliğinin İnsanlığa Yansıması”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 6 (2002), 1-22.

Kayadibi, Fahri. “İslam Dini’nin Eğitimi ve Öğretime Verdiği Önem”. İstanbul İlahiyat Fakültesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (Nisan 2012), 33-44.

Kaynaklı, Dilber. Hz. Muhammed’in Eğitim Faaliyetleri. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Kazıcı, Ziya, - Ayhan, Halis. “Tâlim ve Terbiye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/515-523. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Kazıcı, Ziya. Hz. Muhammed’in Aile Hayatı Ve Eşleri. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 9. Basım, 2019.

Kelpetin Arpaguş, Hatice. “Tebşir”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 40/226-227. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Keyifli, Şükrü. “Hz. Peygamber’in Bazı Eğitici Davranışlarının Günümüze Yansımaları”. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13/2 (Haziran 2013), 80-101.

Koç, Ayten. “Hz. Zeyneb Binti Cahş’ın Hayatı”, Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Haziran 2009), 109-120.

Köksal, M. Asım. “Darül Erkam”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 8/520-521. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Köroğlu, Zeyneb. Hz. Peygamberin Tehditleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kur’an Yolu. Erişim 01 Ocak 2020. https://kuran.diyanet.gov.tr.

Kurt, Hüseyin. “Hz. Peygamber’in İnsanlarla ilişkileri Ve Aile İçi İletişiminde Sevgi”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı17 (Haziran 2007), 219-227.

Kurtubi, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdi Berr b. Asim el-Nimri el-Kurtubi, Camiul Beyanu’l İlim Ve Fadlihi, nşr. Ebi Eşbali ez-Zahiri. Suudi: Daru’l el-Cevzi, 1. Basım, 1994/1414.

Küçük, Hülya. “Hz. Aişe”. Mehir Dergisi 2 (1998), 109-115.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. “SenetülHüzn”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36/519-520. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Lings, Martin. Hazreti Muhammed’in Hayatı. çev. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 211. Basım, 2017.

M. Landau, Jakob. “Küttab”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 27/3-4. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Martı Huriye - Han, Abdurrahman. “Sünnet Perspektifinde Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 36 (Ağustos 2016), 35-53.

Martı, Huriye. “İdeal Bir Eş Olarak Hazreti Peygamber”. Küreselleşen Dünyada Aile Sempozyumu. 1/38-45. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ağustos 2010.

Mertoğlu, M. Suat. “ÜMMİ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/309 - 310. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Mutlu, İsmail. Hanım Sahabiler. İstanbul: Mutlu Yayıncılık, 10. Basım, 2018.

Müslim, Ebü’ül Hüseyn Müslim b. el-Haccac. Sahihu Müslim. nşr. Nazar b. Muhammed el-Faryabi Ebu Kuteybe. Riyad: Dar Tayyibe, 1. Basım. 1427/2006.

Nesai, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesai. el-Mücteba Min es-Sünen-i el-Meşhur bi Sünen-i Nesai. nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi. Ürdün: Beyt'ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

Okiç, Muhammet Tayyib. İslamiyette Kadın Öğretimi. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım. 1991.

Öcal, Mustafa. Din Eğitim Ve Öğretiminde Metotlar. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 9. Basım. 2013.

Önder, Mustafa. "İslam'ın İlk Yıllarında Kadın Eğitimi". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1 (2013), 141-153.

Öner, Abdulkerim. "Aile İçi İletişimde Tarafların Birbirlerini Dinleme Ve Anlama Tahammülünde Hz. Peygamber'in Örnekliği". Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25 (Ekim 2020). 169-182.

Öner, Abdulkerim. "Hz. Peygamber'in Farklı Fikir Ve Davranışlar Karşısındaki Tutumu". Diyanet İlmi Dergi 56/3 (Temmuz 2020). 1087-1110

Özarslan, Selim. "Hz. Peygamber'in Hanımlarına Muamelesi Ve Çok Evliliğin Gerekçeleri". Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi 14/15 (2011), 111-129.

Özbek, Abdullah. Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed. Konya: Esra Yayınları, 4. Basım, 1995.

Özbek, Ali. "İslam Nazarında Kadın". Sosyal Hayatta Kadın. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz 69-72 İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Özbek, Ali. "Kur'an'da Kadınlara Ait Hükümler, Haklar, Vecibeler". Sosyal Hayatta Kadın. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz 21-68 İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Özel, Ahmet. "Tahyir". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 39/442-443. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Öztürk, Tuğba. “Mahremiyet Sınırlarının Değişimi: Hz. Peygamber’in Özel Hayat Örneği”. Türkiye’de Tüm Yönleriyle Siyer çalışmaları Sempozyumu Tebliğler Kitabı 1, ed. Hatice Sarı Tan, İstanbul, Meridyen Yayınları, c.1, 2016.

Öztürk, Yener. “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) İnsanlara Yaklaşım Tarzı Ve Bu Bağlamda Medine’ye Gelen Heyetlerle Diyaloğu”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/1 (2009), 45-55.

Sabuncu, Ömer. “Hz. Peygamber’in İlk Hanımı Hz. Hatice’nin Hayati Ve Kişiliği”. Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Haziran 2009), 49-72.

Sabuncu, Ömer. Hz. Peygamberin İlk Hanımı Hz. Hatice’nin Hayatı ve Kişiliği. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Safa, Mustafa. “Hicret Sonrası Medine’de Sosyal Ve Dini Hayat”. Toplum Bilimleri Dergisi 9/17 (Ocak 2015), 355-398.

Sancaklı, Saffet. “Hadislerin Doğru Yorumlanmasında Hz. Peygamber’in Dolaylı Anlatım Üslubunun Analizinin Önemi”. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1 (Ekim 2017), 105-147.

Sarıçam, Meryem. Hz. Muhammed’in Eşlerine Hitap Eden Ayetlerin İncelenmesi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Savaş, Rıza. “Hz. Peygamber’in Bir Kadın Konuğu: KAYLE BİNT MAHRAMA”. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12 (1999), 39-46.

Sırma, İhsan Süreyya. Haza Huve Kaiduna Muhammed. çev. Mustafa Hamza, Muhammed Hamza. İstannul: Tirekitap Yayınları, 1. Basım, 2010.

Soysaldı, Mehmet. “Hz. Peygamber’in İnsanlarla İlişkisi”. Hz. Muhammed Ve Evrensel Mesajı Sempozyumu. ed. Mahfuz Söylemez. 667-684. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 20-22 Nisan 2007.

Soysaldı, Mehmet. “Peygamber Efendimizi Evliliklerinin Sebep Ve Hikmetleri”. Diyanet İlmi Dergi 45/4 (Ekim 2009), 127-142.

Şulul, Cevher. “Batılı Düşünürlerin Hz. Muhammed (s.a.v.) Hakkındaki Görüş Ve Düşünceleri”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sevgi Peygamberi Özel Sayısı, 17 (Haziran 2007), 91-105.

Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Amüli et-Taberi el-Bağdadi. Tarihu’t-Taberi. nşr. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrahim. Kahire: Dar el-Me’arif, 2. Basım. 1968.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi. Cami’ül Muhtasar Min’es Sünen-i Anil Nebiyyi Sallallahu Aleyhi Vessellem Ve Marifet’is Sahihi Ve’l Ma’luli Ve Ma Aleyhi’l Amel el-Ma’ruf bi Cami’it Tirmizi. nşr. Muhammed b. Salih er-Racihi. Ürdün: Beyt’ül Efkar ed-Düveliyye, 1. Basım. 1999.

Toker, İhsan. “Kadınların Peygamber Algısı Müslüman Kadınlar ve Hazreti Muhammed”. Usul İslami Araştırmaları Dergisi 7/7 (Haziran 2007), 137-156.

Toksarı, Ali. “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”. Diyanet İlmi Dergi 29/4 (Aralık 1993), 67-80.

Toksarı, Ali. “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”, Sosyal Hayatta Kadın. ed. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz 79-112 İstanbul: Ensar Neşriyat, 3. Basım, 2005.

Uraler, Aynur. “Safiyye”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/474-475. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Uraler, Aynur. “Sevde”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 36/584-585. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Uraler, Aynur. “Ümmü Habibe”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/318-319. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Ülgür, Zehra. Kadınların Eğitim-Öğretimi Açısından Hz. Peygamberin Hanımlara Özel Ders Vermesi İle İlgili Rivayetin Tahriç Ve Tahlili. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Yadsıman, Hakkı Şah. "Yahudi-Hıristiyan Kültüründeki Kadın Anlayışının İslâm Kültüründeki izdüşümleri". Din, Kültür ve Çağdaşlık Sempozyumu. ed. Mehmet Bulut. 1/257-282. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Mayıs 2004.

Yıldırım, Muhammed Emin. Nebevi Eğitim Modeli Darü'l Erkam Vahyin Nüzul Sürecinde Şahsiyet Eğitimi. İstanbul: Siyer Yayınları, 8. Basım. 2015.

Yıldırım, Suzan. "Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme". Diyanet İlmi Dergi 45/2 (Nisan 2009), 91-108.

Yıldırım, Suzan. Hz. Peygamberin Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Yıldız, İlhan. "Hz. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Uygulamaları-Din Eğitimi Açısından Bir Temellendirme Denemesi". Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/2 (Haziran 1998), 301-335.

Yılmaz, Hüseyin. "Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadınlar Ve Cami Eğitimi". Değerler Eğitimi Dergisi 5/14 (Aralık 2007), 107-130.

Yılmaz, Hüseyin. "Hz. Peygamber Ve Eğitim". Çeşitli Yönleriyle Hz. Muhammed. ed. Recep Çetintaş. 1/13-32. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, 2017.

Yılmaz, Yasin. "Hz. Peygamber Dönemine Genel Bir Bakış". Dini Araştırmalar Dergisi 14/40 (Haziran 2012), 203-221.

Yılmaz, Yasin. "Hz. Peygamber Dönemine Genel Bir Bakış". Dini Araştırmalar Dergisi 15/40 (Haziran 2012), 203-221.

Yiğit, Yaşar. Peygamberimiz ve Hoşgörü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2017.

Yolcu, Emine. Ümmü Habibe Bint. Ebü Süfyan'ın Hayatı Ve Şahsiyeti. Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Zehebi, Ebü Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebi et-Türkmani el-Fariki ed-Dımeşki. Siyeru A'lami'n-Nübela. nşr. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Müesseset-ür Risale, 1. Basım. 1989.

Zerkeşi, Bedruddin. Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler. çev. Bünyamin Erul. Ankara: OTTO Yayınları, 6. Basım, 2014.